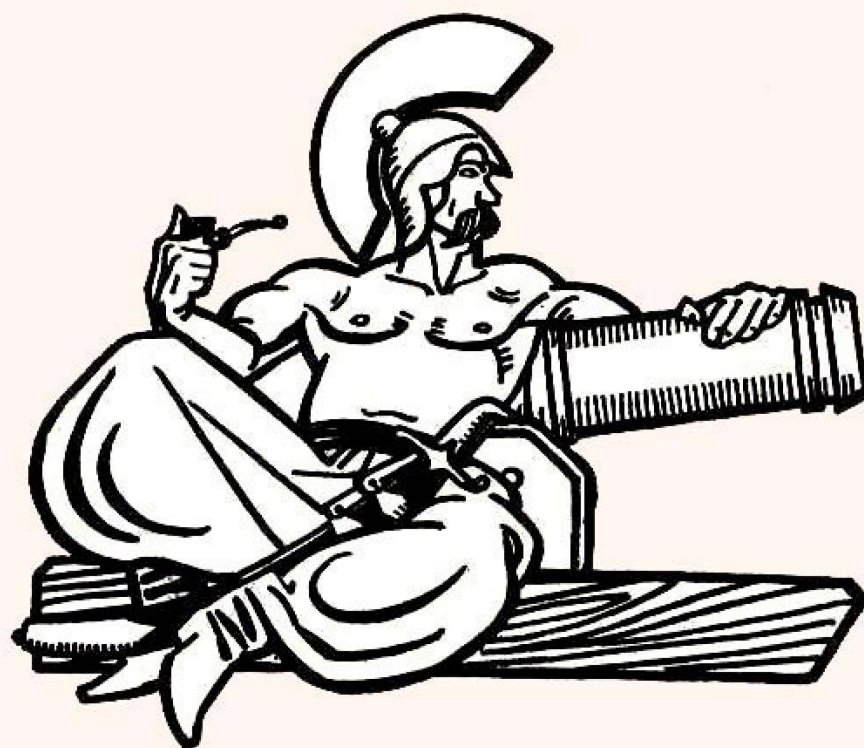

Іван Котляревський

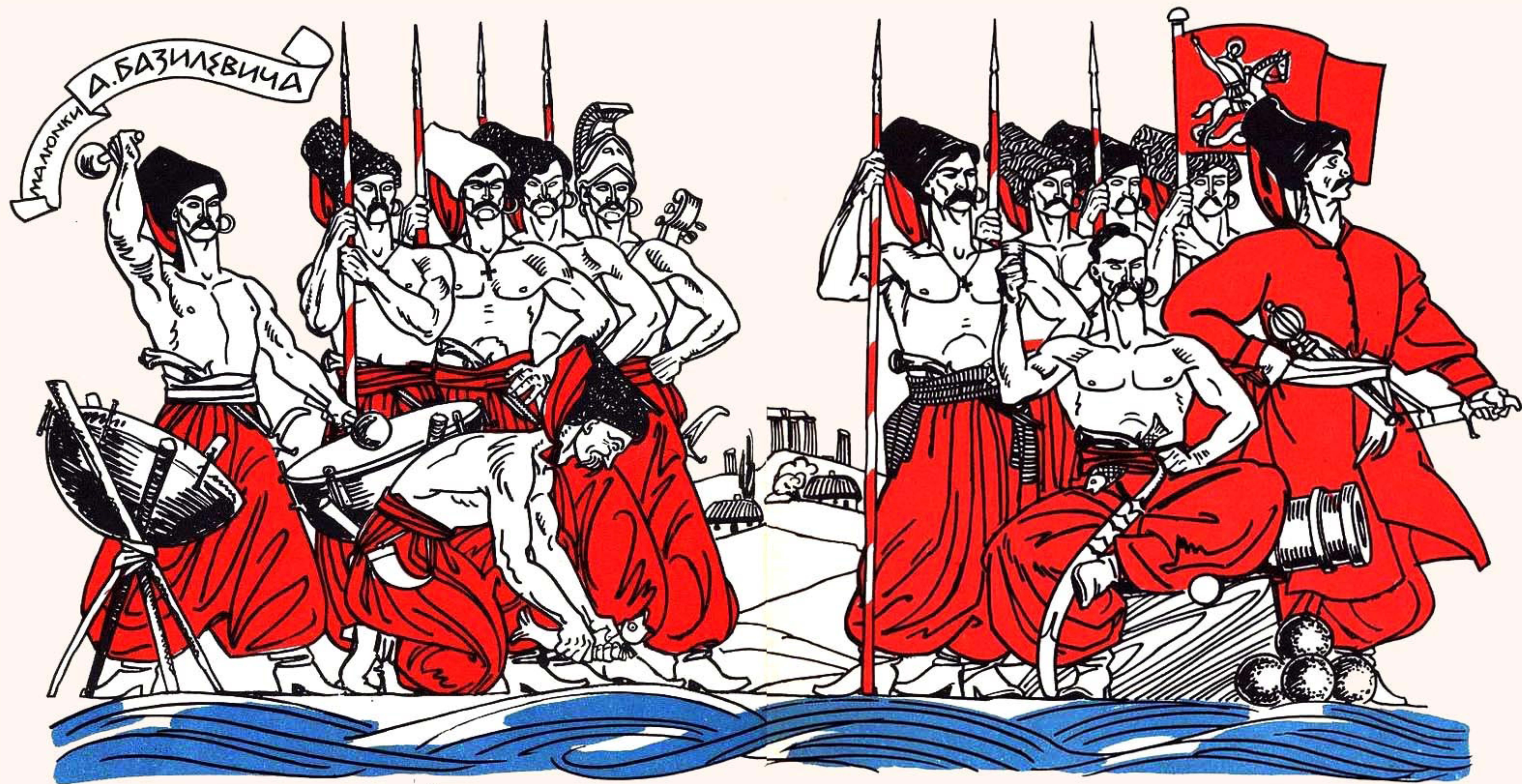
ЕНСІОДА

Видавництво художньої літератури

«ДНІПРО»

Київ - 1970

ЧАСТИНА ПЕРША

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятійший од всіх бурлак.
Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він взявши торбу тягу дав;
Забравши деяких троянців,
Осмалених, як гирия, ланців,
¹⁰ П'ятами з Трої наживав.

Він, швидко поробивши човни,
На синє море попускав,
Троянців насаджавши повні,
І куди очі почухрав.
Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудакалась, як квочка,
Енея не любила - страх;
Давно вона уже хотіла,
Щоб його душка полетіла
²⁰ К чортам і щоб і дух не пах.

Еней був тяжко не по серцю
Юноні, - все її гнівив:
Здававсь гірчийший їйвід перцю,
Ні в чим Юнони не просив;
Но гірш за те їй не любився,
Що, бачиш, в Трої народився
І мамою Венеру звав;
І що його покійний дядько,
Паріс, Пріамове дитятко,
30 Путівочку Венері дав.

Побачила Юнона з неба,
Що пан Еней на поромах;
А то шепнула сука Геба...
Юнону взяв великий жах!
Впрягла в гринджолята павичку,
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Взяла спідницю і шнурівку,
І хліба з сіллю на тарілку,
40 К Еолу мчалась, як оса.

»Здоров, Еоле, пане-свату!
Ой, як ся маєш, як живеш? -
Сказала, як ввійшла у хату,
Юнона. - Чи гостей ти ждеш?...»
Поставила тарілку з хлібом
Перед старим Еолом-дідом,
Сама же сіла на ослін.
»Будь ласкав, сватоньку-старику!
Ізбий Енея з пантелику,
50 Тепер пливе на море він.

Ти знаєш, він який суціга,
Паливода і горлоріз;
По світу як іще побіга,
Чиєхсь багацько вилле сліз.
Пошли на його лихо злеє,
Щоб люди всі, що прі Енеї,
Послизли і щоб він і сам...
За сее ж дівку чорнобриву,
Смачную, гарну, уродливу,
60 Тобі я, далебі, що дам».

»Гай, гай! Ой, дей же його кату!-
Еол насупившись сказав. -
Я все б зробив за сюю плату,
Та вітри всі порозпускав:
Борей недуж лежить з похмілля,
А Нот поїхав на весілля,
Зефір же, давній негодай,
З дівчатами заженхався,
А Евр в поденщики найнявся, -
70 Як хочеш, так і помишляй!

Та вже для тебе обіщаюсь
Енееві я ляпас дати;
Я хутко, миттю постараюсь
В трістя його к чортам загнати.
Прощай же! Швидше убирайся,
Обіцянки не забувайся,
Бо послі, чуєш, нічичирк!
Як збрешеш, то хоча надсядься,
На ласку послі не понадься,
80 Тоді від мене возьмеш чвирк».

Еол, оставшись на господі,
Зобрав всіх вітрів до двора,
Велів поганій бути погоді...
Якраз на морі і гора!
Все море зараз спузирило,
Водою мов в ключи забило,
Еней тут крикнув, як на пуп;
Заплакався і заривався,
Пошарпався, увесь подрався,
⁹⁰ На тім'ї начесав аж струп.

Прокляті вітри роздулися,
А море з лиха аж реве;
Слізьми троянці облилися,
Енея за живіт бере;
Всі човники їх розчухрало,
Багацько війська тут пропало;
Тогді набрались всі сто лих!
Еней кричить, що «я Нептуну
Півкопи грошей в руку суну,
¹⁰⁰ Аби на морі штурм утих».

Нептун із давна був дряпичка,
Почув Енеїв голосок;
Шатнувся зараз із запічка,
Півкопи для його кусок!..
І миттю осідлавши рака,
Схвативсь на його, мов бурлака,
І вирнув з моря як карась.
Загомонів на вітрів грізно:
»Чого ви гудете так грізно?
¹¹⁰ До моря, знаєте, вам зась!»

От тут-то вітри схаменулись
І ну всі драла до нори;
До ляс, мов ляхи, шатнулись,
Або од їжака тхори.
Нептун же зараз взяв мітелку
І вимів море як світелку,
То сонце глянуло на світ.
Еней тогді як народився,
Разів із п'ять перехрестився,
¹²⁰ Звелів готовити обід.

Поклали шальовки соснові,
Кругом наставили мисок;
І страву всякую, без мови,
В голодний пхали все куток.
Тут з салом галушки лигали,
Лемішку і куліш глитали
І брагу кухликом тягли;
Та і горілочку хлистали, —
Насилу із-за столу встали
¹³⁰ І спати послі всі лягли.

Венера, не послідня шльоха,
Проворна, враг її не взяв,
Побачила, що так полоха
Еол синка, що аж захляв;
Умилася, причепурилась
І, як в неділю, нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок грезетовий
І кунтуш з усами люстровий,
¹⁴⁰ Пішла к Зевесу на ралець.

Зевес тогді кружав сивуху
І оселедцем заїдав;
Він, сьому випивши восьмуху,
Послідки з кварти виливав.
Прийшла Венера, іскривившись.
Заплакалась и завіскрившись,
І стала хлипать перед ним:
»Чим пред тобою, милий тату,
Син заслужив таку мій плату?

¹⁵⁰ Йон, мов в свинки грають їм.

Куди йому уже до Риму?
Хіба як здохне чорт в рові!
Як вернеться пан хан до Криму,
Як жениться сич на сові.
Хіба б уже та не Юнона,
Щоб не вказала макогона,
Що й досі слухає чмелів!
Коли б вона та не бісилась,
Замовкла і не комизилась,
¹⁶⁰ Щоб ти се сам їй ізвелів».

Юпітер, все допивши з кубка,
Погладив свій рукою чуб:
»Ох, доцю, ти моя голубка!
Я в правді твердий так, як дуб.
Еней збудує сильне царство
І заведе своє там панство:
Не малий буде він панок.
На панщину весь світ погонить,
Багацько хлопців там наплодить

¹⁷⁰ І всім їм буде ватажок.

Заїде до Дідони в гості
І буде там бенкетовать;
Полубиться її він мосці
І буде бісики пускати.
Іди, небого, не журися,
Попонеділкуй, помолися,
Все буде так, як я сказав».
Венера низько поклонилаь
І з панотцем своїм простилась,
¹⁸⁰ А він її поціловав.

Еней прочумався, проспався
І голодранців позбирав,
Зовсім зібрався і уклався,
І, скільки видно, почухрав.
Плив-плив, плив-плив, що аж обридло,
І море так йому огидло,
Що бісом на його дививсь:
»Коли б, — каже, — умер я в Трої,
Уже б не пив сеї гіркої
¹⁹⁰ І марне так не волочивсь».

Потім, до берега приставши
З троянством голим всім своїм,
На землю з човнів повстававши,
Спитавсь, чи є що їсти їм.
І зараз чогось попоїли,
Щоб на путі не ослабіли;
Пішли, куди хто запопав.
Еней по берегу попхався
І сам не знав, куди слонявся,
²⁰⁰ Аж гульк — і в город причвалав.

В тім городі жила Дідона,
А город звався Карфаген,
Розумна пані і моторна,
Для неї трохи сих імен:
Трудяща, дуже працьовита,
Весела, гарна, сановита,
Бідняжка — що була вдова;
По городу тогді гуляла,
Коли троянців повстрічала,

210 Такі сказала їм слова:

»Відкіль такі се гольтіпаки?
Чи рибу з Дону везете?
Чи, може, виходці-бурлаки?
Куди, прочане, ви йдете?
Який вас враг сюди направив?
І хто до города причалив?
Яка ж ватага розбишак!»
Троянці всі замурмотали,
Дідоні низько в ноги пали,

220 А, вставши, їй мовляли так:

»Ми всі, як бач, народ хрещений,
Волочимся без талану,
Ми в Трої, знаєш, породжені,
Еней пустив на нас ману;
Дали нам греки прочухана
І самого Енея-пана
В три вирви вигнали відтіль;
Звелів покинути нам Трою,
Підмовив плавати з собою,

230 Тепер ти знаєш ми відкіль,

Помилуй, пані благородна!
Не дай загинуть головам,
Будь милостива, будь незлобна,
Еней спасибі скаже сам.
Чи бачиш, як ми обідрались!
Убрання, постולי порвались,
Охляли, ніби в дощ щеня!
Кожухи, свити погубили
І з голоду в кулак трубили,

240 Така нам лучилась пеня».

Дідона гірко заридала
І з білого свого лиця
Платочком сльози обтирала:
»Коли б, — сказала, — молодця
Енея вашого злапала,
Уже б тогді весела стала,
Тогді великдень був би нам!»
Тут плюсь — Еней як будто з неба:
»Ось, ось де я, коли вам треба!

250 Дідоні поклонюся сам».

Потім, з Дідоною обнявшись,
Поцілувались гарно в смак;
За рученьки біленькі взявшись,
Балакали то сьак, то так.
Пішли к Дідоні до господи
Через великі переходи,
Ввійшли в світлицю та й на піл,
Пили на радощах сивуху,
І їли сім'яну макуху,

260 Покіль кликнули їх за стіл.

Тут їли рознії потрави,
І все з полив'яних мисок,
І самі гарнії приправи
З нових кленових тарілок:
Свинячу голову до хріну
І локшину на перемену,
Потім з підлевою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубци, путрю, квашу
270 І з маком медовий шулик.

І кубками пили слив'янку,
Мед, пиво, брагу, сирівець,
Горілку просту і калганку,
Кутивсь для духу яловець.
Бандура горлиці бриньчала,
Сопілка зуба затинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцювали
280 В дробушках, в чоботах, в світках.

Сестру Дідона мала Ганну,
Насправжки дівку хоть куди,
Проворну, чепурну і гарну;
Приходила і ся сюди
В червоній юпочці баєвій,
В запасці гарній фаналевій,
В стьонжках, в намисті і в ковтках;
Тут танцювала викрутасом
І пред Енеєм вихилясом
290 Під дудку била третяка.

Еней і сам так розходився,
Як на аркані жеребець,
Що трохи не увередився,
Пішовши з Гандзею в танець.
В обох підківки забряжчали,
Жижки од танців задрижали,
Вистрибовавши гоцака.
Еней, матню в кулак прибравши
І не до соли примовлявши,
300 Садив крутенько гайдука.

А послі танців варенухи
По філіжанці піднесли,
І молодиці-цокотухи
Тут баляндрази понесли;
Дідона кріпко заюрила,
Горщок з вареною розбила,
До дуру всі тогді пили.
Ввесь день весело прогуляли
І п'яні спати полягали;
310 Енея ж ледве повели.

Еней на ніч забрався спати,
Зарився в просо, там і ліг;
А хто хотів, побрів до хати,
А хто в хлівець, а хто під стіг.
А деякі так так хлиснули,
Що де упали — там заснули,
Сопли, харчали і хропли;
А добрі молодці кружали,
Поки аж півні заспівали, —
320 Що здужали, то все тягли.

Дідона рано іскопилась,
 Піла з похмілля сирівець;
 А послі гарно нарядилась,
 Як би в оренду на танець.
 Взяла караблік бархатовий,
 Спідницю і карсет шовковий
 І начепила ланцюжок;
 Червоні чоботи обула,
 Та і запаски не забула,
 330 А в руки з вибійки платок.

Еней же, з хмелю як проспався,
 Із'їв солоний огірок;
 Потім умився і убрався,
 Як парубійка до дівок.
 Йому Дідона підслала,
 Що од покійника украла:
 Штани і пару чобіток,
 Сорочку і каптан з китайки,
 І шапку, пояс з каламайки,
 340 І чорний шовковий платок.

Як одяглись, то ізійшлися,
 З собою стали розмовлять;
 Наїлися і принялися,
 Щоб по-вчорашньому гулять.
 Дідона ж тяжко сподобала
 Енея так, що і не знала,
 Де дітися і що робить;
 Точила всякії баляси
 І підпускала разні ляси,
 350 Енею тільки б угодить.

Дідона виглядала грище,
 Еней щоб веселіший був,
 І щоб вертівся з нею ближче,
 І лиха щоб свого забув:
 Собі очиці зав'язала
 І у панаса грати стала,
 Енея б тільки уловить;
 Еней же зараз догадався,
 Коли Дідони терся, м'явся,
 360 Її щоб тільки вдовольнить.

Тут всяку всячину іграли,
 Хто як і в віщо захотів;
 Тут інші журавля скакали,
 А хто од дудочки потів,
 І в хрещика, і в горюдуба,
 Не раз доходило до чуба,
 Як загулялися в джгута;
 В хлюста, в пари, в візка іграли
 І дамки по столу совали;
 370 Чорт мав порожнього кута.

Щодень було у них похмілля,
 Пилась горілка, як вода;
 Щодень бенкети, мов весілля,
 Всі п'яні, хоть посунься куда.
 Енеєві так, як болячці
 Або лихій осінній трясці,
 Годи́ла пані всякий день.
 Були троянці п'яні, ситі,
 Кругом обу́ті і обшиті,
 380 Хоть голі прибрели, як пені.

Троянці добре там курили,
Дали приманку всім жінкам,
По вечерницям всі ходили,
Просвітку не було дівкам.
Та й сам Еней-сподар і паню
Підмовив паритися в баню...
Уже ж було не без гріха!
Бо страх вона його любила,
Аж розум ввесь свій погубила,
390 А, бачся, не була плоха.

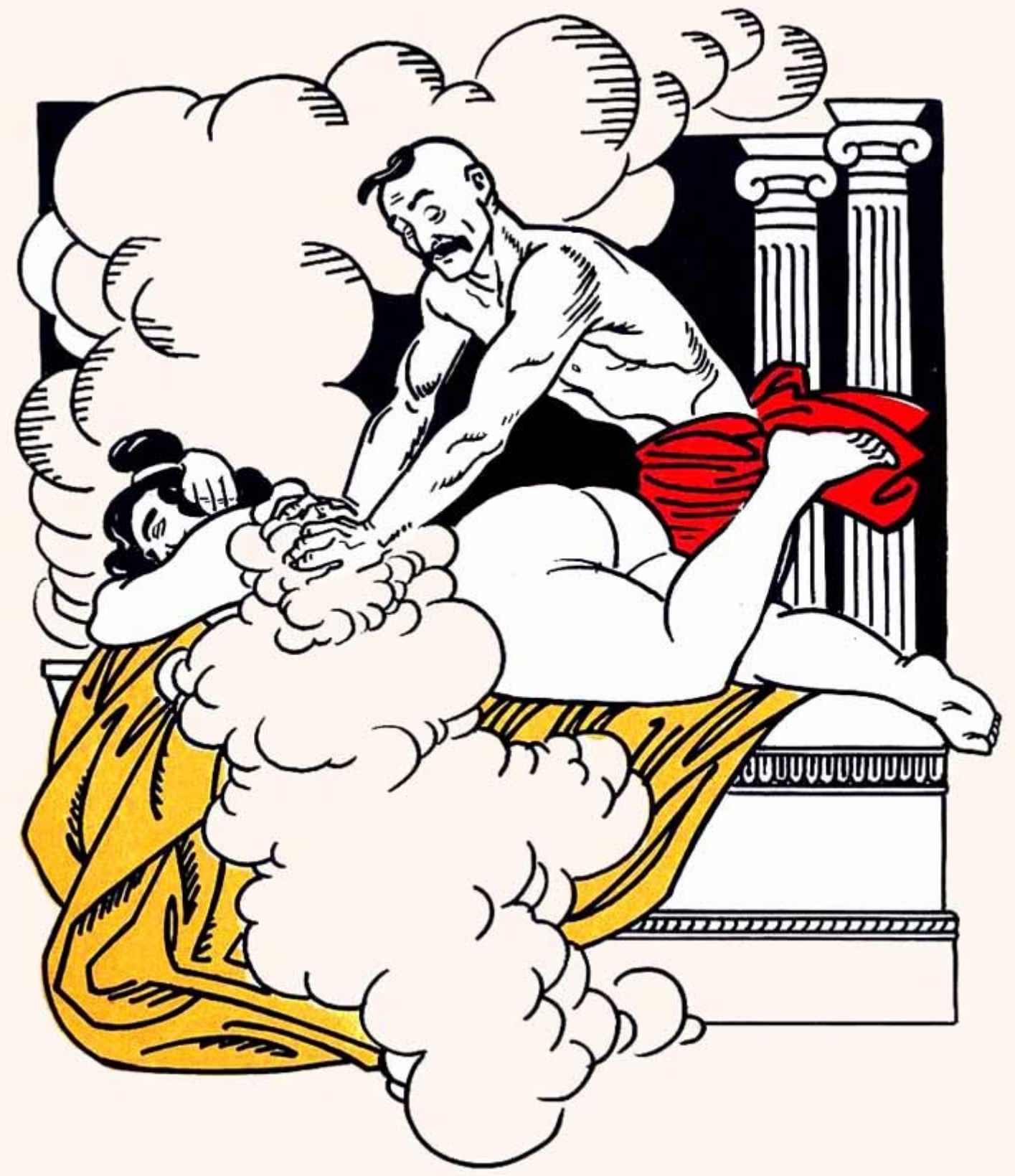
От так Еней жив у Дідони,
Забув і в Рим щоб мандровать.
Тут не боявся і Юнони,
Пустився все бенкетовать;
Дідону мав він мов за жінку,
Убивши добру в неї грінку,
Мутив як на селі москаль!
Бо — хрін його не взяв — моторний,
Ласкавий, гарний, і проворний,
400 І гострий, як на бритві сталь.

Еней з Дідоною возились,
Як з оселедцем сірий кіт;
Ганяли, бігали, казились,
Аж лився деколи і піт.
Дідона ж мала раз роботу,
Як з ним побігла на охоту,
Та грім загнав їх в темний льох...
Лихий їх зна, що там робили,
Було не видно з-за могили,
410 В льоху ж сиділи тільки вдвох.

Не так-то робиться все хутко,
Як швидко оком ізмигнеш;
Або як казку кажеш прудко,
Пером в папері як писнеш.
Еней в гостях прожив немало,—
Що з голови його пропало,
Куди його Зевес послав.
Він годів зо два там просидів,
А мабуть би, і більш пронидів,
420 Якби його враг не спіткав.

Колись Юпітер ненароком
З Олімпа глянув і на нас
І кинув в Карфагену оком —
Аж там троянський мартопляс...
Розсердився і розкричався,
Аж цілий світ поколихався;
Енея лаяв на ввесь рот:
»Чи так-то, гадів син, він слуха?
Убрався в патоку, мов муха,
430 Засів, буцім в болоті чорт.

Пійдіть гінця мені кликніте,
До мене зараз щоб прийшов,
Глядіть же, цупку прикуріте,
Щоб він в шинок та не зайшов!
Бо хочу я кудись послати.
Ійон, ійон же, вража мати!
Але Еней наш зледащів;
А то Венера все свашкує,
Енеєчка свого муштрує,
440 Щоб він з ума Дідону звів».

Прибіг Меркурій, засапавшись,
В три ряди піт з його котив;
Ввесь ременцями обв'язавшись,
На голову бриль наложив;
На грудях з бляхою ладунка,
А ззаду з сухарями сумка,
В руках нагайський малахай.
В такому наряді влізши в хату,
Сказав: «Готов уже я, тату,
450 Куди ти хочеш, посилай».

»Біжи лиш швидше в Карфагену,—
Зевес гінцеві так сказав,—
І пару розлучи скажену,
Еней Дідону б забував.
Нехай лиш відтіль уплітає
І Рима строїти чухрає,—
А то залив, мов в грубі пес.
Коли ж він буде ще гуляти,
То дам йому себе я знати,—
460 От так сказав, скажи, Зевес».

Меркурій низько поклонився,
Перед Зевесом бриль ізняв,
Через поріг перевалився,
До стайні швидше тягу дав.
Покинувши із рук нагайку,
Запряг він миттю чортопхайку.
Черкнув із неба, аж курить.
І все кобилок поганяє,
Що оглобелка аж брикає,
470 Помчали, аж візок скрипить.

Еней тоді купався в бразі
І на полу, укрившись, ліг;
Йому не снилось о приказі,
Як ось Меркурій в хату вбіг.
Смикнув із полу, мов псяюху.
»А що ти робиш, п'єш сивуху?—
Зо всього горла закричав.—
Ану лиш швидше убирайся,
З Дідоною не женихайся,
480 Зевес поход тобі сказав.

Чи се ж таки для діла робиш,
Що й досі тута загулявсь?
Та швидко і не так задробиш;
Зевес недурно похвалявсь;
Получиш добру халазію,
Він видавить з тебе олію,
От тільки йще тут побарись.
Гляди ж, сьогодні щоб убрався,
Щоб нищечком відсіль укрався,
490 Мене удруге не дождиись».

Еней піджав хвіст мов собака,
Мов Каїн затрусивсь увесь;
Із носа потекла кабака:
Уже він знав, який Зевес.
Шатнувся миттю сам із хати
Своїх троянців позбирати;
Зібравши, дав такий приказ:
»Як можна швидше укладайтесь,
Зо всіма клунками збирайтесь,
500 До моря швендайте якраз!»

А сам, вернувшись в будинки,
 Своє лахміття позбирав;
 Мізерії наклав дві скриньки,
 На човен зараз одіслав
 І дожидався тільки ночі,
 Що як Дідона зімкне очі,
 Щоб, не прощавшись, тягу дать.
 Хоть він за нею і журився
 І світом цілий день нудився,
 510 Та ба! бач, треба покидать.

Дідона зараз одгадала,
 Чого сумує пан Еней,
 І все на ус собі мотала,
 Щоб умудритися і їй;
 З-за печі часто виглядала,
 Прикинувшись, буцім куняла
 І мов вона хотіла спать.
 Еней же думав, що вже спала,
 І тільки що хотів дать драла,
 520 Аж ось Дідона за чуб хвать.

»Постій, прескурвий, вражий сину!
 Зо мною перше розплатись;
 От задушу, як злу личину!
 Ось ну лиш тільки завертись!
 От так за хліб, за сіль ти платиш?
 Ти всім, привикши насміхатись,
 Розпустиш славу по мені!
 Нагріла в пазусі гадюку,
 Що послі ізробила муку;
 530 Послала пуховик свині.

Згадай, який прийшов до мене,
 Що ні сорочки не було;
 І постолів чорт мав у тебе,
 В кишені ж пусто, аж гуло;
 Чи знав ти, що таке гроші?
 Мав без матні одні холоші,
 І тільки слава, що в штанах;
 Та й те порвалось і побилось,
 Аж глянуть сором, так світилось,
 540 Свитина вся була в латках.

Чи я тобі та не годила?
 Хіба ріжна ти захотів?
 Десь вража мати підкусила,
 Щоб хирний тут ти не сидів.—
 Дідона гірко заридала,
 І з серця аж волосся рвала,
 І закраснілася, мов рак.
 Запінилася, посатаніла,
 Неначе дурману із'їла,
 550 Залаяла Енея так:—

Поганий, мерзкий, скверний, брудний,
 Нікчемний, ланець, кателік!
 Гульвіса, пакосний, пресидкий,
 Негідний, злодій, еретик!
 За кучму сю твою велику
 Як дам ляща тобі я в пику,
 То тут тебе лизне і чорт!
 І очі видеру із лоба
 Тобі, диявольська худоба.
 560 Трясешся, мов зимою хорт!

Мандруй до сатани з рогами,
Нехай тобі присниться біс!
З своїми сучими синами,
Щоб враг побрав вас всіх, гульвіс,
Щоб ні горіли, ні боліли,
На чистому щоб покоїли,
Щоб не оставсь ні чоловік,
Щоб доброї не знали долі,
Були щоб з вами злії болі,
⁵⁷⁰ Щоб ви шаталися повік!»

Еней від неї одступався,
Поки зайшов через поріг,
А далі аж не оглядався,
З двора в собачу ристь побіг.
Прибіг к троянцям, засапався,
Обмок в поту, як би купався,
Мов з торгу в школу курохват;
Потім, в човен хутенько сівши
І їхати своїм велівши,
⁵⁸⁰ Не оглядався сам назад.

Дідона тяжко зажурилась,
Ввесь день ні їла, ні пила;
Все тосковала, все нудилась,
Кричала, плакала, ревла.
То бігала, як би шалена,
Стояла довго тороплена,
Кусала ногті на руках;
А далі сіла на порозі,
Аж зануділо їй, небозі,
⁵⁹⁰ І не встояла на ногах.

Сестру кликнула на пораду,
Щоб горе злеє розказать,
Енеєву оплакать зраду
І льготи серцю трохи дать.
»Ганнусю, рибко, душко, любко,
Рятуй мене, моя голубко,
Тепер пропала я навік!
Енеєм кинута я, бідна,
Як сама паплюга послідня,
⁶⁰⁰ Еней злий змій — не чоловік!

Нема у серця мого сили,
Щоб я змогла його забуть.
Куди мні бігти? — до могили!
Туди один надежний путь!
Я все для його потеряла,
Людей і славу занедбала;
Боги! я з ним забула вас.
Ох! дайте зілля мні напитись,
Щоб серцю можна розлюбитись,
⁶¹⁰ Утихомирितись на час.

Нема на світі мні покою,
Не ллються сльози із очей,
Для мене білий світ єсть тьмою,
Там ясно тільки, де Еней.
О пущьверинку Купідоне!
Любуйся, як Дідона стогне...
Щоб ти маленьким був пропав!
Познайте, молодиці гожі,
З Енеєм бахурі всі схожі,
⁶²⁰ Щоб враг зрадливих всіх побрав!»

Так бідна з горя говорила
Дідона, жизнь свою кляла;
І Ганна, що їй ні робила,
Ніякої ради не дала.
Сама з царицею горювала,
І сльози рукавом втирала,
І хлипала собі в кулак.
Потім Дідона мов унишкла,
Звеліла, щоб і Гандзя вийшла,
630 Щоб їй насумуватись всмак.

Довгенько так посумувавши,
Пішла в будинки на постіль;
Подумавши там, погадавши,
Проворно скочила на піл.
І, взявши з запічка кресало
І клоччя в пазуху чимало,
Тихенько вийшла на город.
Ночною се було добою
І самой тихою порою.
640 Як спав хрещений ввесь народ.

Стояв у неї на городі
В кострі на зиму очерет;
Хоть се не по царській породі,
Та де ж взятъ дров, коли все степ;
В кострі був зложений сухенький,
Як порошок був уже палкенький,
Його й держали на підпал.
Під ним вона огонь кресала,
І в клоччі гарно розмахала,
650 І розвела пожар чимал.

Кругом костер той запаливши,
Зо всей одежі роздяглась,
В огонь лахміття все зложивши,
Сама в огні тім простяглась.
Вкруг неї полум'я палало,
Покійниці не видно стало,
Пішов од неї дим і чад!
Енея так вона любила,
Що аж сама себе спалила,
660 Послала душу к чорту в ад.

ЧАСТИНА ДРУГА

Еней, попливши синім морем,
На Карфагену оглядавсь;
Боровсь з своїм, сердега, горем,
Слізьми, бідняжка, обливавсь.
Хоть од Дідони плив поспішно,
Та плакав гірко, неутішно.
Почувши ж, що в огні спеклась,
Сказав: «Нехай їй вічне царство,
Мені же довголітнє панство
І щоб друга вдова найшлась!»

Як ось і море стало грати,
Великі хвилі піднялись,
І вітри зачали бурхати,
Аж човни на морі трясались.
Водою чортзна-як крутило,
Що трохи всіх не потопило.
Вертілись човни, мов дурні.
Троянці з страху задрижали,
І що робити, всі не знали,
Стояли мовчки всі смутні.

Один з троянської ватаги,
По їх він звався Палінур;
Сей більше мав других одваги,
Сміленький був і балагур;
Що наперед сей схаменувся
І до Нептуна окликнувся:
»А що ти робиш, пан Нептун!
Чи се і ти пустивсь в ледащо,
Що хочеш нас звести нінащо?
Хіба півкопи і забув? —

А далі після сеї мови
Троянцям він так всім сказав: —
Бувайте, братця, ви здорові!
Оце Нептун замудровав.
Куди тепер ми, братця, пійдем?
В Італію ми не доїдем,
Бо море дуже щось шпуге,
Італія відсіль не близько,
А морем в бурю їхать слизько,
Човнів ніхто не підкує.

От тут земелька єсть, хлоп'ята,
Відсіль вона невіддалеку:
Сіцилія, земля багата,
Вона мені щось по знаку.
Дмухнім лиш, братця, ми до неї
Збувати горесті своєї,
Там добрий цар живе Ацест.
Ми там, як дома, очунаєм
І, як у себе, загуляєм,
Всього у нього вдоволь єсть».

Троянці разом прийнялися
І стали веслами гребти,
Як стрілки, човники неслися,
Мов ззаду пхали їх чорти.
Їх сіцилійці як уздріли,
То з города, мов подуріли,
До моря бігли всі зустрічать,
Тут між собою розпитались,
Чоломкались і обнімались,
Пішли до короля гулять.

Ацест Енею, як би брату,
Велику ласку показав
І, зараз попросивши в хату,
Горілкою почастовав;
На закуску наклали сала,
Лежала ковбаса чимала
І хліба повне решето.
Троянцям всім дали тетері
І відпустили на кватері:
Щоб йшли, куди потрапить хто.

Тут зараз підняли бенкети,
Замурмотали, як коти,
І в кахлях понесли пащкети
І киселю їм до сити;
Гарачую, м'яку бухинку,
Зразову до рижків печінку,
Гречаних з часником пампух.
Еней з дороги налигався
І пінної так нахлистався,
Трохи не виперсь з його дух.

Еней хоть трохи був підпилий,
Та з розумом не потерявсь;
Він син був богобоязливий,
По смерті батька не цуравсь.
В сей день його отець опрягся,
Як чикилдихи обіжрався, —
Анхіз з горілочки умер.
Еней схотів обід справляти
І тут старців нагодовати, —
Щоб біг душі свій рай одпер.

Зібрав троянську всю громаду
І сам пішов на двір до них,
Просить у їх собі пораду,
Сказав їм річ в словах таких:
»Панове, знаєте, трояне
І всі хрещенії миряне,
Що мій отець бував Анхіз,
Його сивуха запалила
І живота укоротила,
І він, як муха в зиму, зслиз.

Зробити поминки я хочу,
Поставити обід старцям —
І завтра ж — далі не одстрочу.
Скажіте: як здається вам?»
Сього троянці і бажали,
І всі у голос закричали:
»Енею, боже, поможи;
Коли же хочеш, пане, знати,
І сами будем помагати,
Бо ми тобі не вороги».

І зараз миттю всі пустились
Горілку, м'ясо купувать,
Хліб, бублики, книши вродились,
Пішли посуду добувать;
І коливо з куті зробили,
Сити із меду наситили,
Договорили і попа;
Хазяїнів своїх ззивали,
Старців по улицям шукали,
Пішла на дзвін дякам копа.

На другий день раненько встали,
Огонь на дворі розвели
І м'яса в казанки наклали,
Варили страву і пекли.
П'ять казанів стояло юшки,
А в чотирьох були галушки,
Борщу трохи було не з шість;
Баранів тьма була варених,
Курей, гусей, качок печених,
Досита щоб було всім їсть.

Цебри сивушки там стояли
І браги повнії діжки;
Всю страву в вагани вливали
І роздавали всім ложки.
Як проспівали «со святими»,
Еней обливсь слізьми гіркими,
І принялися всі трепать;
Наїлися й нахлистались,
Що деякі аж повалялись,
Тоді і годі поминать.

Еней і сам зо старшиною
Анхіза добре поминав;
Не здрів нічого пред собою,
А ще з-за столу не вставав;
А далі трошки проходився,
Прочумався, протверезився,
Пішов к народу, хоть поблід.
З кишені вийнявши півкіпки,
Шпурнув в народ дрібних, як ріпки,
Щоб тямили його обід.

Енея заболіли ноги,
Не чув ні рук, ні голови;
Напали з хмелю перелоги,
Опухли очі, як в сови,
І весь обдувся, як барило,
Було на світі все немило,
Мислите по землі писав.
З нудьги охляв і ізнемігся,
В одежі ліг і не роздігся,
Під лавкою до світа спав.

Прокинувшись, весь трусився,
За серце ссало, мов глисти;
Перевертався і нудився,
Не здужав голови звести,
Поки не випив півквартівки
З імбером пінної горілки
І кухля сирівцю не втер.
З-під лавки виліз і струхнувся,
Закашляв, чхнув і стрепенуся:
»Давайте, — крикнув, — пийте тепер».

Зібравшись, всі панетята
Ізнов кружати начали,
Пили, як брагу поросята,
Горілку так вони тягли;
Тягли тут пінненьку троянці,
Не вомпили сіциліанці,
Черкали добре назахват.
Хто пив тут більш од всіх сивухи
І хто пив разом три осьмухи,
То той Енеєві був брат.

Еней наш роздоброхотався,
Ігрища вздумав завести
І п'яний зараз розкричався,
Щоб перебійців привести.
У вікон школяри співали,
Халяндри циганки скакали,
Іграли в кобзи і сліпці;
Було тут разні чути крики,
Водили в городі музики
Моторні, п'яні молодці.

В присінках всі пани сиділи,
На дворі ж вкруг стояв народ.
У вікна деякі гляділи,
А інший був наверх ворот;
Аж ось прийшов і перебієць,
Убраний так, як компанієць,
І звався молодець Дарес;
На кулаки став викликати
І перебійця визивати,
Кричав, опарений мов пес:

»Гей, хто зо мною вийде битись,
Покуштовати стусанів?
Мазкою хоче хто умитись?
Кому не жаль своїх зубів?
А нуте, нуте, йдіте швидше
Сюди на кулаки лиш ближче!
Я бебехів вам надсаджу;
На очі вставлю окуляри,
Сюди, поганці-бакаляри!
Я всякому лоб розміжжу.—

Дарес довгенько дожидався,
Мовчали всі, ніхто не йшов;
З ним всякий битися боявся,
Собою страху всім задав. —
Так ви, бачу, всі легкодухи,
Передо мною так, як мухи,
І пудофети наголо».
Дарес тут дуже насміхався,
Собою чванивсь, величався,
Аж слухать сором всім було.

Абсест троянець був сердитий,
Згадав Ентелла-козака,
Зробився мов несамовитий,
Чимдуж дав відтіль дропака.
Ентелла скрізь пішов шукати,
Щоб все, що бачив, розказати
І щоб Дареса підцьковать.
Ентелл був тяжко смілий, дужий,
Мужик плечистий і невключий,
Тогді він, п'яний, вклався спать.

Знайшли Ентелла-сіромаху,
Що він під тином гарно спав;
Сього сердешного тімаху
Будити стали, щоб устав.
Всі голосно над ним кричали,
Ногами всилу розкачали.
Очима він на них лупнув:
»Чого ви? Що за вража мати,
Зібрались не давати спати».
Сказавши се, оп'ять заснув.

»Та встань, будь ласкав, пане-свату!» —
Абсест Ентеллові сказав,
»Пійдіть лиш ви собі ік кату! —
Ентелл на їх так закричав.
А послі баче, що не шутка,
Абсест сказав, яка погудка,
Проворно скочивши, здригнувсь: —
Хто, як, Дарес? Ну, стійте, наші!
Зварю пану Даресу каші,
Горілки дайте лиш нап'юсь».

Примчали з казанок сивухи,
Ентелл її разком дмухнув
І од сієї він мокрухи
Скрививсь, наморщивсь і зівнув,
Сказав: «Тепер ходімо, братця,
До хвастуна Дареса-ланця!
Йому я ребра полічу,
Зімну всього я на кабаку,
На смерть зувічу, мов собаку,
Як битися — я научу!»

Прийшов Ентелл перед Дареса,
Сказав йому на сміх: «Гай-гай!
Ховайсь, проклята неотеса,
Зарання відсіль утікай;
Я роздавлю тебе, як жабу,
Зітру, зімну, мороз як бабу,
Що тут і зуби ти зітнеш.
Тебе диявол не пізнає,
З кістками чорт тебе злигає.
Уже від мене не влизнеш».

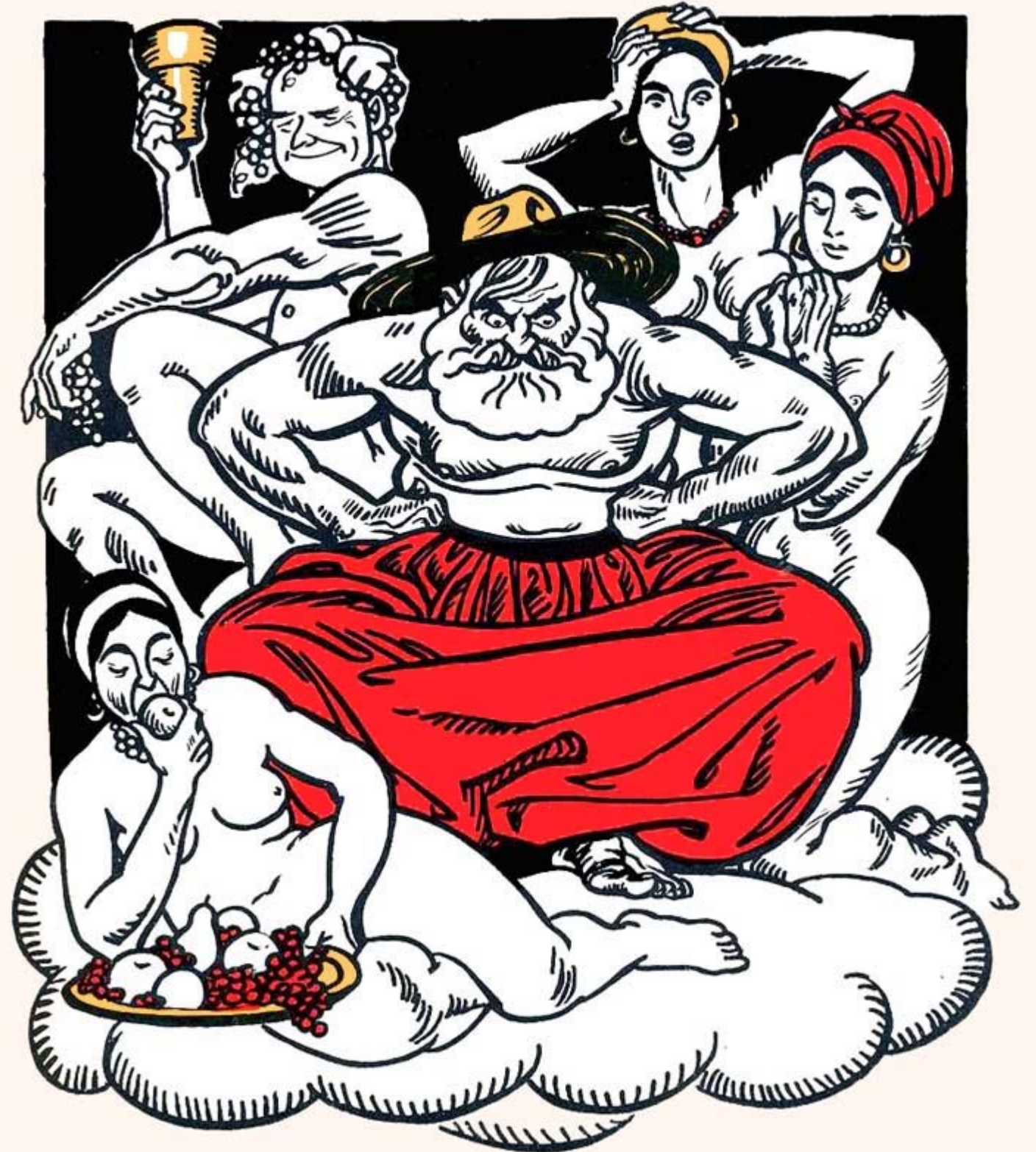
На землю шапку положивши,
По локоть руки засукав
І, цупко кулаки стуливши,
Дареса битись визивав.
Із серця скреготав зубами,
Об землю тупотав ногами
І на Дареса налізав.
Дарес не рад своїй лихоті,
Ентелл потяг не по охоті
Дареса, щоб його він знав.

В се врем'я в рай боги зібрались
К Зевесу в гості на обід,
Пили там, їли, забавлялись,
Забули наших людських бід.
Там лакомини різні їли,
Буханчики пшеничні білі,
Кислиці, ягоди, коржі
І всякі-разні витребеньки,—
Уже, либонь, були п'яненькі,
Понадувались, мов йоржі.

Як ось знечев'я вбіг Меркурій,
Засапавшись, до богів,
Прискочив, мов котище мурий
До сирних в маслі пирогів!
»Ге! Ге! от тут-то загулялись,
Що і од світа одцурались,
Диявол-ма вам і стида.
В Сіцилії таке твориться,
Що вам би треба подивиться,—
Там крик, мов підступа орда».

Боги, почувши, зашатались,
Із неба виткнули носи,
Дивитись на бійців хватались,
Як жаби літом, із роси.
Ентелл там сильно храбровався,
Аж до сорочки весь роздягся,
Совав Даресу в ніс кулак.
Дарес ізвомпив, сіромаха,
Бо був Ентелл непевна птаха,
Як чорноморський злий козак.

Венеру за вискихватило,
Як глянула, що там Дарес;
Їй дуже се було не мило,
Сказала: «Батечку, Зевес!
Дай моєму Даресу сили,
Йому хвоста щоб не вкрутили,
Щоб він Ентелла поборов.
Мене тогді весь світ забуде,
Коли Дарес живий не буде;
Зроби, щоб був Дарес здоров».

Тут Бахус п'яний обізався,
Венеру лаяти начав,
До неї з кулаком совався
І так ісп'яна їй сказав:
»Пійди лиш ти к чортам, плюгава,
Невірна, пакосна, халява!
Нехай ізслизне твій Дарес,
Я за Ентелла сам вступлюся,
Як більш сивухи натягнуся,
То не заступить і Зевес.

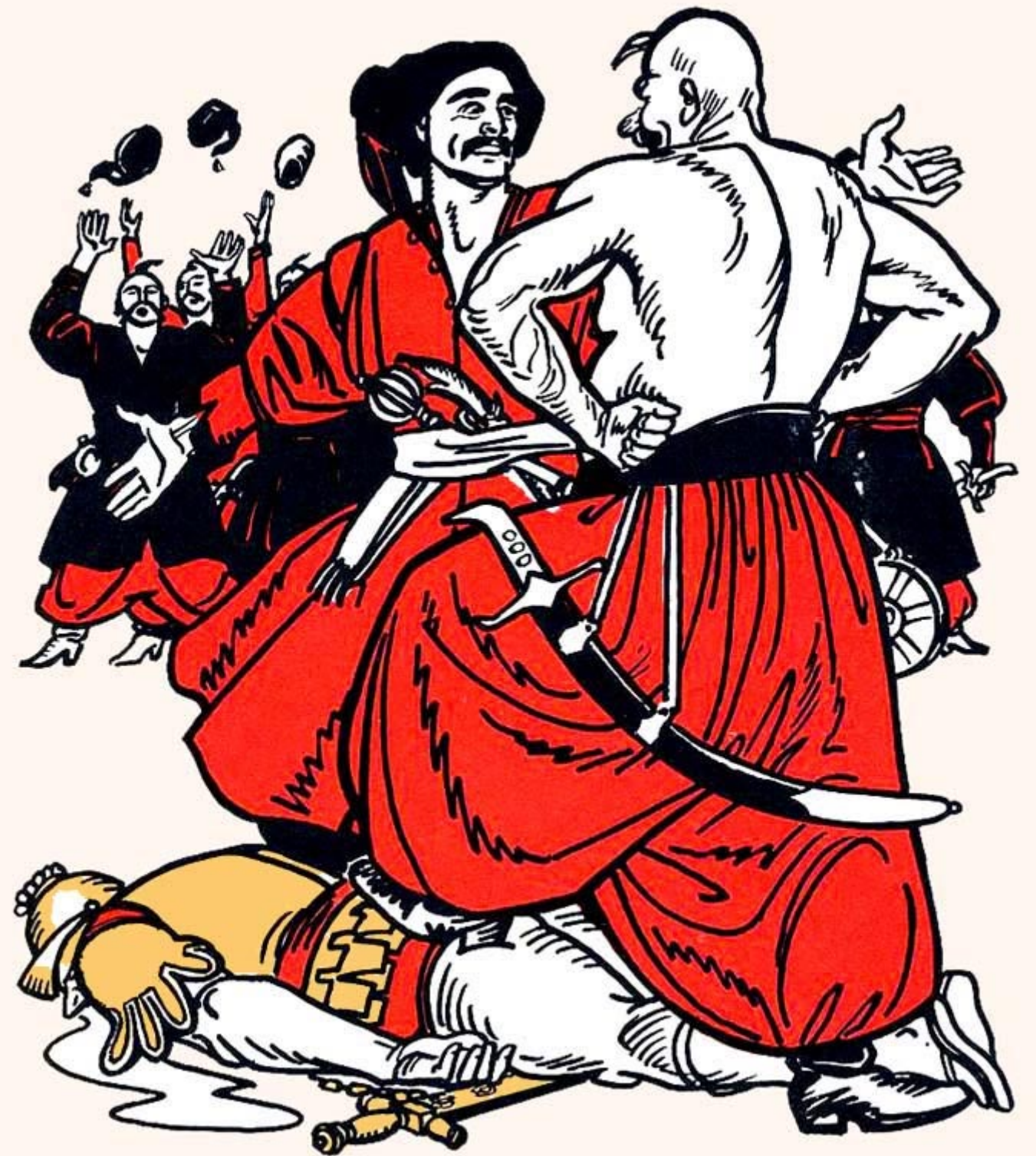
Чи знаєш, він який парнище?
На світі трохи єсть таких,
Сивуху так, як брагу, хлище,
Я в парубках кохаюсь сих.
Уже залле за шкуру сала,
Ні неня в бразі не скупала,
Як він Даресові задасть.
Уже хоть як ти не вертисся,
З своїм Даресом попростися,
Бо прийдеться йому пропасть».

Зевес до речі сей дочувся,
Язик насилу повернув.
Він од горілки весь обдувся
І грімко так на їх гукнув:
«Мовчіть!.. Чого ви задрочились?
Чи бач, у мене розходились!
Я дам вам зараз тришия!
Ніхто в кулачки не мішайтесь,
Кінця од самих дожидайтесь, —
Побачим, — візьметь-то чия?»

Венера, облизня піймавши,
Слізки пустила із очей,
І, як собака, хвіст піджавши,
Пішла к порогу до дверей,
І з Марсом у куточку стала,
З Зевеса добре глузовала;
А Бахус пінненьку лигав,
Із Ганімедова пуздерка
Утер трохи не з піввідерка;
Напивсь — і тільки що кректав.

Як між собою боги сварились
В раю, попившись в небесах,
Тогді в Сіцилії творились
Великі дуже чудеса.
Дарес од страху оправлявся
І до Ентелла підбирався,
Цибульки б дасть йому під ніс.
Ентелл од ляпаса здригнувся,
Разів із п'ять перевернувся,
Трохи не попустив і сліз.

Розсердився і роз'явився,
Аж піну з рота попустив,
І саме в міру підмостився,
В висок Дареса затопив:
З очей аж іскри полетіли,
І очі ясні соловіли,
Сердешний об землю упав.
Чмелів довгенько дуже слухав,
І землю носом рив і нюхав,
І дуже жалібно стогнав.

Тут всі Ентелла вихваляли,
Еней з панами реготавсь,
З Дареса ж дуже глузували,
Що силою він величавсь.
Звелів Еней його підняти,
На вітрі щоб поколихати
Од ляпаса і щоб прочхавсь;
Ентеллові ж дав на кабаку
Трохи не цілую гривняку
За те, що так він показавсь.

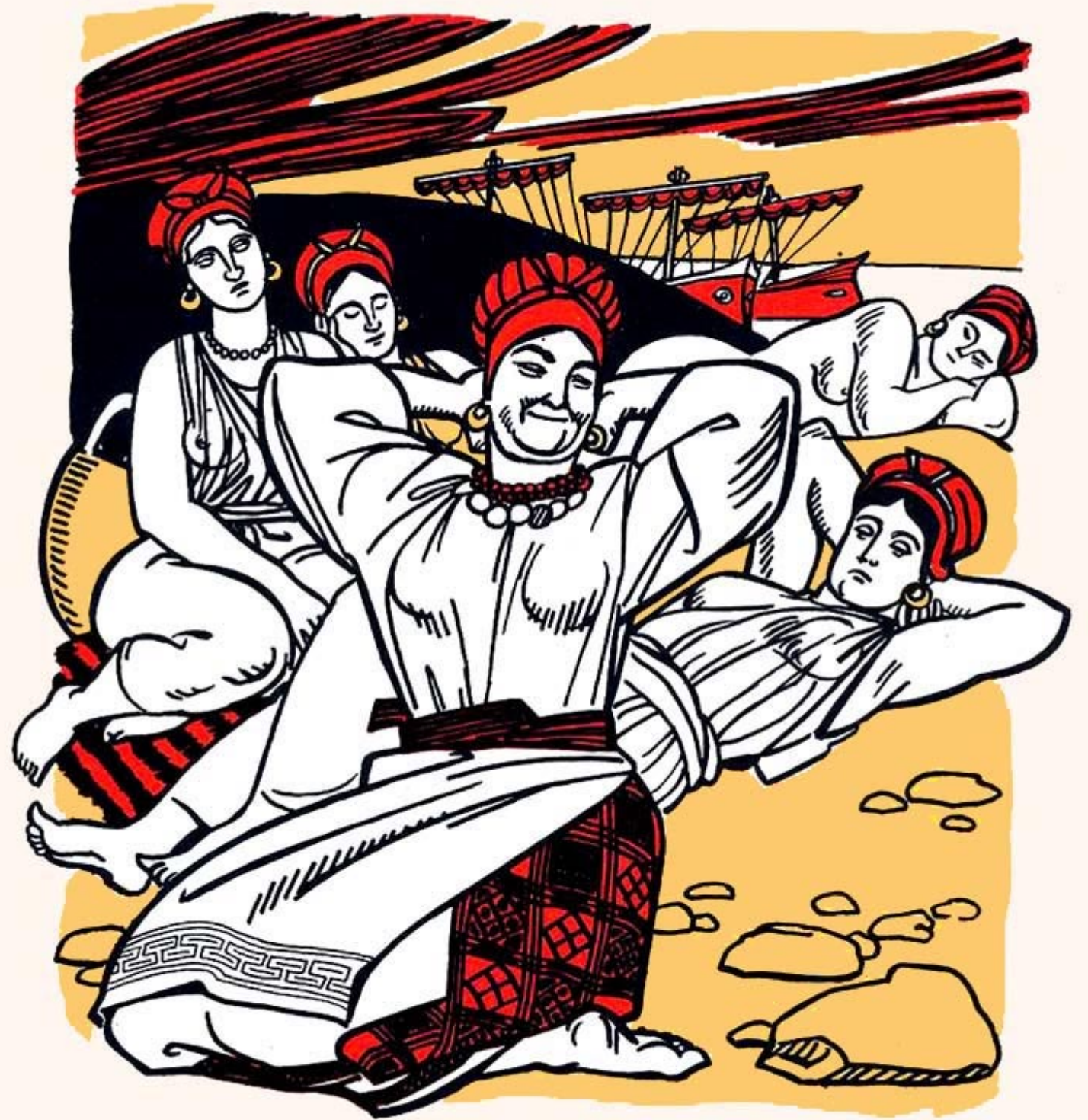
Еней же, сим не вдовольнившись,
Іще гуляти захотів
І, цупко пінної напившись,
Ведмедів привести звелів.
Литва на труби засурмила,
Ведмедів зараз зупинила,
Заставила їх танцювати.
Сердешний звір перекидався,
Плигав, вертівся і качався,
Забув і бджоли піддєрать.

Як пан Еней так забавлявся,
То лиха він собі не ждав,
Не думав і не сподівався,
Щоб хто з Олімпа кучму дав.
Но те Юнона повернула
І в голові так коверзнула,
Щоб зараз учинить ярміз;
Набула без панчіх патинки,
Пішла в Ірисині будинки,
Бо хитра ся була, як біс.

Прийшла, Ірисі підморгнула,
Черкнули разом в хижу вдвох,
І на ухо щось їй шепнула,
Щоб не підслухав який бог;
І пальцем, цупко прикрутила,
Щоб зараз все то ізробила
І їй би принесла лепорт;
Ірися низько поклонилась
І в ліжник зараз нарядилась,
Побігла з неба, як би хорт.

В Сіцілію якраз спустилась,
Човни троянські де були;
І між троянок помістилась,
Которі човнів стерегли.
В кружку сердешні сі сиділи
І кисло на море гляділи;
Бо їх не кликали гулять,
Де чоловіки їх гуляли,
Медок, сивушку попивали
Без просипу неділь із п'ять.

Дівчата з лиха горювали,
Нудило тяжко молодиць;
Лиш слинку з голоду ковтали,
Як хочеться кому кислиць.
Своїх троянців проклинали,
Що через їх так горювали,
Дівки кричали на весь рот:
«Щоб їм хотілось так гуляти,
Як хочеться нам дівовати,
Коли б замордовав їх чорт».

Троянці волокли з собою
Стару бабу, як ягу,
Лукаву відьму, злу Берою,
Іскорчившуюся в дугу.
Ірися нею ізробилась,
І, як Бероя, нарядилась,
І підступила до дівок;
І щоб к ним лучче підмоститься
І пред Юноной заслужиться,
То піднесла їм пиріжок.

Сказала «Помагай біг, діти!
Чого сумуєте ви так?
Чи не остило тут сидіти?
Оце гуляють наші як!
Мов божевільних, нас морочать,
Сім літ, як по морях волочать;
Глузують, як хотять, із вас,
Але з другими бахурують,
Свої ж жінки нехай горюють,
Коли водилось се у нас?

Послухайте лиш, молодиці,
Я добрую вам раду дам,
І ви, дівчата білолиці,
Зробім кінець своїм бідам,
За горе ми заплатим горем —
А доки нам сидіть над морем?
Приймімось човни попалім.
Тоді і мусять тут остаться
І нехотя до нас прижаться;
Ось так на лід їх посадім».

«Спасеть же біг тебе, бабусю! —
Троянки вголос загули.—
Такої б ради, пайматусю,
Ми ізгадати не могли».
І зараз приступили к флоту,
І прийнялися за роботу:
Огонь кресати і нести
Скіпки, тріски, солому, клоччя;
Була тут всяка з них охоча,
Пожар щоб швидше розвести.

Розжеврілось і загорілось,
Пішов димок до самих хмар,
Аж небо все зачервонілось,
Великий тяжко був пожар.
Човни і байдаки палали,
Соснові пороми тріщали,
Горіли дьоготь і смола.
Поки троянці огляділись,
Що добре їх троянки грілись,
То часть мала човнів була.

Еней, пожар такий уздрівши,
Злякався, побілів як сніг
І, бігти всім туди звелівши,
Чимдуж до човнів сам побіг.
На гвалт у дзвони задзвонили,
По улицям в трещотки били,
Еней же на весь рот кричав:
«Хто в бога вірує — рятуйте!
Рубай, туши, гаси, лий, куйте!
А хто ж таку нам кучму дав?»

Еней од страху з плигу збився,
В умі сердега помішавсь
І зараз сам не свій зробився.
Скавав, вертівся і качавсь;
І із сього свого задору
Він, голову піднявши вгору,
Кричав, опарений мов пес.
Олімпських шпетив на всю губу,
Свою і неню лаяв любову,
Добувсь і в рот, і в ніс Зевес.

«Гей ти, проклятий стариганю!
На землю з неба не зиркнеш,
Не чуєш, як тебе я ганю,
Зевес! — ні усом не моргнеш.
На очах більма поробились,
Коли б довіку посліпились,
Що не допоможеш ти мені.
Чи се ж таки тобі не соромно,
Що пропаду, от лиш не видно?
Я ж, кажуть люди, внук тобі!

А ти з сідою бородою,
Пане добродію Нептун!
Сидиш, мов демон, під водою,
Ізморщившись, старий шкарбун!
Коли б струхнув хоть головою
І сей пожар залив водою —
Тризубець щоб тобі зломивсь!
Ти базаринку любиш брати,
А людям в нужді помагати
Не дуже, бачу, поспішивсь.

І братик ваш Плутон, поганець,
Із Прозерпіною засів,
Пекельний, гаспидський коханець,
Іще себе там не нагрів?
Завів братерство з дьяволами
І в світі нашими бідами
Не погорює ні на час.
Не посилкується німало,
Щоб так палати перестало
І щоб оцей пожар погас.

І ненечка моя рідненька
У чорта десь тепер гуля,
А може, спить, уже п'яненька
Або з хлоп'ятами ганя.
Тепер їй, бачу, не до соли,
Уже, підтикавши десь поли,
Фурцює добре, навісна.
Коли сама з ким не ночує,
То для когось уже свашкує,
Для сього тяжко поспішна.

Та враг бери вас, — що хотіте,
Про мене, те собі робіть,
Мене на лід не посадіте,
Пожар лиш тільки погасіть,
Завередуйте по-своєму
І, будьте ласкаві, моєму
Зробіте лихові кінець.
Пустіть лиш з неба веремію
І покажіте чудасію,
А я вам піднесу ралець».

Тут тільки що перемолівся
Еней і рот свій затулив;
Як ось із неба дощ полився,
В годину весь пожар залив.
Бурхнуло з неба, мов із бочки,
Що промочило до сорочки;
То драла врозтіч всі дали.
Троянці стали всі як хлюща,
Їм лучилася невсипуща,
Не раді і дощу були.

Не знав же на яку ступити
Еней і тяжко горював,
Чи тут остатись, чи поплити?
Бо враг не всі човни забрав;
І миттю кинувсь до громади
Просить собі у ней поради,
Чого собою не вбагне.
Тут довго тяжко раховали,
І скільки не коверзowali,
Та все було, що не оне.

Один з троянської громади,
Насупившись, все мовчав
І, дослухавшись до поради,
Ціпком все землю колупав.
Се був пройдисвіт і непевний,
І всім відьмам був родич кривний —
Упир і знахур ворожить,
Умів і трясцю одшептати,
І кров християнську замовляти,
І добре знав греблі гатить.

Бував і в Шльонському з волами,
Не раз ходив за сіллю в Крим;
Тарані торговав возами,
Всі чумаки братались з ним.
Він так здавався і нікчемний,
Та був розумний, як письменний,
Слова так сипав, як горох.
Уже в чім, бач, пораховати,
Що розказать — йому вже дати;
Ні в чім не був страхополох.

Невтесом всі його дражнили,
По-нашому ж то звався Охрім;
Мені так люди говорили —
Самому ж незнакомий він.
Побачив, що Еней гнівився,
До його зараз підмостився,
За білу рученьку і взяв;
І, вивівши Енея в сіни,
Сам поклонився аж в коліни,
Таку Енею річ сказав:

«Чого ти сильно зажурився
І так надувся, як індик?
Зовсім охляв і занудився,
Мов по болотові кулик?
Чим більш журитися — все гірше,
Заплутаєшся в лісі більше,
Покинь лиш горе і заплюй.
Піди вкладися гарно спати,
А послі будеш і гадати,
Спочинь, та вже тогді міркуй!»

Послухавши Еней Охріма,
Укрившись, на полу ліг спать;
Но лупав тільки все очима,
Не міг ні крихти задрімаць.
На всі боки перевертався,
До люльки разів три приймався,
Знемігся ж, мов і задрімав.
Як ось Анхіз йому приснився,
Із пекла батечко явився
І синові таке сказав:

«Прокинься, милеє дитятко!
Пробуркайся і проходись,
Се твій прийшов до тебе батько,
То не сполохайсь, не жахнись.
Мене боги к тобі послали
І так сказати приказали:
Щоб ти нітрохи не журивсь,
Пошлють тобі щасливу долю,
Щоб учинив ти божу волю
І швидше в Рим переселивсь.

Збери, всі човни, що остались,
І гарно зараз їх оправ;
Придерж своїх, щоб не впивались,
І сю Сіцілію остав.
Пливи і не журись, небоже!
Уже тобі скрізь буде гоже.
Та ще, послухай, щось скажу:
Щоб в пекло ти зайшов до мене,
Бо діло єсть мені до тебе.
Я все тобі там покажу.

І по Олімпському закону
Уже ти пекла не минеш:
Бо треба кланятись Плутону,
А то і в Рим не допливеш.
Якусь тобі він казань скаже,
Дорогу добру в Рим покаже,
Побачиш, як живу і я.
А за дорогу не турбуйся.
До пекла навпростець прямуйся
Пішком,— не треба і коня.

Прощай же, сизий голубочок!
Бо вже стає надворі світ;
Прощай, дитя, прощай, синочок!...»
І в землю провалився дід.
Еней спросоння як схопився,
Дрижав од страху і трусився,
Холодний лився з його піт;
І всіх троянців поскликавши,
І лагодитись приказавши,
Щоб завтра поплисти як світ.

К Ацесту зараз сам махнувши,
За хліб подяковав, за сіль,
І, там недовго щось побувши,
Вернувся до своїх відтіль.
Ввесь день збирались та складались;
І світа тільки що дождались,
То посідали на човни.
Еней же їхав щось несміло,
Бо море дуже надоїло,
Як чумакам дощ восени.

Венера тільки що узділа,
Що вже троянці на човнах,
К Нептуну на поклон побігла,
Щоб не втопив їх у волнах.
Поїхала в своїм ридвані,
Мов сотника якого пані,
Баскими конями, як звір.
Із кінними проводниками,
З трьома назаді козаками,
А коні правив машталір.

Була на йому біла свита
Із шаповальського сукна,
Тясомкою кругом обшита,
Сім кіп стоялася вона.
Набакир шапочка стриміла,
Далеко дуже червоніла,
В руках же довгий був батіг;
Їм грімко ляскав він із лиха,
Скакали коні без оддыха;
Ридван, мов вихор в полі, біг.

Приїхала, заgrimотіла,
Кобиляча мов голова;
К Нептуну в хату і влетіла
Так, як із вирію сова;
І не сказавши ні півслова,
Нехай, каже, твоя здорова
Бува, Нептуне, голова!
Як навіжена, прискакала,
Нептуна в губи цілувала,
Говорячи такі слова:

«Коли, Нептун, мені ти дядько,
А я племінниця тобі,
Та ти ж. мені хрещений батько,
Спасибі зароби собі.
Моєму поможи Енею,
Щоб він з ватагою своєю
Щасливо їздив по воді;
Уже і так пополякали,
Насилу баби одшептали,
Попався в зуби був біді».

Нептун, моргнувши, засміявся;
Венеру сісти попросив
І після неї облизався,
Сивухи чарочку налив;
І так її почаствовавши,
Чого просила, обіщавши,
І зараз з нею попрощавсь.
Повіяв вітр з руки Енею,
Простивсь сердешненький з землею,
Як стрілочка, по морю мчавсь.

Поромщик їх щонайглавнійший
З Енеєм їздив всякий раз,
Йому слуга був найвірнійший —
По-нашому він звався Тарас.
Сей, сидя на кормі, хитався,
По саме нільзя нахлистався
Горілочки, коли прощавсь.
Еней велів його прийняти,
Щоб не пустивсь на дно ниряти
І в луччій місці би проспавсь.

Но видно, що пану Тарасу
Написано так на роду,
Щоб тільки до сього він часу
Терпів на світі сім біду.
Бо, розхитавшись, бризнув в воду,
Нирнув — і, не спитавши броду,
Наввиринки пішла душа.
Еней хотів, щоб окошилась
Біда і більш не продовжилась,
Щоб не пропали всі з коша.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Еней-сподар, посумовавши,
Насилу трохи вгамовавсь;
Поплакавши і поридавши,
Сивушкою почастовавсь;
Но все-таки його мутило
І коло серденька крутило,
Небіжчик часто щось вздыхав;
Він. моря так уже боявся,
Що на богів не полагався
І батькові не довіряв.

А вітри ззаду все трубили
В потилицю його човнам,
Що мчалися зо всієї сили
По чорним пінявим водам.
Гребці і весла положили
Та, сидя, люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних запорозьких,
А які знали, то московських
Вигадовали бриденьок.

Про Сагайдачного співали,
Либонь, співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в поход;
Як під Бендер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год.

Не так-то діється все хутко,
Як швидко кажуть нам казок;
Еней наш плив хоть дуже прудко,
Та вже ж він плавав не деньок;
Довгенько по морю щось шлялись
І сами о світі не знались,
Не знав троянець ні один,
Куди, про що і як швендюють,
Куди се так вони мандрують,
Куди їх мчить Анхізів син.

От так поплававши немало
І поблудивши по морям,
Як ось і землю видно стало,
Побачили кінець бідам!
До берега якраз пристали,
На землю з човнів повставали
І стали тут оддыхать.
Ся Кумською земелька звалась,
Вона троянцям сподобалась,
Далось і їй троянців знать.

Розгардіяш настав троянцям;
Оп'ять забули горювать;
Буває щастя скрізь поганцям,
А добрий мусить пропадать.
І тут вони не шанувались,
А зараз всі і потаскались,
Чого хотілося шукать:
Якому меду та горілки,
Якому — молодиці, дівки,
Оскому щоб з зубів зігнать.

Були бурлаки сі моторні,
Тут познайомились той час,
З диявола швидкі, проворні,
Підпустять москаля якраз.
Зо всіми миттю побратались,
Посватались і покумались,
Мов зроду тутечка жили;
Хто мав к чому яку кебету,
Такого той шукав бенкету,
Всі веремію підняли.

Де досвітки, де вечериці
Або весілля де було,
Дівчата де і молодиці,
Кому родини надало,
То тут троянці і вродились;
І лиш гляди, то й заходились
Коло жінок там ворожить,
І, чоловіків підпоївши,
Жінок, куди хто знав, повівши,
Давай по чарці з ними пить.

Які ж були до карт охочі,
То не сиділи дурно тут;
Гуляли часто до півночі
В ніска, в пари, у лави, в жгут,
У памфіля, в візка і в кепа,
Кому ж із них була дотепа,
То в гроші грали в сім листів,
Тут всі по волі забавлялись,
Пили, іграли, женихались.
Ніхто без діла не сидів.

Еней один не веселився,
Йому неміло все було;
Йому Плутон та батько снівся
І пекло в голову ввійшло.
Оставивши своїх гуляти,
Пішов скрізь по полям шукати.
Щоб хто дорогу показав:
Куди до пекла мандровати,
Щоб розізнати, розпитати,
Бо в пекло стежки він не знав.

Ішов, ішов, аж з русих кудрів
В три ряди капав піт на ніс,
Як ось забачив щось і уздрів,
Густий пройшовши дуже ліс.
На ніжці курячій стояла
То хатка дуже обветшала
І вся вертілася кругом;
Він, до тії прийшовши хати,
Хазяїна став викликати,
Прищурившись під вікном.

Еней стояв і дожидався,
Щоб вийшов з хати хто-небудь,
У двері стукав, добувався,
Хотів був хатку з ніжки спхнуть,
Як вийшла бабище старая,
Крива, горбатая, сухая,
Запліснявіла, вся в шрамах;
Сіда, ряба, беззуба, коса,
Розхристана, простоволоса,
І, як в намисті, вся в жовнах.

Еней, таку уздрівши цяцю,
Не знав із ляку, де стояв;
І думав, що свою всю працю
Навіки тута потеряв,
Як ось до його підступила
Яга ся і заговорила,
Роззявивши свої уста:
«Гай, гай же, слихом послыхати,
Анхізенка у віч видати,
А як забрів ти в сі міста?

Давно тебе я дожидаю
І думала, що вже пропав;
Я все дивлюсь та визираю,
Аж ось коли ти причвалав.
Мені вже розказали з неба,
Чого тобі пильненько треба,—
Отець твій був у мене тут».
Еней сьому подивовався
І баби сучої спитався,
Як відьму злую сю зовуть.

«Я Кумська зовусь Сівілла,
Ясного Феба попада,
При його храмі посідила.
Давно живу на світі я!
При Шведчині я дівовала,
А татарва як набігала,
То вже я замужем була;
І першу сарану зазнаю;
Коли ж був трус, як ізгадаю,
То вся здригнусь, мовби мала.

На світі всячину я знаю,
Хоть нікуди і не ходжу,
І людям в нужді помагаю,
І їм на звіздах ворожу:
Кому чи трясцю одігнати,
Од заушниць чи пошептати,
Або і волос ізігнати;
Шепчу — уроки проганяю,
Переполохи виливаю,
Гадюк умію замовлять.

Тепер ходімо лиш в каплицю,
Там Фебові ти поклонись
І обіщай йому телицю,
А послі гарно помолись.
Не пожалій лиш золотого
Для Феба світлого, ясного
Та і мені що перекинь;
То ми тобі таки щось скажем,
А може, в пекло шлях покажем,
Іди утрись і більш не слинь».

Прийшли в каплицю перед Феба,
Еней поклони бити став,
Щоб із блакитного Феб неба
Йому всю ласку показав.
Сівіллу тут замордовало.
І очі на лоб позганяло,
І дибом волос став сідий;
Клубком із рота піна билась;
Сама ж вся корчилась, кривилась,
Мов дух вселився в неї злий.

Тряслась, кректала, побивалась,
Як бубен, синя стала вся;
Упавши на землю, качалась,
У барлозі мов порося.
І чим Еней молився більше,
То все було Сівіллі гірше;
А послі, як перемолівсь,
З Сівіллі тільки піт котився;
Еней же на неї дивився,
Дрижав од страху і трусивсь.

Сівілла трохи очуняла,
Отерла піну на губах
І до Енея проворчала
Приказ од Феба в сих словах:
«Така богів олімпських рада,
Що ти і вся твоя громада
Не будете по смерть в Риму;
Но що тебе там будуть знати,
Твоє імення вихваляти,
Но ти не радуйся сьому.

Іще ти вип'єш добру повну,
По всіх усядах будеш ти;
І долю гірку, невгомону
Готовсь свою не раз клясти.
Юнона ще не вдовольнилась,
Її злоба щоб окотилась
Хотя б на правнуках твоїх;
Но послі будеш жить по-панськи,
І люди всі твої троянські
Забудуть всіх сих бід своїх».

Еней похнюпивсь, дослухався,
Сівілла що йому верзла,
Стояв, за голову узявся,
Не по йому ся річ була.
«Трохи мене ти не морочиш,
Не розчовпу, що ти пророчиш,—
Еней Сівілли говорив.—
Диявол знає, хто з вас бреше,
Трохи б меж було не легше,
Якби я Феба не просив.

Та вже що буде, те і буде,
А буде те, що бог нам дасть;
Не ангели — такі ж люде,
Колись нам треба всім пропасть.
До мене будь лиш ти ласкава,
Услужлива і нелукава,
Мене до батька поведи;
Я проводився б ради скуки
Побачити пекельні муки,
Ану, на звізди погляди.

Не перший я, та й не послідній,
Іду до пекла на поклон:
Орфей, який уже негідний,
Та що ж йому зробив Плутон;
А Геркулес як увалився,
То так у пеклі розходився,
Що всіх чортяк порозганяв.
Ану! Черкнім—а для охоти
Тобі я дам на дві охвоти...
Та ну ж! Скажи, щоб я вже знав».

«Огнем, як бачу, ти іграєш,—
Йому дала яга одвіт,—
Ти пекла, бачу, ще не знаєш,
Не мил тобі уже десь світ,
Не люблять в пеклі жартувати,
Повік тобі дадуться знати,
От тільки ніс туди посунь;
Тобі там буде не до чмиги,
Як піднесуть із оцтом фиги,
То зараз вхопить тебе лунь.

Коли ж сю маєш ти охоту
У батька в пеклі побувать.
Мені дай зараз за роботу,
То я приймуся мусовать,
Як нам до пекла довалитись
І там на мертвих подивитись;
Ти знаєш — дурень не бере;
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жить по правді сущій,
То той хоть з батька, то здере.

Поким же що, то ти послухай
Того, що я тобі скажу,
І голови собі не чухай...
Я в пекло стежку покажу:
В лісу великому, густому,
Непроходимому, пустому
Якеєсь дерево росте;
На нім кислиці не простії
Ростуть — як жар, всі золотії,
І деревце те не товсте.

Із дерева сього зломити
Ти мусиш гілку хоть одну;
Без неї-бо ні підступити
Не можна перед сатану;
Без гілки і назад не будеш
І душу з тілом ти погубиш,
Плутон тебе закабалить.
Иди ж та пильно приглядайся,
На всі чотири озирайся,
Де деревце те заблищить.

Зломивши ж, зараз убирайся,
Якмога швидше утікай;
Не становись, не оглядайся
І уха чим позатикай;
Хоть будуть голоса кричати,
Щоб ти оглянувся, прохати,
Гляди, не озирайся, біжи.
Вони, щоб тільки погубити,
То будуть все тебе манити;
От тут себе ти покажи».

Яга тут чортзна-де дівалась,
Еней остався тільки сам,
Йому все яблуня здавалась,
Покою не було очам;
Шукать її Еней попхався,
Втомивсь, засапавсь, спотикався,
Поки прийшов під темний ліс;
Коловсь сердешний об тернину,
Пошарпався ввесь об шипшину,
Було таке, що рачки ліз.

Сей ліс густий був несканно.
І сумно все в йому було,-
Щось вило там безперестанно
І страшним голосом ревло;
Еней, молитву прочитавши
І шапку цупко підв'язавши,
В лісню гуцу і пішов;
Ішов і утомивсь чимало,
І надворі тогді смеркало,
А яблуні ще не знайшов.

Уже він починав боятись,
На всі чотири озирався;
Трусивсь, та нікуди діватись,
Далеко тяжко в ліс забравсь;
А гірше ще його злякало,
Як щось у очах засіяло,
От тут-то берега пустивсь;
А послі дуже удивився,
Як під кислицей опинився,—
За гілку зараз ухвативсь.

І, не подумавши німало,
Нап'явсь, за гілечку смикнув,
Аж дерево те затріщало,
І зараз гілку одчахнув.
І дав чимдуж із лісу драла,
Що аж земля під ним дрижала,
Біг так, що сам себе не чув;
Біг швидко, не останювався,
Увесь об колючки подрався;
Як чорт, у реп'яхах ввесь був.

Прибіг к троянцям, утомився
І оддыхати простягнувсь;
Як хлюща, потом ввесь облився,
Трохи-трохи не захлебнувсь.
Звелів з бичні волів пригнати,
Цапів з вівцями припасати,
Плутону в жертву принести,
І всім богам, що пеклом правлять
І грішних тормошать і давлять,
Щоб гніву їм не навести.

Як тільки темна та похмурна
Із неба зслизла чорна ніч,
Година ж стала балагурна,
Як звізди повтікали пріч,
Троянці всі заворушились,
Завештались, закамешились
На жертву приганяють биків;
Дяки з попами позбирались,
Зовсім служити всі прибрались,
Огонь розкладений горів.

Піп зараз взяв вола за роги
І в лоб обухом зацідив,
І, взявши голову між ноги,
Ніж в черево і засадив;
І вийняв тельбухи з кишками.
Розклав гарненько їх рядами
І пильно кендюх розглядав;
Енею послі божу волю
І всім троянцям добру долю,
Мов по звіздам, все віщовав.

Як тут з скотиною возились
І харамаркали дяки,
Як вівці і цапи дровичись,
В різницях мов ревли бики;
Сівілла тут де не взялася,
Запінилася, і тряслася,
І галас зараз підняла:
«К чортам ви швидше всі ізгиньте,
Мене з Енеєм тут покиньте,
Не ждїть, щоб тришия дала.

А ти,— мовляла ко Енею,—
Моторний, смілий молодець,
Прощайся з юрбою своєю,
Ходім лиш в пекло — там отець
Нас твій давно вже дожидає
І, може, без тебе скучає.
Ану, пора чимчиковать.
Возьми на плечі з хлібом клунок;
Нехай йому лихий прасунок,
Як голодом нам помирають.

Не йди в дорогу без запасу,
Бо хвіст од голоду надмеш;
І де-где іншого ти часу
І крихти хліба не найдеш.
Я в пекло стежку протоптала,
Я там не раз, не два бувала,
Я знаю тамошній народ;
Дорожки всі, всі уголочки,
Всі закоморочки, куточки
Уже не первий знаю год».

Еней в сю путь якраз зібрався,
Шкапові чоботи набув,
Підтикався, підперезався
І пояс цупко підтягнув;
А в руки добру взяв дрючину,
Обороняти злу личину,
Як лучиться де, од собак.
А послі за руки взялися,
Прямцем до пекла поплелися,
Пішли на прощу до чортяк.

Тепер же думаю, гадаю,
Трохи не годі і писать;
Ізроду пекла я не знаю,
Нездатний, далебі, брехать;
Хіба, читателі, пождіте,
Вгамуйтеся трохи, не галіте,
Піду я до людей старих,
Щоб їх о пеклі розпитати,
І попрошу їх розказати,
Що чули од дідів своїх.

Вергілій же, нехай царствує,
Розумненький був чоловік,
Нехай не вадить, як не чує,
Та в давній дуже жив він вік.
Не так тепер і в пеклі стало,
Як в старину колись бувало
І як покійник написав;
Я, може, що-небудь прибавлю,
Переміню і що оставлю,
Писну — як од старих чував.

Еней з Сівіллою хватались,
До пекла швидше щоб прийти,
І дуже пильно приглядались,
До пекла двері як найти.
Як ось перед якусь гору
Прийшли, і в ній велику нору
Знайшли, і вскочили туди.
Пішли під землю темнотою,
Еней все щупався рукою,
Щоб не ввалитися куди.

Ся улиця вела у пекло,
Була вонюча і грязна;
У ній і вдень було, мов смеркло,
Од диму вся була чадна;
Жила з сестрою тут Дрімота,
Сестра же звалася Зівота,
Поклон сі перші оддали
Тімасі нашому Енею
З його старою попадею,—
А послі далі повели.

А потім Смерть до артикулу
Їм воздала косою честь;
Наперед стоя калавуру,
Який у її мосці єсть:
Чума, война, харцизтво, холод,
Короста, трясця, парші, голод;
За сими ж тут стояли в ряд:
Холера, шолуді, бешиха
І всі мирянські, знаєш, лиха,
Що нас без милості морять.

Іще ж не все тут окошилось,
Іще брела ватага лих:
За смертію слідом валилось
Жінок, свекрух і мачух злих.
Вітчими йшли, тесті-скуп'яги,
Зяті і свояки-мотяги,
Сердиті шурини, брати,
Зовиці, невістка, ятровки—
Що все гризуться без умовки —
І всякі тут були кати.

Якісь злидні ще стояли,
Жовали все в зубах папір,
В руках каламарі держали,
За уха настромляли пір.
Се все десятські та соцькії,
Начальники, п'явки людськії,
І всі прокляті писарі;
Ісправники все ваканцьові,
Судді і стряпчі безтолкові,
Повірені, секретарі.

За сими йшли святі понури,
Що не дивились і на світ,
Смиренної були натури,
Складали руки на живіт;
Умильно богу все молились,
На тиждень дні по три постились
І вслух не лаяли людей;
На чотках мир пересуждали
І вдень ніколи не гуляли,
Вночі ж було не без гостей.

Насупротив сих окаянниць
Квартал був цілий волоцюг,
Моргух, мандрьох, ярижниць, п'яниць
І бахурів на цілий плуг;
З обстриженими головами,
З підрізнаними пеленами
Стояли хльорки наголо.
І панночок фільтифікетних,
Лакеїв, гарних і дотепних,
Багацько дуже щось було.

І молодіці молоденькі,
Що вийшли замуж за старих,
Що всякий час були раденькі
Потішити парнів молодих,
І ті тут молодці стояли,
Що недотепним помагали
Для них сімейку розплодити;
А діти гуртові кричали,
Своїх паньматок проклинали,
Що не дали на світі жити.

Еней хоть сильно тут дивився
Такій великій новині,
Та вже од страху так трусився,
Мов сидя охляп на коні.
Побачивши ж іще іздалі,
Які там дива плазовали
Кругом, куди ні поглядиш,
Злякавсь, к Сівіллі прихилився.
Хватавсь за дергу і тулився,
Мов од kota в коморі миш.

Сівілла в дальший путь таскала
Не баскаличивсь би та йшов;
І так швиденько поспішала,
Еней не чув аж підошов,
Хватаючися за ягою;
Як ось уздріли пред собою
Чрез річку в пекло перевіз.
Ся річка Стіксом називалась,
Сюди ватага душ збиралась,
Щоб хто на той бік перевіз.

І перевізчик тут явився,
Як циган, смуглой цери був,
Од сонця весь він попалився
І губи, як арап, оддув;
Очища в лоб позападали,
Сметаною позапливали.
А голова вся в ковтунах;
Із рота слина все котилась,
Як повстка, борода скомшилась,
Всім задавав собою страх.

Сорочка, зв'язана узлами.
Держалась всилу на плечах,
Попричепляна мотузками,
Як решето, була в дірках;
Замазана була на палець,
Засалена, аж капав смалець,
Обутий в драні постолі,
Із дір онучі волочились,
Зовсім, хоть вижми, помочились,
Пошарпані штани були.

За пояс лико одвічало,
На йому висів гаманець;
Тютюн, і люлька, і кресало,
Лежали губка, кремінець.
Хароном перевізчик звався,
Собою дуже величався,
Бо і не в шутку був божок:
З крючком весельцем погрібався,
По Стіксові, як стрілка, мчався,
Був човен легкий, як пушок.

На ярмарку як слобожане
Або на красному торгу
До риби товпляться миряне,
Було на сьому так луку.
Душа товкала душу в боки,
І скрекотали, мов сороки;
Той пхавсь, той сунувсь, інший ліз:
Всі м'ялися, перебирались,
Кричали, спорили і рвались,
І всяк хотів, його щоб віз,

Як гуща в сирівці іграє,
Шиплять, як кваснуть, буряки,
Як против сонця рій гуляє.
Гули сі так небораки,
Харона, плачучи, прохали,
До його руки простягали,
Щоб взяв з собою на каюк,
Но сей того плачу байдуже,
На просьби уважав не дуже:
Злий з сина був старий дундук.

І знай, що все веслом махас,
І в морду тиче хоч кому,
Од каюка всіх одганяє,
А по вибору своєму
Потрошечку в човен саджає
І зараз човен одпихає,
На другий перевозить бік:
Кого не візьме, як затнеться,
Тому сидіти доведеться,
Гляди — і цілий, може, вік.

Еней в кагал сей як убрався,
Щоб зближитися к порому,
То з Палінуром повстрічався,
Штурмановав що при йому.
Тут Палінур пред ним заплакав,
Про долю злу свою балакав,
Що через річку не везуть;
Но баба зараз розлучила,
Енею в батька загвоздила,
Щоб довго не базікав тут,

Попхались к берегу поближче,
Прийшли на самий перевіз,
Де засмальцьований дідище
Вередовав, як в греблі біс;
Кричав, буцімто навіжений,
І кобенив народ хрещений,
Як водиться в шинках у нас;
Досталось родичам сердешним,
Не дуже лаяв словом, гречним,
Нехай же зносять в добрий час.

Харон, таких гостей уздрівши,
Оскілками на їх дививсь,
Як бик скажений заревівши,
Запінівсь дуже і озливсь:
«Відкіль такії се мандрьохи,
І так уже вас тут не трохи,
Якого чорта ви прийшли?
Вас треба хати холодити!
Вас треба так опроводити,
Щоб ви і місця не найшли.

Геть, преч, вбирайтесь відсіль к чорту,
Я вам потиличника дам;
Поб'ю всю пику, зуби, морду,
Аж не пізна вас дідько сам;
Ййон же як захрабровали,
Живі сюди примандровали,
Бач, гираві, чого хотять!
Не дуже я на вас покваплюсь,
Тут з мертвими ось не управлюсь,
Що так над шиєю стоять».

Сівілла бачить, що не шутка,
 Бо дуже сердиться Харон,
 Еней же був собі плохутка,
 Дала стариганю поклон:
 «Та ну, на нас лиш придивися, —
 Сказала, — дуже не гнівися,
 Не сами ми прийшли сюди;
 Хіба ж мене ти не пізнаєш,
 Що так кричиш, на нас гукаєш, —
 Оце невидані біди!

Ось глянься, що оце такеє!
 Утихомирся, не бурчи;
 Ось деревце, бач, золотее,
 Тепер же, коли хоч, мовчи». —
 Потім все дрібно розказала.
 Кого до пекла проводжала,
 До кого, як, про що, за чим...
 Харон же зараз схаменувся,
 Разів з чотири погребнувся
 І з каючком причалив к ним.

Еней з Сівіллою своєю,
 Не мішкавши, в човен ввійшли;
 Кальною річкою сією
 На той бік в пекло попливли;
 Вода в розколини лилася,
 Що аж Сівілла піднялася,
 Еней боявсь, щоб не втонуть,
 Но пан Харон наш потрудився,
 На той бік так перехопився.
 Що нільзя оком ізмигнуть.

Приставши, висадив на землю;
 Взяв пів-алтина за труди,
 За працювиту свою греблю,
 І ще сказав, іти куди.
 Пройшовши відсіль гонів з двоє,
 Побравшись за руки обоє,
 Побачили, що ось лежав
 У бур'яні бровко муругий,
 Три голови мав пес сей мурий,
 Він на Енея загарчав.

Загавкав грізно в три язики.
 Уже був кинувсь і кусать,
 Еней підняв тут крик великий,
 Хотів чимдуж назад втікати.
 Аж баба хліб бровку шпурнула
 І горло глевтяком заткнула,
 То він за кормом і погнався;
 Еней же з бабою старою,
 То с'як, то так, попід рукою,
 Тихенько од бровка убравсь.

Тепер Еней убрався в пекло,
 Прийшов зовсім на інший світ;
 Там все поблідло і поблекло,
 Нема ні місяця, ні зізд,
 Там тільки тумани великі,
 Там чутні жалобні крики,
 Там мука грішним не мала,
 Еней з Сівіллою гляділи,
 Якії муки тут терпіли,
 Якая кара всім була.

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив.
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що сами убивали,
Яким остив наш білий світ,
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили рознії їм муки,
Товкли у мужчирях їх руки,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим вливали
Розтопленеє срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;
Які ж ізроду не женились
Та по чужим куткам жилились,
Такі повішані на крюк,
Зачеплені за тее тіло,
На світі що грішило сміло
І не боялося сих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслугі, як котам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

І всі розумні філозофи,
Що в світі вчились мудровать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі звiзд щоб не знімали,—
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були,
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали,
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сіркою казанах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай, що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в нінащо,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидше умирали,
Щоб їм прийнятись до замків.

І ті були там лигоминці,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечерок;
Що будуть сватать їх, брехали.
Підманювали, улещали,
Поки добрались до кінця;
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякїї були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі.
І ті, що фіги-миги возять,
Що в баклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плуги;
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький, шаповальський —
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні і христ'яне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і мішане,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Гай! гай! та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих вірш,
Великії терпіли муки,
Їм зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на бику.
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибитку,
Чужее отдавав в печать;
Без сорому, без бога будши
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Еней як відсіль відступився
І далі трохи одійшов.
То на другее нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другім зовсім сих каравані
Піджарьовали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Оці-то галас ісправляли,
Гарчали, вили і пищали,
Після куті мов на живіт.

Дівки, баби і молодиці
Кляли себе і ввесь свій рід.
Кляли всі жарти, вечерниці,
Кляли і жизнь, і білий світ;
За те їм так там задавали,
Що через міру мудровали
І верховодили над всім;
Хоть чоловік і не онеє,
Коли же жінці, бачиш, тее,
Так треба угодити їй,

Були там чесні пустомолки,
Що знали весь святий закон,
Молилися без остановки
І били сот по п'ять поклон,
Як в церкві між людьми стояли
І головами все хитали;
Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше дещо в темноті.

Були і тії там панянки,
Що наряджались напоказ:
Мандрьохы, хльорки і діптянки,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і піст;
Що все прикушовали губи,
І скалили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Пеклись тут гарні молодіці,
Аж жаль було на них глядіть,
Чорняві, повні, милолиці;
І сі тут мусили кипіть,
Що замуж за старих ходили
І мишаком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умирать.

Якісь мучились там птахи
З куделями на головах;
Се чеснії, не потіпахи,
Були тендітні при людях;
А без людей — не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

Бо щоки терли манією,
А блейвасом і ніс, і лоб,
Щоб краскою, хоч не своєю,
Причароватъ к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялозили все смальцем губи,
Щоб підвести на гріх людей;
Пиндючили якісь бочки,
Мостили в пазусі платочки,
В которих не було грудей.

За сими по ряду шкварчали
В розпалених сковородах
Старі баби, що все ворчали,
Базікали о всіх ділах.
Все тільки старину хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали ж, які були,
Іще як сами дівовали,
Та з хлопцями як гарцювали,
Та й по дитинці привели.

Відьом же тут колесовали
І всіх шептух і ворожок,
Там жили з них чорти мотали
І без ветушки на клубок;
На припічках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирях;
І щоб дошу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобах.

А зводницям таке робили,
Що цур йому вже і казать,
На гріх дівок що підводили
І сим учились промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не своїм не торговали,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держать.

Еней там бачив щось немало
Кип'ящих мучениць в смолі,
Як з кабанів топилося сало,
Так шкварилися сі в огні;
Були і світські, і черниці,
Були дівки і молодичі,
Були і паньї, й панночки;
Були в свитках, були в охвотах,
Були в дульетах і в капотах,
Були всі грішні жіночки.

Но се були все осужденні,
Які померли не тепер;
Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер.
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата або коні,
Не знали попадуть кудя;
Еней, на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов в другії ворота.

Еней, ввійшовши в сю кошару,
Побачив там багацько душ,
Вмішавшись між сю отару,
Як між гадюки чорний уж.
Тут розні душі походжали,
Все думали та все гадали.
Куди-то за гріхи їх впруть.
Чи в рай їх пустять веселитись,
Чи, може, в пекло пошмалитись
І за гріхи їм носа втруть.

Було їм вільно розмовляти
Про всякії свої діла,
І думати, і мізковати —
Яка душа, де, як жила;
Багатий тут на смерть гнівився,
Що він з грішми не розлічився,
Кому і кілько треба дати;
Скупий же тосковав, нудився,
Що він на світі не нажився
І що не вспів і погулять,

Сутяга толковав укази
І що то значить наш Статут,
Розказовав свої прокази,
На світі що робив сей плут,
Мудрець же фізику провадив,
І толковав якихсь монадів,
І думав, відкіль взявся світ?
А мартопляс кричав, сміявся,
Розказовав і дивовався,
Як добре знав жінок дурить.

Суддя там признавався сміло,
Що з 'удзиками за мундир
Таке переоначив діло,
Що, може б, навістив Сибір;
Та смерть ізбавила косою,
Що кат легенькою рукою
Плечей йому не покропив.
А лікар скрізь ходив з ланцетом,
З слабительним і спермацетом
І чванивсь, як людей морив.

Ласощохлисти походжали,
Всі фертики і паничі,
На пальцях ногтики кусали,
Розприндившись, як павичі;
Все очі вгору піднімали,
По світу нашому вздыхали,
Що рано їх побрала смерть;
Що трохи слави учинили,
Не всіх на світі подурили,
Не всім успіли морду втерть.

Моти, картюжники, п'янюги
І весь проворний чесний род;
Лакеї, конюхи і слуги,
Всі кухарі і скороход,
Побравшись за руки, ходили
І все о плутнях говорили,
Які робили, як жили,
Як паній і панів дурили,
Як по шинках вночі ходили
І як з кишень платки тягли.

Там придзигльованки журились,
Що нікому вже підморгнуть,
За ними більш не волочились,
Тут їх заклекотіла путь;
Баби тут більш не ворожили
І простодушних не дурили.
Які ж дівок охочі бить,
Зубами з серця скреготали,
Що наймички їх не вважали
І не хотіли їм годить.

Еней уздрів свою Дідону,
Ошмалену, мов головня,
Якраз по нашому закону
Пред нею шапочку ізняв:
«Здорова! Глянь... де ти взялася?
І ти, сердешна, приплелася
Із Карфагена аж сюда?
Якого біса ти спеклася,
Хіба на світі нажилася?
Чорт мав тобі десь і стида.

Така смачная молодиця,
І глянь! Умерла залюбки...
Рум'яна, повна, білолиця,
Хто гляне, то лизне губки;
Тепер з тебе яка утіха?
Ніхто не гляне і для сміха,
Навік тепер пропала ти!
Я, далебі, в тім не виною,
Що так роз'їхався з тобою,
Мені приказано втекти.

Тепер же, коли хоч, злигаймося
І нумо жить так, як жили,
Тут закурім, заженхаймося,
Не розлучаймося ніколи;
Ходи, тебе я помилую,
Прижму до серця—поцілую...»
Йому ж Дідона наодріз
Сказала: «К чорту убирайся,
На мене більш не женихайся...
Не лізь! Бо розіб'ю і ніс!»

Сказавши, чортзна-де пропала,
Еней не знав, що і робить,
Коли б яга не закричала,
Що довго годі говорить,
То, може б, там і застоявся,
І, може, той пори дождався,
Щоб хто і ребра полічив:
Щоб з вдовами не женихався,
Над мертвими не наглумлявся,
Жінок любов'ю не морив.

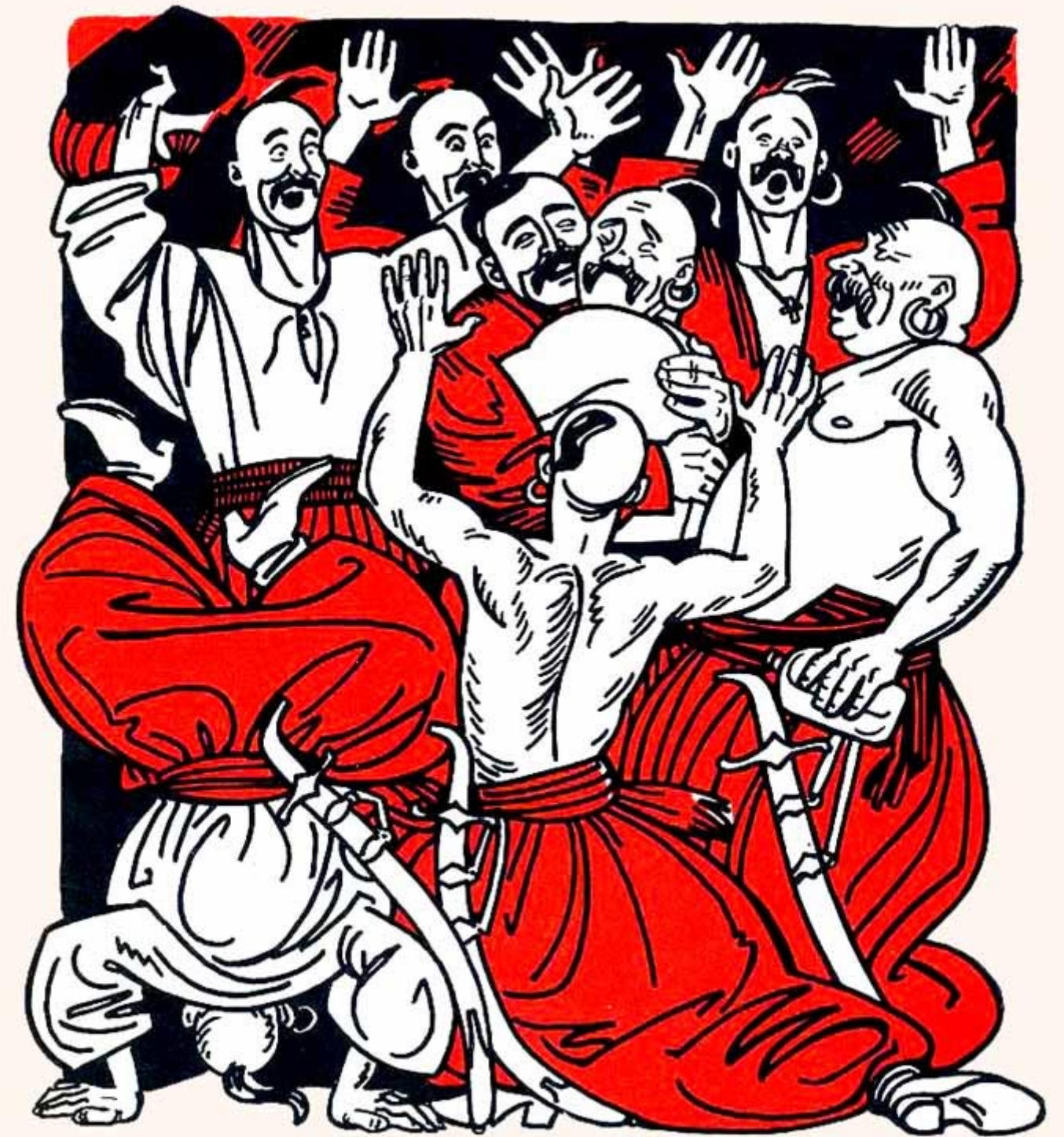
Еней з Сівіллою попхався
В пекельную подалі глуш;
Як по дорозі повстрівчався
З громадою знакомих душ.
Тут всі з Енеєм обнімались,
Чоломкались і цілувались,
Побачивши князька свого;
Тут всяк сміявся, реготався,
Еней до всіх їх доглядався,
Знайшов з троянців ось кого:

Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, Їська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Жидівська школа завелася,
Великий крик всі підняли,
І реготня де не взялася,
Тут всяку всячину верзли;
Згадали чорт знає колишне,
Балакали уже і лишнє,
І сам Еней тут розходивсь;
Щось балагурили довгенько,
Хоч ізійшлися і раненько,
Та пан Еней наш опізнився.

Сівіллі се не показалося,
Що так пахолок застоявся,
Що дитятко так розбрехалося,
Уже і о світі не знався;
На його грізно закричала,
Залаяла, запорошчала,
Що аж Еней ввесь затрусивсь.
Троянці також всі здригнули
І врозтіч, хто куди, махнули,
Еней за бабою пустивсь.

Ішли, і як би не збрехати,
Трохи не з пару добрих гін,
Як ось побачили і хати,
І ввесь Плутонів царський дім.
Сівілла пальцем указала
І так Енеєві сказала:
«От тут і пан Плутон живе
Із Прозерпіною своєю.
До їх-то на поклон з гіллею
Тепер я поведу тебе».

І тільки що прийшли к воротам
І в двір пустилися чвалать,
Як баба бридка, криворота;
«Хто йде?» — їх стала окликать.
Мерзенне чудо се стояло
І било під двором в клепало,
Як в панському водиться дворах;
Обмотана вся ланцюгами,
Гадюки вилися клубками
На голові і на плечах.

Вона без всякого обману
І щиро без обиняків
Робила грішним добру шану,
Ремнями драла, мов биків;
Кусала, гризла, бичовала,
Кришила, шкварила, щипала,
Топтала, дряпала, пекла,
Порола, корчила, пиляла,
Вертіла, рвала, шпиговала
І кров із тіла їх пила.

Еней, бідняжка, ізлякався,
І ввесь, як крейда, побілів,
І зараз у яги спитався,
Хто їй так мучити велів?
Вона йому все розказала
Так, як сама здорова знала,
Що в пеклі є суддя Еак;
Хоть він на смерть не осуждає,
Та мучити повеліває,
І як звелить — і мучать так.

Ворота сами одчинились—
Не смів ніхто їх задержать,
Еней з Сівіллою пустились,
Щоб Прозерпіні честь оддать;
І піднесли їй на болячку
Ту суто золоту гіллячку,
Що сильно так вона бажа.
Но к ній Енея не пустили,
Прогнали, трохи і не били,
Бо хиріла їх госпожа.

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гаріля пилинки,
Було все чисто, як зоря:
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі убрані були світлиці;
По правді, панський був дворець.

Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззявляли
І очі на лоби п'яли;
Проміж собою все зглядались,—
Всьому дивились, осміхались.
Еней то цмокав, то свистав.
От тут-то душі ликовали,
Що праведно в миру живали,
Еней і сих тут навіщав.

Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;
Люльки курили, полягавши,
Або горілочку пили,
Не тютюнкову і не пінну,
Но третьопробну, перегінну,
Настояную на бодян;
Під челюстями запікану,
І з ганусом, і до калгану,
В ній був і перець, і шапран.

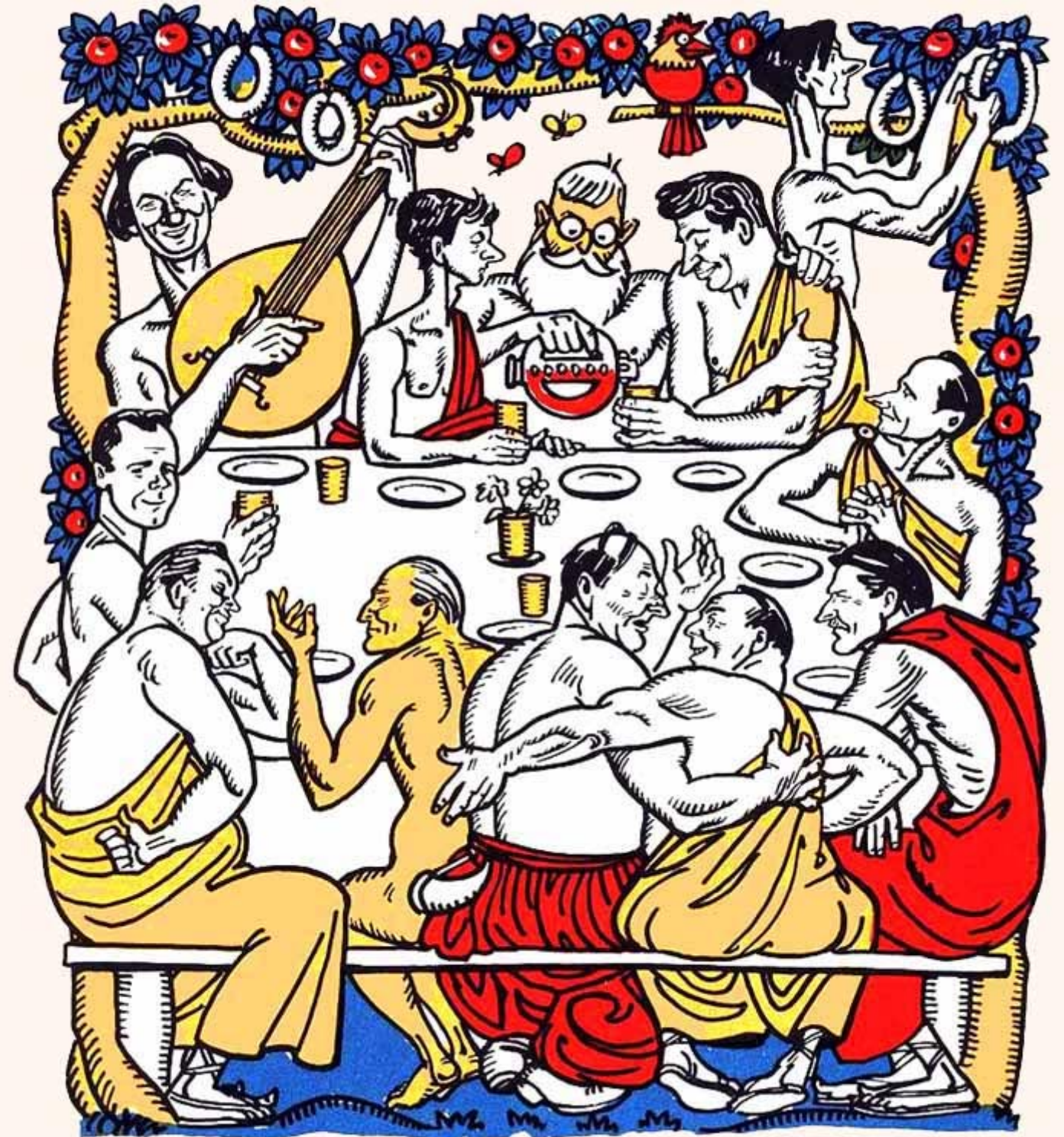
І ласощі все тільки їли,
Сластьони, коржики, стовпці,
Варенички пшеничні, білі,
Пухкі з кав'яром буханці;
Часник, рогіз, паслін, кислиці.
Козельці, терн, глід, полуниці,
Круті яйця з сирівцем
І дуже вкусную яешню,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем.

Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;
Тут чистий був розгардіяш:
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутись,
Рубайсь—так і дадуть палаш.

Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудровать,
Крий боже, щоб не догадались
Брат з брата в чім покепковать;
Ні сердилися, ні гнівилися,
Ні лаялися і не билися,
А всі жили тут люб'язно;
Тут всякий гласно женихався,
Ревливих ябед не боявся,
Було вобщє все заодно.

Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело, і так не скучно,
На великодніх як святках;
Коли кому що захотілось.
То тут як з неба і вродилось;
От так-то добрі тут жили.
Еней, се зрівши, дивовався
І тут яги своєї спитався,
Які се праведні були.

«Не думай, що були чиновні,—
Сівілла сей дала одвіт,—
Або що грошей скрині повні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті се, що в цвітних жупанах,
В кармазинах або сап'янах;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не рицарі, не розбишаки;
Не ті се, що кричать «і паки»,
Не ті, що в золотих шапках.

Се бідні нищі, навіжені,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, сліпорожденні,
З яких був людський глум і сміх:
Се, що з порожніми сумками
Жили голодні під тинами,
Собак дражнили по дворах;
Се ті, що біг дасть полупали,
Се ті, яких випроводжали
В потилицю і по плечах.

Се вдови бідні, безпомощні,
Яким приюту не було;
Се діви чесні, непорочні.
Яким спідниці не було:
Се, що без родичів остались...
І сиротами називались,
А послі вбгались і в оклад;
Се, що проценту не лупили,
Що людям помагать любили,
Хто чим багат, то тим і рад.

Тут также старшина правдива,—
Бувають всякї пани;
Но тільки трохи сього дива,
Не квапляться на се вони!
Бувають військові, значкові,
І сотники, і бунчукові,
Які правдиву жизнь вели;
Тут люде всякого завіту,
По білому єсть кілько світу,
Которі праведно жили».

«Скажи ж, моя голубко сиза,—
Іще Еней яги спитав,—
Чом батька я свого Анхіза
І досі в вічі не видав?
Ні з грішними, ні у Плутона,
Хіба йому нема закона,
Куда його щоб засадить?»
«Він божої,—сказала,—крові
І по Венериній любові,
Де схоче, буде там і жить».

Базікавши, зійшли на гору,
На землю сіли оддыхать
І, попотівши саме впору,
Тут прийнялися розглядать,
Анхіза щоб не прогуляти.
Обридло-бо і так шукати;
Анхіз же був тоді внизу
І, походжавши по долині,
Об миленькій своїй дитині
Водив по мізку коверзу.

Як глядь нагору ненароком,
І там свого синка уздрів,
Побіг старий не просто — боком
І ввесь од радості згорів.
Хватавсь з синком поговорити,
О всіх спитатись, розпросити
І повидатись хоч часок,
Енеєчка свого обняти,
По-батьківській поціловати,
Його почути голосок.

«Здоров, синашу, ма дитятко! —
Анхіз Енеєві сказав.—
Чи се ж тобі таки не соромно,
Що довго я тебе тут ждав?
Ходім лишень к моїй господі,
Там поговорим на свободі,
За тебе будем мірковать».
Еней стояв так, мов дубина,
Котилась з рота тільки слина,
Не смів мерця поціловати,

Анхіз, сю бачивши причину,
Чого синочок сумовав,
І сам хотів обняти дитину —
Та ба! уже не в ту попав;
Прийнявсь, його щоб навчати
І тайності йому сказати,
Який Еней буде плід,
Які діти будуть жваві,
На світі зроблять скільки слави,
Яким-то хлопцям буде дід.

Тоді-то в пеклі вечериці
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодіці
І там робили не пусте;
У ворона собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадували загадок.

Тут заплітали джерегелі,
Дробушечки на головах;
Скакали по полу вєгері,
В тісної баби по лавках:
А в комин суджених питали,
У хатніх вікон підслухали,
Ходили в північ по пусткам;
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині шмалили
Або жмурились по куткам.

Сюди привів Анхіз Енея
І між дівок сих посадив;
Як неука і дуралєя,
Прийняв до гурту їх просив;
І щоб обом їм услужили,
Як знають, так поворожили,
Що стрінеться з його синком:
Чи він хоть трохи уродливий,
К чому і як Еней щасливий,
Щоб всіх спитались ворожок.

Одна дівча була гостренька
І саме ухо прехихе,
Швидка, гнучка, хвистка, порскенька,
Було з диявола лихе.
Вона тут тільки і робила,
Що всім гадала, ворожила,
Могуща в ділі тім була;
Чи брехеньки які сточити,
Кому імення приложити.
То так якраз і додала.

Привідця зараз ся шептуха
І примостилає к старику.
Йому шепнула біля вуха
І завела з ним річ таку:
«Ось я синкові загадаю,
Поворожу і попитаю,
Йому що буде, розкажу;
Я ворожбу такую знаю,
Хоть що, по правді одгадаю
І вже ніколи не збрешу».

І зараз в горщечок наклала
Відьомських разних-всяких трав,
Які на Костянтина рвала,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, папороть, шевлію,
Петрів батіг і конвалію,
Любисток, просерень, чебрець;
І все се налила водою
Погожою, непочатою,
Сказавши скількоє і слоєць.

Горщок сей черепком накрила,
Поставила його на жар
І тут Енея присадила,
Щоб огоньок він роздував;
Як розігрілось, зашипіло,
Запарилось, заклекотіло,
Ворочалося зверху вниз;
Еней наш насторочив уха,
Мов чоловічий голос слуха,
Те чує і старий Анхіз.

Як стали роздувать пильніше,
Горщок той дуже клекотав,
Почули голос виразніше,
І він Енею так сказав:
«Енею годі вже журитись,
Од його має розплодитись
Великий і завзятий рід;
Всім світом буде управляти,
По всіх усядах воювати,
Підверне всіх собі під спід.

І Римській поставить стіни,
В них буде жити, як в раю;
Великі зробить переміни
Во всім окружнім там краю;
Там буде жить та поживати,
Покіль не будуть ціловати
Ноги чиеїсь постола...
Но відсіль час тобі вбираться
І з панотцем своїм прощаться,
Щоб голова тут не лягла».

Сього Анхізу не бажалось,
Щоб попрощатися з синком,
І в голову йому не клалось,
Щоб з ним так бачитись мельком,
Та ба! вже нічим пособити,
Енея треба відпустити,
Із пекла вивести на світ,
Прощалися і обнімалися,
Слізьми гіркими обливалися,—
Анхіз кричав, як в марті кіт.

Еней з Сівіллою старою
Із пекла бігли навпростець;
Синок ворочав головою,
Поки аж не сховався отець;
Прийшов к троянцям помаленьку
І крався нишком, потихеньку,
Де їм велів себе пождать.
Троянці покотом лежали
І на дозвіллі добре спали —
Еней і сам уклався спать.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

Борщів як три не поденькуєш,
На моторошні засердчить;
І зараз тяглом закишкуєш,
І в буркоті закеньдюшить.
Коли ж що напхом з'язикаєш
І в тереб добре зживотаєш,
То на веселі занутрить;
Об лихо вдаром заземлюєш,
І ввесь забуд свій зголодуєш,
І біг до горя зачортить.

Та що абищоти верзлялом,
Не казку кормом солов'ять:
Ось ну, закалиткуй брязкалом,
То радощі заденежать.
Коли давало сп'ятакуєш,
То, може, чуло зновинуєш.
Якщо з тобою спередить:
Куди на плавах човновати,
Як угодили Юнонати
І як Еней замінервить.

Мене за сю не лайте мову,
Не я її скомпоновав:
Сівілли лайте безтолкову,
Її се мізок змусовав.
Се так вона коверзовала,
Енееві пророковала,
Йому де поступатись як;
Хотіло мізок закрутити,
Щоб грошей більше улупити,
Хоть бідний був Еней і так.

Та треба з лиха догадаться,
Як прийде узлом до чогось;
А з відьмою не торговаться,
Щоб хлипати не довелось.
Подяковав старую суку
Еней за добрую науку,
Шагів з дванадцять в руку дав.
Сівілла грошки в калитку,
Піднявши пелену і свитку,-
Ізслизла, мов лихий злигав.

Еней, ізбувши сучу бабу,
Якмога швидше на човни,
Щоб не дала Юнона швабу,
Що опинився б в сатани.
Троянці, в човни посідавши
І швидко їх поодпихавши,
По вітру гарно поплили;
Гребли з диявола всі дружно,
Що деяким аж стало душно,
По хвилі весельця гули.

Пливуть - аж вітри забурчали
І закрутили не шутя,
Завили, різно, засвистали,
Нема Енееві пуття!
І зачало човни бурхати,
То сторч, то набік колихати,
Що враг устоїть на ногах;
Троянці з ляку задрижали,
Як лиху допомгти-не знали;
Іграли тільки на зубах.

Як ось став вітер ущухати,
І хвилі трохи уляглись;
Став місяць з хмари виглядати,
І звізди на небі блись-блись!
Агу! Троянцям легше стало,
І тяжке горе з серця спало,
Уже-бо думали пропасть.
З людьми на світі так буває:
Коли кого міх налякає,
То послі торба спать не дасть.

Уже троянці вгамовались,
Могоричу всі потягли;
І, мов меньки, повивертались,
Безпечно спати залягли;
Аж ось поромщик їх, проноза,
На землю впав, як міх із воза,
І, мов на пуп, репетовав:
«Пропали всі ми з головами,
Прощаймось з тілом і душами,
Остатній наш народ пропав.

Заклятий острів перед нами,
І ми його не минемо,
Не пропливем нігде човнами,
А на йому пропадемо;
Живе на острові цариця
Цірцея, люта чарівниця
І дуже злая до людей:
Які лиш не остережуться,
А їй на острів попадуться,
Тих переверне на звірей.

Не будеш тут ходити на парі,
А підеш зараз чотирма.
Пропали! Як сірко в базарі!
Готовте шиї до ярма!
По нашому хохлацьку строю
Не будеш цапом, ні козою,
А вже запевне, що волон:
І будеш в плузі походжати,
До броваря дрова таскати,
А може, підеш бовкуном.

Лях цвенькати уже не буде,
Загубить чуйку і жупан,
І «не дозволяю» там забуде,
А заблеще так, як баран.
Москаль - бодай би, не козою
Замекекекав з бороною;
А прус хвостом не завиляв.
Як, знаєш, лис хвостом виляє,
Як дуже Дойда налягає
І як Чухрай угонку дав.

Цесарці ходять журавлями,
Цірцеї служать за гусар
І в острові тім сторожами.
Італіянець же маляр,
Іскупапніший на всякі штуки,
Співак, танцюра на всі руки,
Уміє і чижів ловить;
Сей переряжен в обезьяну,
Ошийник носить із сап'яну
І осужден людей смішить.

Французи ж, давнії сіпаки,
Головорізи-різники,
Сі перевернуті в собаки,
Чужі щоб гризли маслаки.
Вони і на владику лають,
За горло всякого хватають,
Гризуться і проміж себе:
У них хто хитрий, то і старший,
І, знай, всім наминає парші,
Чуприну всякому скубе.

Повзуть швейцарці черв'яками,
Голландці квакають в багні,
Чухонці лазять мурав'ями,
Пізнаєш жида там в свині.
Індиком ходить там гішпанець,
Кротом же лазить португалець,
Звіркує шведин вовком там,
Датчанин добре жеребцює,
Ведмедем турчин там танцює;
Побачите, що буде нам».

Біду побачив неминучу,
Троянці всі і пан Еней
Зібралися в одну всі кучу
Подумать о біді своєї
І миттю тут уговорились,
Щоб всі хрестились і молились,
Щоб тільки острів їм минуть.
Молебень же втяли Еолу,
Щоб вітрам, по його ізволу,
В другий бік повелів дмухнути.

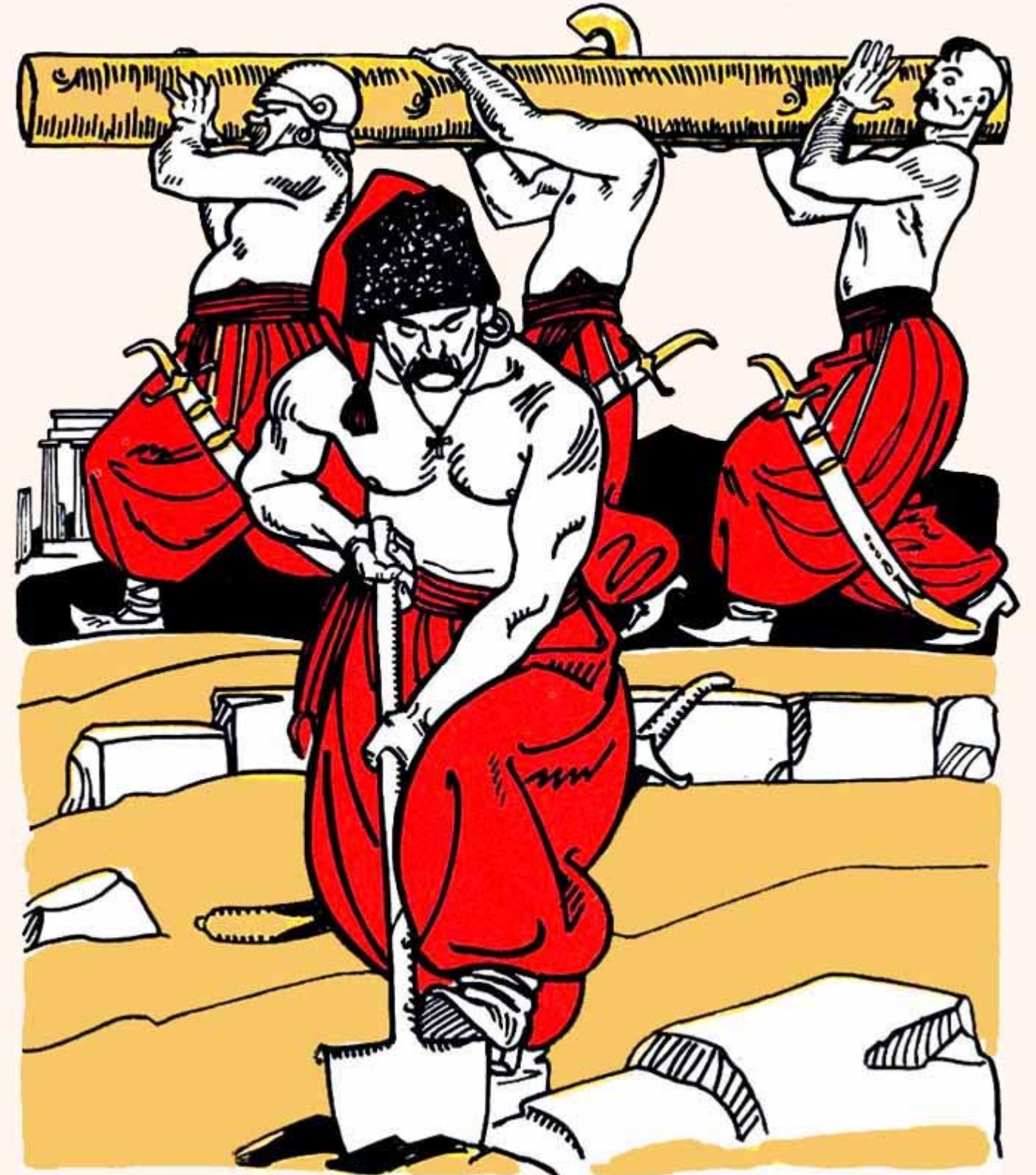
Еол молебнем вдовольнився
І вітрів зараз одвернув,
Троянський плав перемінився,
Еней буть звірем увильнувся.
Втага вся повеселіла,
Горілка з пляшок булькотіла,
Ніхто ні каплі не пролив;
Потім взялися за веселля
І пригребнули всі од серця,
Мовби Еней по пошті плив.

Еней, по човну походжая,
Роменський тютюнець кутив;
На всі чотири розглядая,
Коли б чого не пропустив.
«Хваліте,- крикнув,- братця, бога!
Гребіте дужче якомога,
От Тібр перед носом у нас,
Ся річка Зевсом обіщана
І з берегами нам оддана.
Греби! - от закличу шабас!»

Гребнули раз, два, три, чотири,
Як на! - у берега човни;
Троянці наші чуприндири
На землю скіць-як там були!
І зараз стали розкладатись,
Копати, стріють, ташоватись,
Мов їм під лагерь суд одвів.
Еней кричить: «Моя тут воля,
І кілька оком скинеш поля,
Скрізь геть настрою городів».

Земелька ся була Латинська,
Завзятий цар в ній був Латин;
Старий скупиндя - скурвасинська,
Дрижав, як Каїн, за алтин.
А также всі його підданці
Носили латані галанці.
Дивившись на свого царя;
На гроші там не козирили,
А в кітьки крашанками грали,
Не візьмеш даром сухаря.

Латин сей, хоть не дуже близько,
А все олімпським був рідня,
Не кланявся нікому низько,
Для його все була брудня.
Мерика, кажуть, його мати,
До Фавна стала учащати
Та і Латина добула.
Латин дочку мав чепуруху,
Проворну, гарну і моргуху,
Одна у нього і була.

Дочка була зальотна птиця
І ззаду, спереду, кругом;
Червона, свіжа, як кислиця,
І все ходила павичом.
Дородна, росла і красива,
Пристапна, добра, не спесива,
Гнучка, юрлива, молода;
Хоть хто на неї ненароком
Закине молодецьким оком,
То так її вподоба.

Така дівча - кусочок ласий,
Заслинишся, як глянеш раз;
Що ваші гречеські ковбаси!
Що ваш первак, грушевий квас!
Завійниця од неї вхопить,
На голову насяде клопіт;
А може, тьохне і не там.
Поставить рогом ясні очі,
Що не доспиш петрівської ночі;
Те по собі я знаю сам.

Сусідні хлопці женихались
На гарну дівчину таку,
І сватать деякі питались,
Які хотіли, щоб смаку
В Латиновій дочці добитися,
Царя приданим поживиться,
Геть, геть - і царство за чуб взять.
Но ненечка її Амата
В душі своїй була строката,
Не всякий їй любився зять.

Один був Турн, царьок нешпетний
З Латином у сусідстві жив,
Дочці і матері прикметний,
І батько дуже з ним дружив.
Не в шутку молодець був жвавий,
Товстий, високий, кучерявий,
Обточений, як огірок;
І війська мав свого чимало,
І грошків таки бряжчало,
Куди не кинь, був Турн царьок.

Пан Турн щось дуже підсипався
Царя Латина до дочки,
Як з нею був, то виправлявся
І піднімався на каблучки.
Латин, дочка, стара Амата
Щодень від Турна ждали свата,
Уже нашили рушників
І всяких всячин напридбали.
Які на сватанні давали,
Все сподівались старостів.

Коли чого в руках не маєш,
То не хвалися, що твоє;
Що буде, ти того не знаєш,
Утратиш, може, і своє.
Не розгядівши, кажуть, броду,
Не лізь прожогом перший в воду,
Бо щоб не насмішив людей.
І перше в волок подивися,
Тоді і рибою хвалися;
Бо будеш йолоп, дуралей.

Як пахло сватанням в Латина
І ждали тільки четверга,
Аж тут Анхізова дитина
Припленталась на берега
Зо всім своїм троянським плем'ям.
Еней немарно тратив врем'я,
По-молодецьку закурив:
Горілку, пиво, мед і брагу
Поставивши перед ватагу,
Для збору в труби засурмив.

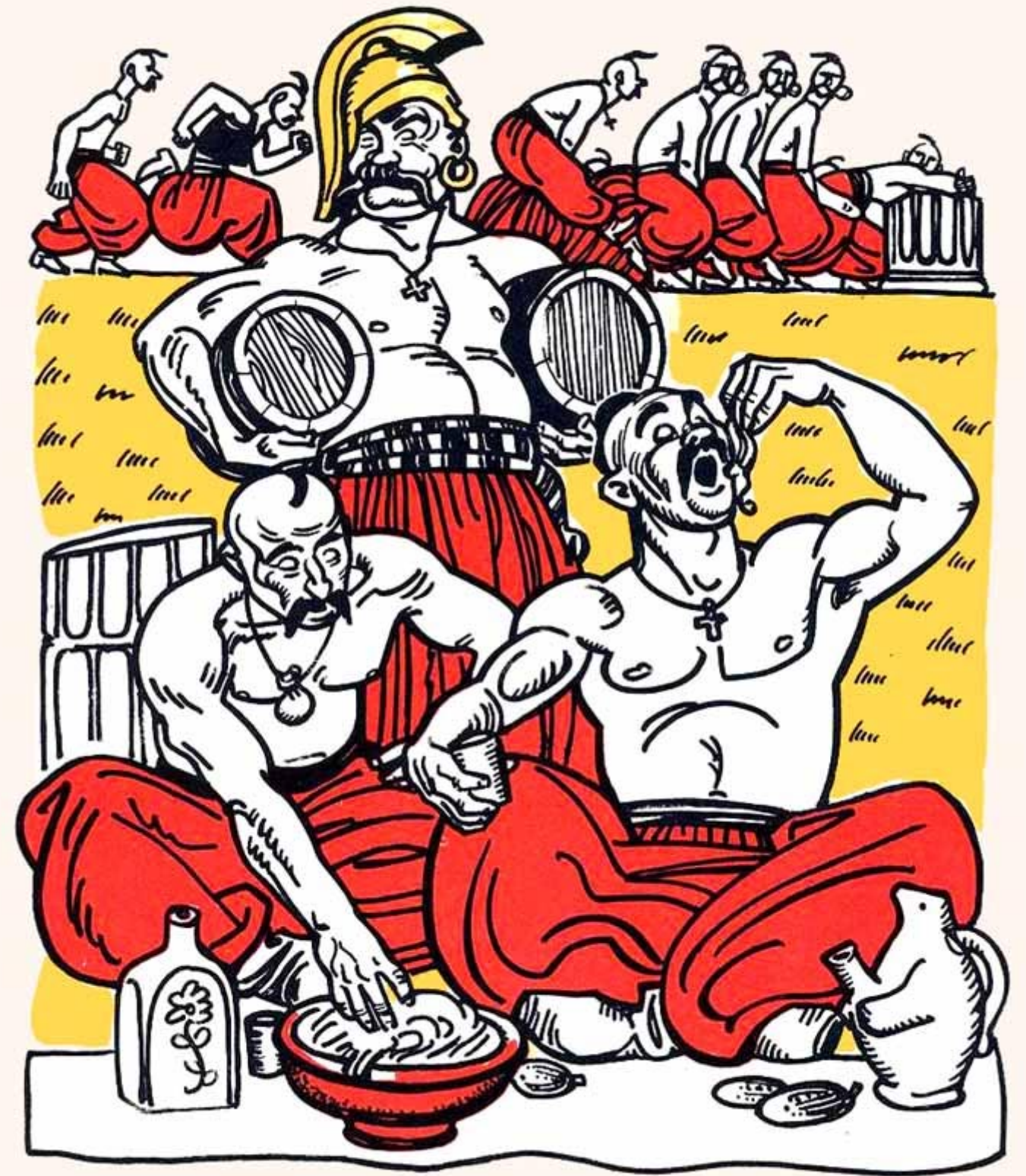
Троянство, знаєш, все голодне
Сипнуло ристю на той клик;
Як галич в врем'я непогодне,
Всі підняли великий крик.
Сивушки зараз ковтонули
По ківшику, і не здригнули,
І докосились до потрав.
Все військо добре убирало,
Аж поза ухами лящало,
Один перед другим хватав.

Вбирали січену капусту,
Шатковану, і огірки
(Хоть се було в час м'ясопусту),
Хрін з квасом, редьку, буряки;
Рябка, тетерю, саламаху-
Як не було: поїли з маху
І всі строжили сухарі,
Що не було, все поз'їдали,
Горілку всю повипивали,
Як на вечері косарі.

Еней оставив із носатку
Було горілки про запас,
Но клюкнув добре по порядку,
Розщедривсь, як бува у нас,
Хотів посліднім поділитись,
Щоб до кінця уже напитись,
І добре цівкою смикнув;
За ним і вся його голота
Тягла, поки була охота,
Що деякий і хвіст надув.

Барильця, пляшечки, носатку,
Сулії, тикви, баклажки,
Все висушили без остатку,
Посуду потовкли в шматки.
Троянці з хмелю просипались,
Скучали, що не похмелялись;
Пішли, щоб землю озирать,
Де їм показано селитись,
Жить, будоватися, женитись,
І щоб латинців розпізнать.

Ходили там чи не ходили,
Як ось вернулись і назад
І чепухи нагородили,
Що пан Еней не був і рад.
Сказали: «Люди тут бурмочуть,
Язиком дивним нам сокочуть.
І ми їх мови не втнемо;
Слова свої на ус кончають,
Як ми що кажем їм,- не знають,
Між ними ми пропадемо».

Енеї тут зараз взяв догадку,
Велів побігти до дяків,
Купить піярськую граматку,
Полуставців, октоїхів;
І всіх зачав сам мордовати,
Поверх, по словам складати
Латинськую тму, мну, здо, тло;
Троянське плем'я все засіло
Коло книжок, що аж потіло,
І по-латинському гуло.

Еней від них не одступався,
Тройчаткою всіх приганяв;
І хто хоть трохи ліновався,
Тому субітки і давав.
За тиждень так латину взнали,
Що вже з Енеєм розмовляли
І говорили все на ус:
Енея звали Енеусом,
Уже не паном - домінусом,
Себе ж то звали - троянус.

Еней троянців похваливши,
Що так латину поняли,
Сивушки в кубочки наливши,
І могорич всі запили.
Потім з десятків щомудрійших,
В латині щонайрозумнійших,
З ватаги вибравши якраз,
Послав послами до Латина
Од імені свого і чина,
А з чим послав, то дав приказ.

Посли, прийшовши до столиці,
Послали до царя сказать,
Що до його і до цариці
Еней прислав поклон оддать
І з хлібом, з сіллю і з другими
Подарками предорогими,
Щоб познакомитись з царем;
І як доб'ється панської ласки
Еней-сподар і князь троянський,
То прийде сам в царський терем

Латину тільки що сказали,
Що од Енея єсть послы,
Із хлібом, з сіллю причваланали,
Та і подарки принесли,
Хотять Латину поклонитись,
Знакомитись і подружитись,
Як тут Латин і закричав:
«Впусти! Я хліба не цураюсь
І з добрими людьми братаюсь.
От на ловця звір наскакав!»

Велів тут зараз прибирати
Світлиці, сіни, двір мести:
Клечання по двору саджати,
Шпалерів різних нанести
І вибивать царськую хату,
Либонь, покликав і Амагу,
Щоб і вона дала совіт,
Як лучче, краще прибирати,
Де, як коврами застилати
І підбирають до цвіту цвіт.

Послав гінця до богомаза,
Щоб мальовання накупить
І также розного припаса,
Щоб що було і їсть, і пить.
Вродилось ренське з курдимомом
І пиво чорнеє з лимоном,
Сивушки же трохи не з спуст;
Де не взялись воли, телята,
Барани, вівці, поросята;
Латин прибравсь, мов на запуст.

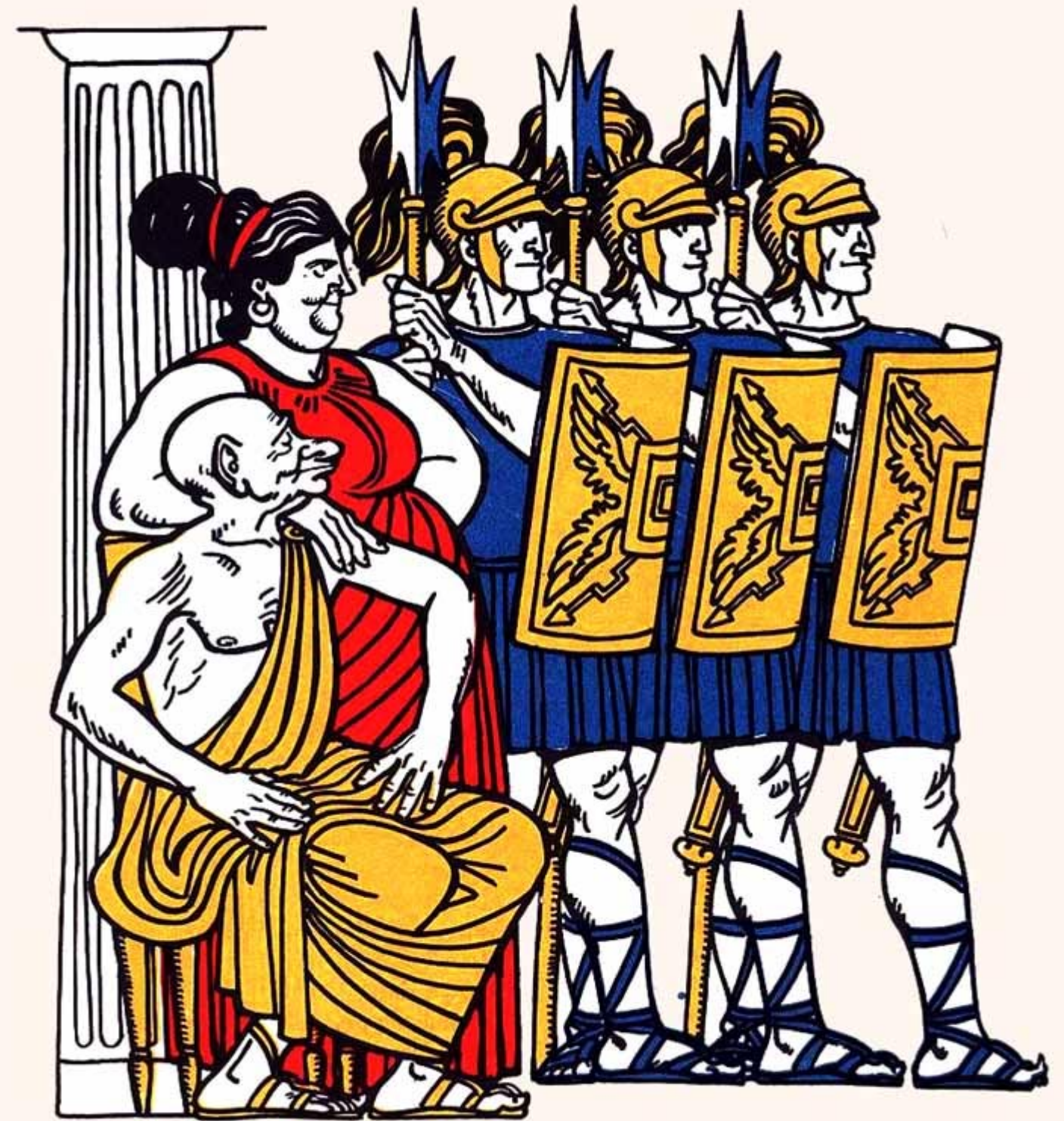
Ось привезли і мальовання
Роботи первійших майстрів,
Царя Гороха пановання,
Патрети всіх багатирів:
Як Александр цареві Порубу
Давав із військом добру хльору;
Чернець Мамая як побив;
Як Муромець Ілля гуляє,
Як б'є половців, проганяє,-
Як Переяслів боронив;

Бова з Полканом як водився,
Один другого як вихрив;
Як Соловей Харциз женився,
Як в Польщі Желізняк ходив.
Патрет був француза Картуша,
Против його стояв Гаркуша,
А Ванька Каїн впереді.
І всяких всячин накупили;
Всі стіни ними обліпили;
Латин дививсь їх красоти!

Латин, так дома спорядивши,
Кругом все в хатах оглядав,
Світелки, сіни обходивши,
Собі убори добирав:
Плащем з клейонки обернувся,
Циновим 'удзем застебнувся,
На голову взяв капелюх;
Набув на ноги кинді нові
І рукавиці взяв шкапові,
Надувсь, мов на огні лопух.

Латин, як цар, в своїм наряді
Ішов в кругу своїх вельмож,
Которі всі були в параді,
Надувшись всякий з них, як йорж,
Царя на дзи'лик посадили,
А сами мовчки одступили
Від покутя аж до дверей.
Цариця ж сіла на ослоні,
В едамашковому шушоні,
В кораблику із соболей.

Дочка Лавися-чепуруха
В німецькій фуркальці була,
Вертілась, як в окропі муха,
В верцадло очі все п'яла.
Од дзи'лика ж царя Латина
Скрізь прослана була ряднина
До самой хвїртки і воріт;
Стояло військо тут зальотне,
Волове, кінне і піхотне,
І ввесь був зібраний повіт.

Послів ввели к царю з пихою,
Як водилося у латин;
Несли подарки пред собою:
Пиріг завдовжки із аршин
І солі кримки і бахмутки,
Лахміття розного три жмутки,
Еней Латину що прислав.
Посли к Латину приступились,
Три рази низько поклонились,
А старший рацію сказав:

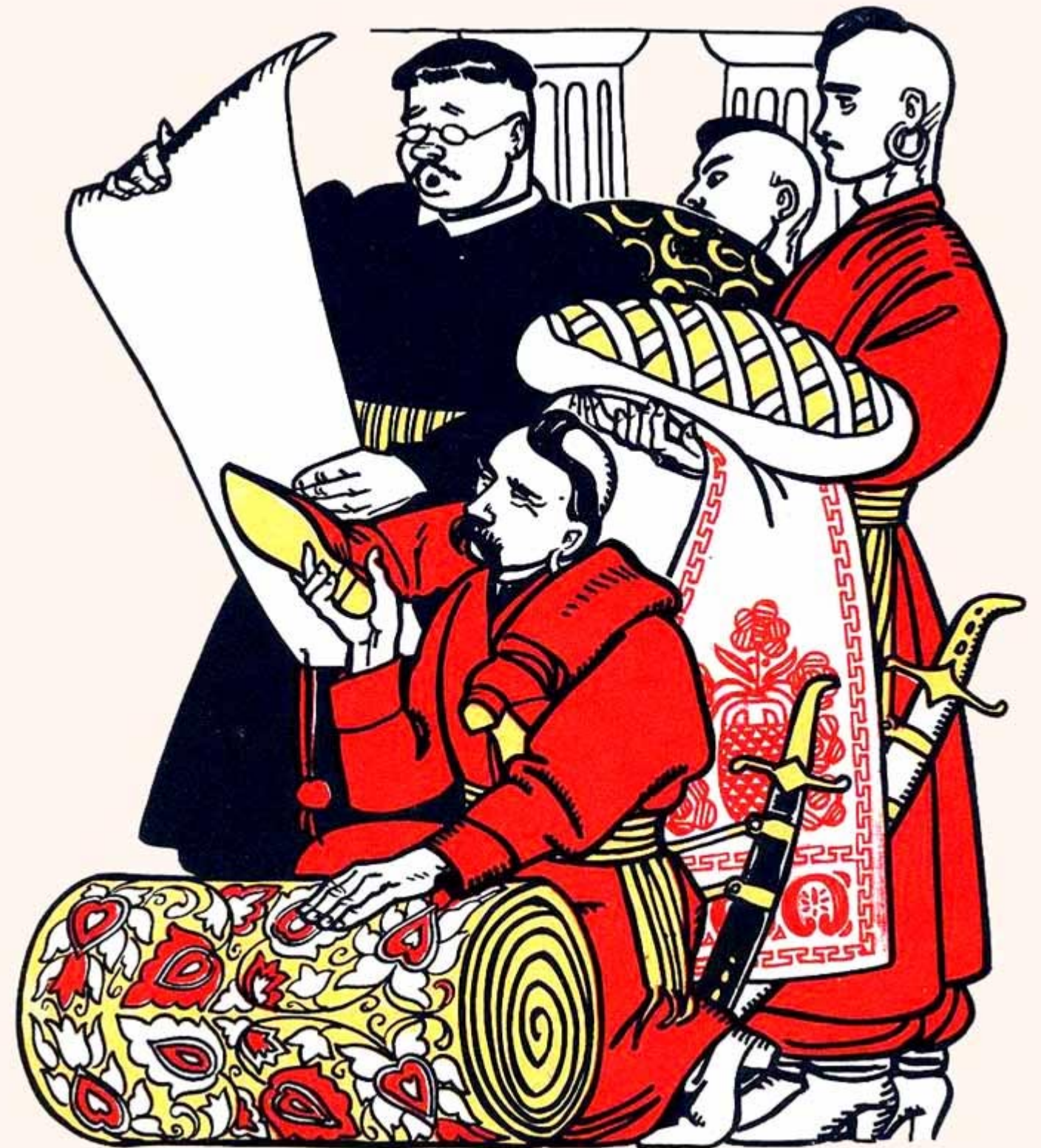
«Енеус постер магнус панус
І славний троянорум князь,
Шмигляв по морю як циганус,
Ад те, о рекс! прислав нунк нас.
Рогамус, доміне Латине,
Нехай наш капут не загине,
Пермітте жить в землі своїй,
Хоть за пекунії, хоть гратіс,
Ми дяковати будем, сатіс
Бенефіценції твоєї.

О рекс! будь нашим Меценатом,
І ласкам туам покажи,
Енеусу зробися братом,
О оптіме! не одкажи:
Енеус принцепс єсть моторний,
Формозус, гарний і проворний,
Побачиш сам інноміне!
Вели акціпере подарки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене:

Се килим -самольот чудесний,
За Хмеля виткався царя,
Літа під облака небесні,
До місяця і де зоря;
Но можна стіл ним застилати,
І перед ліжком простилати,
І тарадайку закривать.
Царівні буде він в пригону,
І то найбільш для того году,
Як замуж прийдеться давать.

Ось скатерть шльонська нешпетна,
Її у Липську добули;
Найбільше в тім вона прикметна,
На стіл як тільки настели
І загадай якої страви,
То всякі вродяться потрави,
Які на світі тільки єсть:
Пивце, винце, медок, горілка,
Рушник, ніж, ложка і тарілка.
Цариці мусим сю піднєсть.

А се сап'янці-самоходи,
Що в них ходив іще Адам;
В стариннії пошиті годи,
Не знаю, як достались нам;
Либонь, достались од пендосів,
Що в Трої нам утерли носів,
Про те Еней зна молодець;
Сю вещь, як рідку і старинну,
Підносимо царю Латину
З поклоном низьким на ралець».

Цариця, цар, дочка Лавина
Зглядалися проміж себе.
Із рота покотилась слина,
До себе всякий і гребе,
Які достались їм подарки,
Насилу обійшлось без сварки;
Як ось Латин сказав послам:
«Скажіте вашому Енею,
Латин із цілою сіме'ю,
Крий боже, як всі раді вам.

І вся моя маєтність рада,
Що бог вас навернув сюди;
Мні мила ваша вся громада,
Я не пущу вас нікуди;
Прошу Енею поклонятись
І хліба-солі не цуратись,
Кусок останній розділю.
Дочка у мене одначка,
Хазяйка добра, пряха, швачка.
То, може, і в рідню вступлю».

І зараз попросив до столу
Латин Енеєвих бояр,
Пили горілку до ізволу
І їли бублики, кав'яр;
Був борщ до шпундрів з буряками,
А в юшці потрух з галушками,
Потім до соку каплуни;
З отрібки баба-шарпанина,
Печена з часником свинина,
Крохналь, який їдять пани.

В обід пили заморські вина,
Не можна всіх їх розказать,
Бо потече із рота слина
У декого, як описать:
Пили сикизку, деренівку
І кримську вкусную дулівку,
Що то айвовкою зовуть.
На віват - з мущирів стріляли,
Туш - грімко трубачі іграли,
А многоліт - дяки ревуть.

Латин по царському звичаю
Енею дари одрядив:
Лубенського шмат короваю,
Корито опішнянських слив,
Горіхів київських смажених,
Полтавських пундиків пряжених
І гусячих п'ять кіп яєць;
Рогатого скота з Лип'янки,
Сивухи відер з п'ять Будянки,
Сто решетилівських овець.

Латин старий і полигався
З Енеєм нашим молодцем.
Еней і зятем називався,-
Но діло краситься кінцем!
Еней по щастю без поміхи
Вдавався в жарти, ігри, сміхи,
А о Юноні і забув,
Його котора не любила
І скрізь за ним, де був, слідила,
Нігде од неї не ввильнув.

Ірися, цюхля проклятуша,
Завзятійша од всіх брехух,
Олімпська мчалка невсипуща,
Крикливійша із щебетух,
Прийшла, Юноні розказала,
Енея як Латинь приймала,
Який між ними єсть уклад:
Еней за тестя мав Латина,
А сей Енея як за сина,
І у дочки з Енеєм лад.

«Еге!-Юнона закричала,-
Поганець, як же розібрав!
Я нарошно йому спускала,
А він і ноги розіклав!
Ого! провчу я висікаку
І перцю дам йому і маку,
Потямить, якова-то я.
Проллю троянську кров, латинську,
Вмішаю Турна скурвасинську,
Я наварю їм киселя».

І на! через штафет к Плутону
За підписом своїм приказ,
Щоб фурію він Тезіфону
Послав к Юноні той же час;
Щоб ні в берліні, ні в дормезі,
І ні в ридвані, ні в портшезі,
А бігла б на перекладних;
Щоб не було в путі препони,
То б заплатив на три прогони,
Щоб на Олімп вродилась вмиг.

Прибігла фурія із пекла,
Яхиднійша од всіх відьом,
Зла, хитра, злобная, запекла,
Робила з себе скрізь содом.
Ввійшла к Юноні з ревом, стуком,
З великим треском, свистом, гуком,
Зробила об собі лепорт,
Якраз її взяли гайдуки
І повели в терем під руки,
Хоть так страшна була, як чорт.

«Здорова, любя, мила доню,-
Юнона в радощах кричить,-
До мене швидше, Тезіфоню! -
І ціловать її біжить.-
Сідай, голубко! Як ся маєш?
Чи. пса троянського ти знаєш?
Тепер к Латину завітав
І крутить там, як в Карфагені;
Достанеться дочці і нені,
Латин щоб в дурні не попав.

Ввесь знаєть світ, що я не злобна,
Людей губити не люблю;
Но річ така богоугодна,
Коли Енея погублю.
Зроби ти похорон з весілля,
Задай ти добре всім похмілля,
Хоть би побрали всіх чорти:
Амагу, Турна і Латина,
Енея, гадового сина,
Пужни по-своєму їх ти!»

«Я наймичка твоя покорна,-
Ревнула фурія, як грім,-
На всяку хіть твою неспорна,
Сама троянців всіх поїм;
Амату з Турном я з'єднаю
І сим Енея укараю,
Латину ж в тім'я дур пуцу;
Побачать то боги і люде,
Що з сватання добра не буде,
Всіх, всіх в шматочки потрошу».

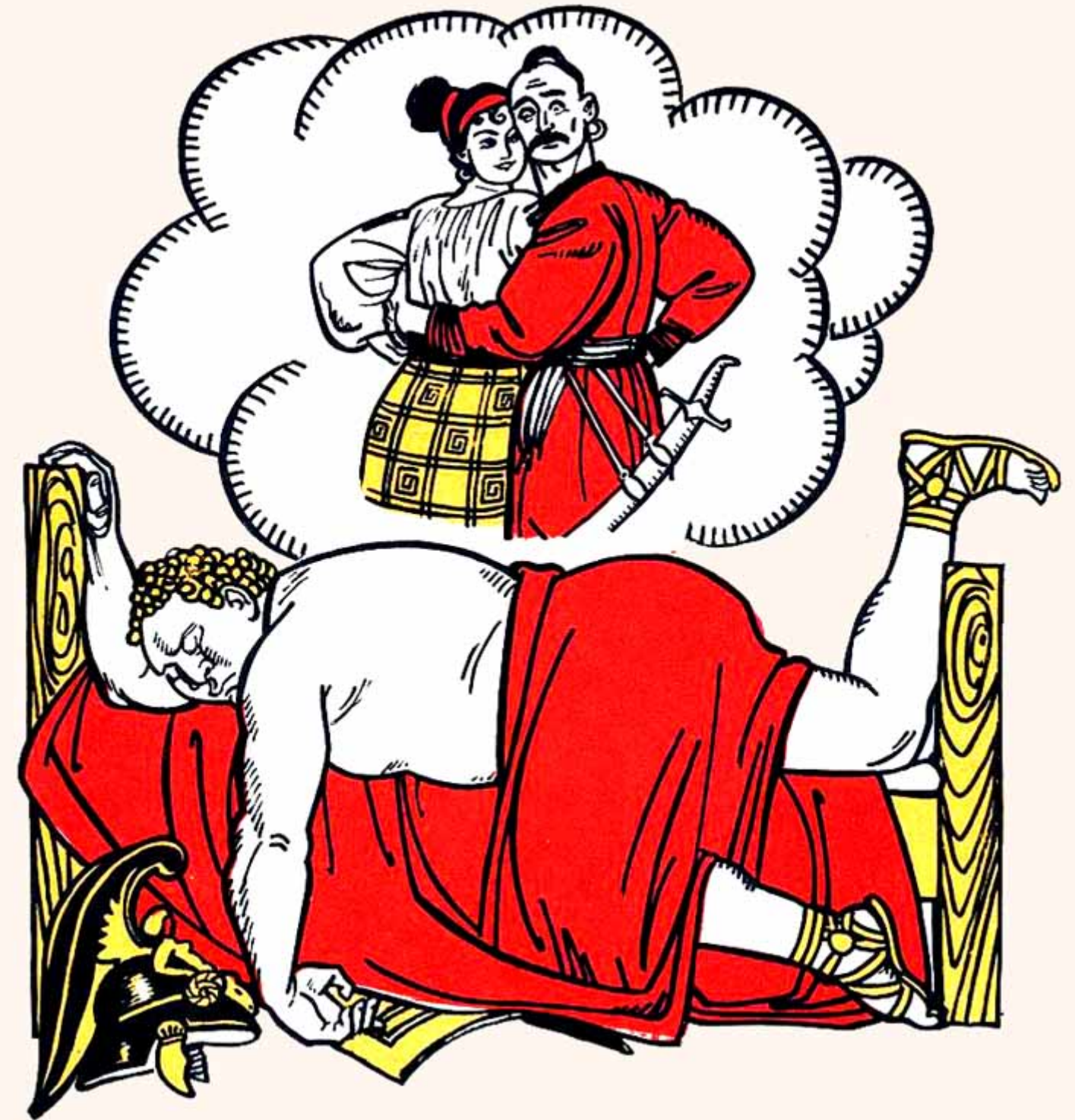
І перекинулась клубочком.
Кіть-кіть з Олімпа, як стріла;
Як йшла черідка вечерочком,
К Аматі шусть - як там була!
Смутна Амата пір'я драла,
Слізки ронила і вдихала,
Що Турн-князьок не буде зять;
Кляла Лавини родини,
Кляла кумів, кляла хрестини,
Та що ж? - против ріжна не прать.

Яга, під пелену підкравшись,
Гадюкою в серце поповзла,
По всіх куточках позвивавшись,
В Аматі рай собі найшла.
В стравлену її утробу
Наклала злості, мовби бобу;
Амата стала не своя;
Сердита лаяла, кричала,
Себе, Латина проклинала
І всім давала тришия.

Потім і Турна навістила
Пресуча, лютая яга;
І із сього князька зробила
Енею лишнього врага.
Турн, по воєнному звичаю
З горілкою напившись чаю,
Сказать попросту, п'яний спав,
Яга тихенько підступила,
І люте снище підпустила,
Що Турн о тім не помишляв.

Йому, бач, сонному верзлося,
Буцім Анхізове дитя
З Лавинією десь зійшлося
І женихалось не шутя:
Буцім з Лависей обнімався,
Буцім до пазухи добрався,
Буцім і перстень з пальця зняв;
Ловися перше мов пручалась,
А послі мов угамовалась,
І їй буцім Еней сказав:

«Лависю, милее кохання!
Ти бачиш, як тебе люблю;
Нащо се наше женихання,
Коли тебе навік гублю?
Рутулець Турн тебе вже свата,
За ним, бач, тягне і Амата,
І ти в йому находиш смак.
До кого хіть ти більшу маєш,
Скажи, кого з нас вибираєш?
Нехай я згину, неборак!»

«Живи, Енеєчку мій милий,-
Царівна сей дала одвіт,-
Для мене завжди Турн остилий,
Очам моїм один ти світ!
Тебе коли я не побачу,
То день той і годину трачу,
Моє ти щастя, животи;
Турн швидше нагло околіє,
Ніж, дурень, мною завладіє,
Я вся-твоя, і пан мій - ти!»

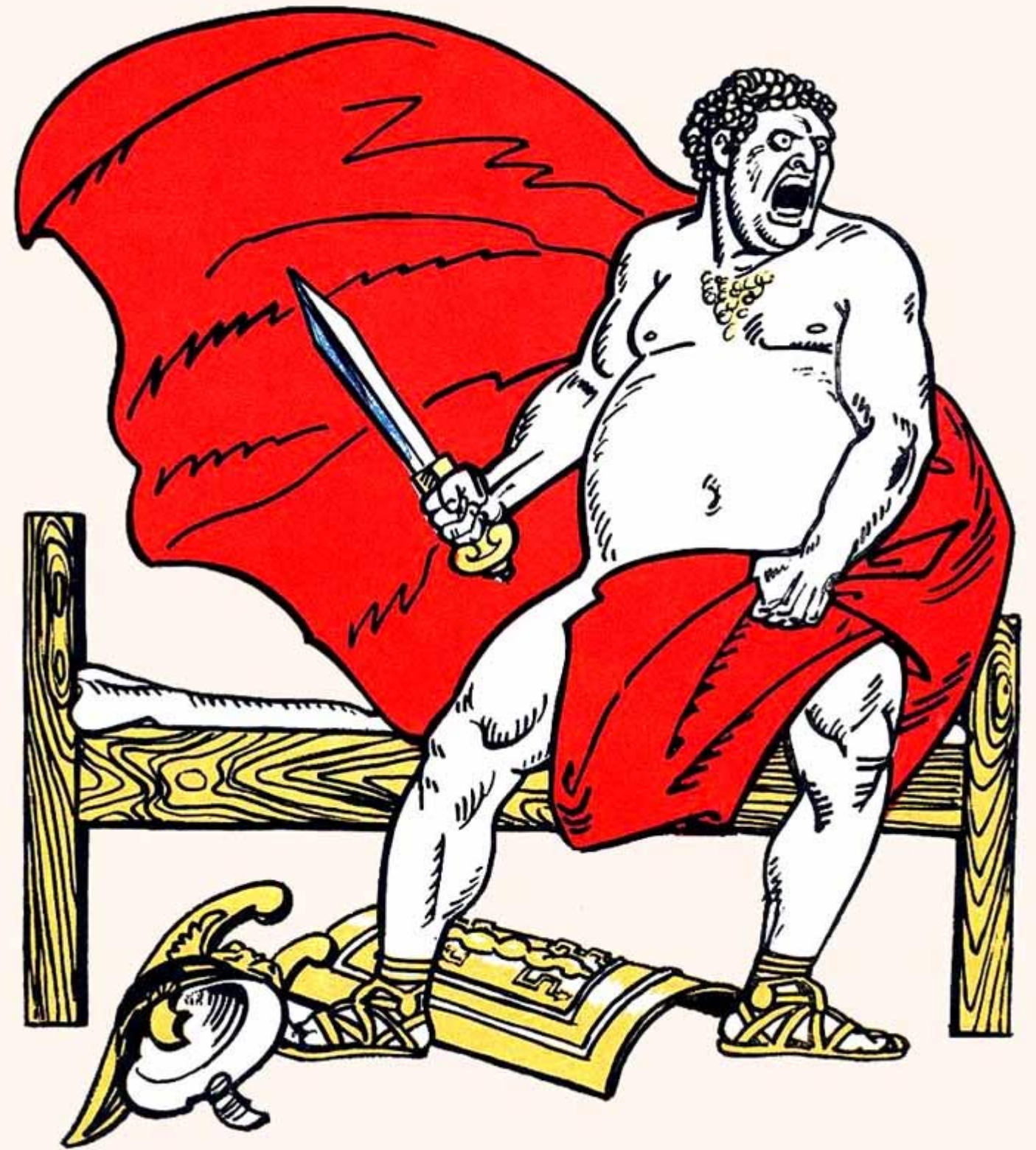
Тут Турн без пам'яті схватився,
Стояв, як в землю вритий стовп;
Од злості з хмелю ввесь трусився
І сна од яву не розчовп:
«Кого? - мене! і хто? - троянець!
Голяк, втікач, приплентач, ланець!
Звести? Лавинію однять?
Не князь я! - гірше шмаровоза,
І дам собі урізати носа,
Коли Еней Латину зять.

Ловися шмат не для харциза,
Який пройдисвіт єсть Еней;
А то - і ти, голубко сиза,
Ізгинеш од руки моєї!
Я всіх поставлю вверх ногами,
Не подарую вас душами,
А більш Енею докажу.
Латина же, старого діда,
Прижму незгірше, як сусіда,
На кіл Амату посаджу».

І зараз лист послав к Енею,
Щоб вийшов битись сам на сам,
Помірявсь силою своєю,
Достав од Турна по усам;
Хоть на кий, хоть кулаками
Поштурхатись попід боками
Або побитись і на смерть.
А также пхнув він драгомана
І до латинського султана,
Щоб і сьому мордаси втерть.

Яхидна фурія раденька,
Що по її все діло йшло;
До людських бід вона швиденька,
І горе миле їй було.
Махнула швидко до троянців,
Щоб сих латинських постоянців
По-своєму осатанить.
Тогді троянці всі з хортами
Збирались їхати за зайцями,
Князька свого повеселить.

Но «горе грішникові сушу,-
Так київський скубент сказав,-
Благих діл вовся не імушу!»
Хто божії судьби пізнав?
Хто де не дума - там ночує,
Хотів де бігти — там гальмує.
Так грішними судьба вертить!
Троянці сами то пізнали,
З малою речі пострадали,
Як то читатель сам уздрить.

Поблизь троянська кочовання
Був на одльоті хуторок,
Було в нім щупле будовання,
Ставок був, гребля і садок.
Жила Амата там нянька,
Не знаю, жінка чи панянка,
А знаю, що була стара,
Скупа, і зла, і воркотуха,
Наушниця і щебетуха,
Давала чиншу до двора.

Ковбас десятків з три Латину,
Лавинії к Петру мандрик,
Аматі в тиждень по алтину,
Три хунти воску на ставник;
Льняної пряжі три півмітки,
Серпанків вісім на намітки
І двісті валяних 'нотів.
Латин од няньки наживався,
Зате ж за няньку і вступався,
За няньку хоть на ніж готів.

У няньки був біленький цуцик,
Її він завжди забавляв;
Не дуже простий - родом муцик,
Носив поноску, танцював,
І панії лизав од скуки
Частенько ноги скрізь і руки,
І тімениці вигризав.
Царівна часто з ним ігралась,
Сама цариця любовалась,
А цар то часто годував.

Троянці, в роги затрубивши,
Пустили гончих в чагарі,
Кругом болото обступивши,
Бичами ляскали псарі;
Як тільки гончі заганяли,
Загавкали, заскавучали,
То муцик, вирвавшись надвір,
На голос гончих одізвався,
Чмихнув, завив, до них помчався.
Стременний думав, що то звір.

«Атю його! гуджа! - і крикнув,
І з свори попускав хортів;
Тут муцик до землі прилипнув
І дух від ляку затаїв;
Но пси, сонюхавшись, доспіли,
Шарпнула муцика, із'їли
І посмоктали кісточки.
Як вість така дійшла до няньки,
То очі вип'яла, як баньки,
А з носа спали і очки.

Осатаніла вража баба
І крикнула, як на живіт,
Зробилась зараз дуже слаба,
Холодний показався піт,
Порвали маточні припадки,
Істерика і лихорадки,
І спазми жили потягли;
Під ніс їй клали асафету
І теплую на пуп сервету,
Іще клістир з ромну дали.

Як тільки к пам'яті вернулась,
То зараз галас підняла;
До неї челядь вся сунулась
Для дива, як ввесь світ кляла;
Потім, схвативши головешку
І вибравшись на добру стежку,
Чкурнула просто до троян;
Всі курені їх попалити,
Енея заколоть, побити
І всіх троянських бусурман.

За нею челядь покотила,
Схвативши хто що запопав:
Кухарка чаплію вхопила,
Лакій тарілками шпурляв;
З рублем там прачка храбривала,
З дійницею ричка наступала.
Гуменний з ціпом скрізь совавсь,
Тут рота косарів з гребцями
Йшла битись з косами, з граблями.
Ніхто од бою не цуравсь.

Но у троянського народу
За шаг алтина не проси:
Хто москаля об'їхав зроду?
А займеш - ноги унеси.
Завзятого троянці кшталту,
Не струсять нічийого 'валту
І носа хоть кому утруть;
І няньчину всю рать розбили -
Скалічили, розпотрошили
І всіх в тісний загнали кут.

В сіє-то нещасливе врем'я
І в самий штурхобочний бой,
Троянське і латинське плем'я
Як умивалося мазкой,
Прибіг гінець з письмом к Латину,
Нерадосну привіз новину,
Князь Турн йому війну писав;
Не в пир, бач, запрошав напиться,
А в поле визивав побитись;
Гінець і на словах додав:

Щарю Латине неправдивий!
Ти слово царськеє зламав;
Зате узол дружлюбивий
Навіки з Турном розірвав.
Од Турна шмат той однімаєш
І в рот Енеєві соваєш.
Що Турнові сам обіщав.
Виходь же завтра навкулачки,
Відтіль полізеш, мабуть, рачки,
Бодай і лунь щоб не злизав».

Не так розсердиться добродій,
Коли пан возний позов дасть;
Не так лютує голий злодій,
Коли немає що украсть;
Як наш Латин тут розгнівився
І на гінця сього озлився,
Що губи з серця покусав.
І тільки одповідь мав дати
І гнів царський свій показати,
Посол щоб Турнові сказав,

Як виглянув в вікно зненацька,
Прийшов Латин в великий страх;
Побачив люду скрізь багацько
По улицях і всіх кутках.
Латинці перлися товпами,
Шпурляли вгору всі шапками,
Кричали вголос на весь рот:
«Війна! Війна! Проти троянців!
Ми всіх Енеєвих поганців
Поб'єм,- іскореним їх род».

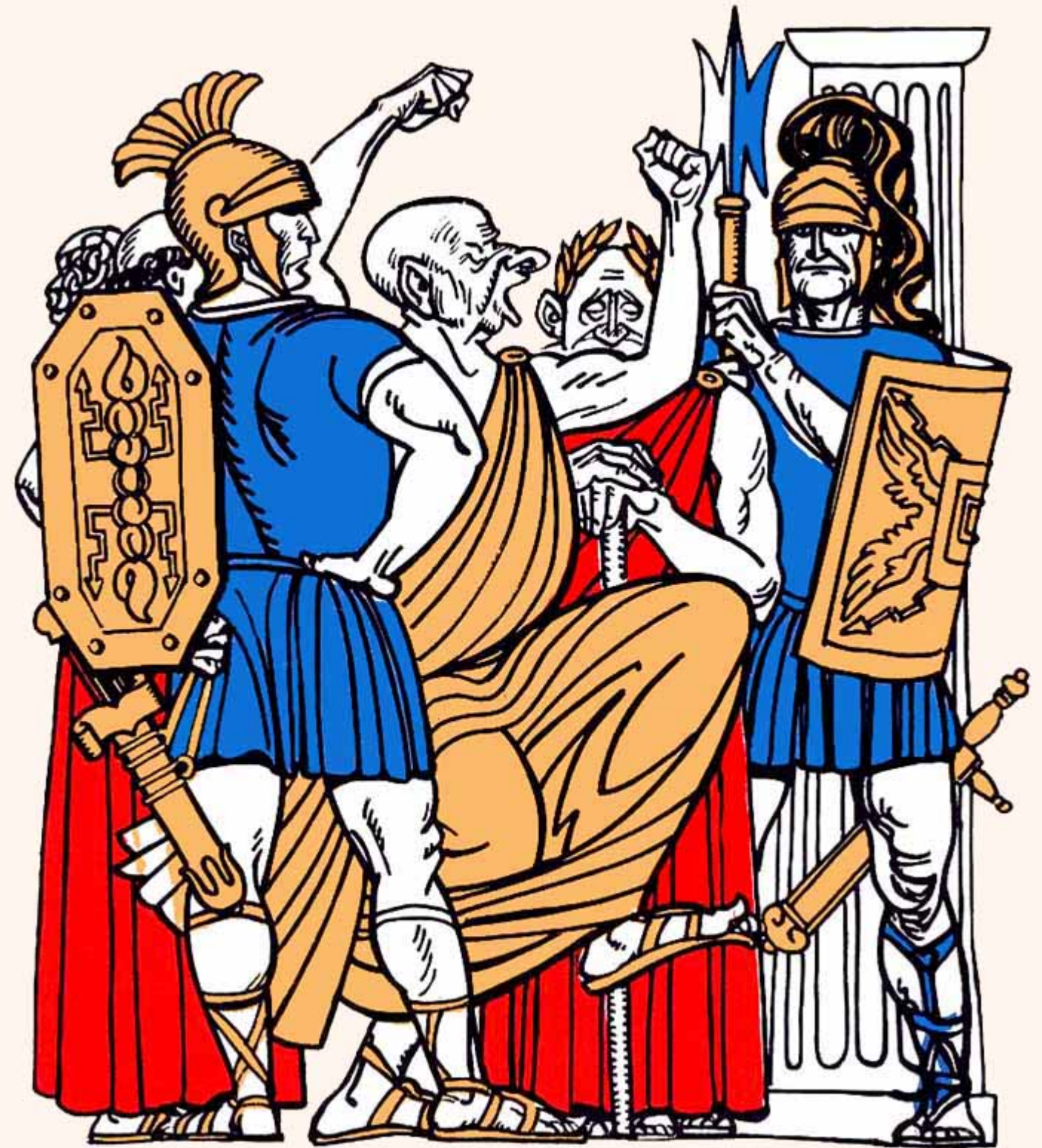
Латин старий був не рубака
І воюватись не любив.
Од слова «смерть» він, неборака,
Був без душі і мов не жив.
Він стичку тільки мав на ліжку,
Аматі як не грав під ніжку,
І то тогді, як підтоптався;
Без того ж завжди був тихенький,
Як всякий дід старий, слабенький.
В чужее діло не мішавсь.

Латин, і серцем, і душею
Далекий бувши од війни,
Зібравшись з мудростю своєю,
Щоб не попастись в кайдани,
Зізвав к собі панів вельможних,
Старих, чиновних і заможних,
Которих ради слухав сам;
І виславши геть-преч Амату,
Завів їх всіх в свою ківнату,
Таку сказав річ старшинам:

«Чи ви од чаду, чи з похмілля?
Чи чорт за душу удряпнув?
Чи напились дурного зілля,
Чи глузд за розум завернув?
Скажіть, з чого війна взялася?
З чого ся мисль вам приплелася?
Коли я тішився війною?
Не звір я - людську кров пролити,
І не харциз, людей щоб бити.
Для мене гидкий всякий бой.

І як війну вести без зброї,
Без війська, хліба, без гармат,
Без грошей?.. Голови ви буї!
Який вас обезглуздив кат?
Хто буде з вас провіянтмейстер
Або хто буде кригсцальмейстер,
Кому казну повірю я?
Не дуже хочете ви битись,
А тільки хочете нажитись,
І буде все біда моя.

Коли сверблять із вас у кого
Чи спина, ребра чи боки;
Нащо просити вам чужого?
Мої великі кулаки
Почешуть ребра вам і спину;
Коли ж то мало, я дубину
Готов на ребрах сокрушить.
Служить вам рад малахаями,
Різками, кнуттям і киями,
Щоб жар воєнний потушить.

Покиньте ж се дурне юнацтво
І розійдіться по домах,
Панове виборне боярство;
А про війну і в головах
Собі ніколи не кладіте,
А мовчки в запічках сидіте,
Розгадуйте, що їсть і пить.
Хто ж о війні проговориться
Або кому війна присниться,
Тому дам чортзна-що робить».

Сказавши се, махнув рукою
І зараз сам пішов з ківнат
Бундючно-грізною ходою,
Що всякий був собі не рад.
Пристиджені його вельможі
На йолопів були похожі,
Ніхто з уст пари не пустив.
Не швидко бідні схаменулись
І в ратуш підтюпцем сунулись,
Уже як вечір наступив.

Тут думу довгую держали,
І всяк компоновав своє,
І вголос грімко закричали,
Що на Латина всяк плює
І на грозьбу не уважає,
Війну з Енеєм починає,
Щоб некрут зараз набирать;
І не просить щоб у Латина
З казни його ані алтина,
Боярські гроші шафовать.

І так Латинь заворушилась,
Задумав всяк побить троян;
Від кіль та храбрість уродилась
Против Енеевих прочан?
Вельможі царство збунтовали,
Против царя всіх наущали;
Вельможі! лихо буде вам.
Вельможі! хто царя не слуха,
Таким обрізатъ ніс і уха
І в руки всіх оддать катам.

О музо, панночко Парнаська!
Спустиись до мене на часок;
Нехай твоя научить ласка,
Нехай твій шепчетъ голосок,
Латинь к війні як зняряджалась,
Як армія їх набиралась,
Який порядок в війську був;
Всі опиши мундири, зброю
І казку мні скажи такую,
Якой іще ніхто не чув.

Бояри вмиг скомпоновали,
На аркуш маніхвест, кругом,
По всіх повітах розіслали,
Щоб військо йшло під коругов;
Щоб голови всі обголяли,
Чуприни довгі оставляли,
А ус в півлокоть би тирчав;
Щоб сала і пшона набрали,
Щоб сухарів понапікали,
Щоб ложку, казанок всяк мав.

Все військо зараз розписали
По разним сотням, по полкам,
Полковників понаставляли,
Дали патенти сотникам.
По городам всяк полк назвався.
По шапці всякий розличався,
Вписали військо під ранжир;
Пошили сині всім жупани,
Наспід же білії каптани,-
Щоб був козак, а не мугир.

В полки людей розпреділивши,
І по кватирям розвели,
І, всіх в мундири, нарадивши,
К присязі зараз привели,
На конях сотники финтили,
Хорунжі усики крутили,
Кабаку нюхав асаул;
Урядники з атаманами
Новими чванились шапками,
І ратник всякий губу дув.

Так вічної пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шикovalo,
Не знавши: стій, не шевелись;
Так славнії полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський
В шапках, було, як мак, цвітуть.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлою все метуть.

Було тут військо волонтирі,
То всяких юрбиця людей,
Мов запорожці-чуприндірі,
Що їх не втне і Асмодей.
Воно так, бачиш, і негарне,
Як кажуть-то - не регулярне,
Та до війни самий злий гад:
Чи вкрасти що, язик достати,
Кого живцем чи обідрати,
Ні сто не вдержать їх гармат.

Для сильної армії своєї
Рушниць, мушкетів, оружжін
Наклали повні гамазей,
Гвинтівок, фузій без пружин,
Булдимок, флинт і яничарок.
А в особливий закамарок
Списів, пік, ратищ, гаківниць.
Були тут страшнії гармати,
Од вистрілу дрижали хати,
А пушкарі то клались ниць.

Жлукта і улики на пушки
Робить галили на захват;
Днища, оснівниці, ветушки
На принадлежность приправлять.
Нужда перемінить закони!
Квачі, помела, макогони
В пушкарське відомство пішли;
Колеса, бендюги і кари
І самії церковні мари
В депо пушкарськеє тягли.

Держась воєнного обряду,
Готовили задалегідь
Багацько всякого снаряду,
Що сумно аж було глядіть.
Для куль - то галушки сушили,
А бомб - то з глини наліпили,
А слив солоних - для картеч;
Для щитів ночви припасали,
І дна із діжок вибивали,
І приправляли всім до плеч.

Не мали палахів, ні шабель,
У них, бач, Тули не було;
Не шаблею ж убит і Авель,
Поліно смерть йому дало.
Соснові копистки стругали
І до боків поначепляли
На валяних вірвовочках;
Із лик плетені козубеньки,
З якими ходять по опеньки,
Були, мов суми, на плечах.

Як амуницю спорядили
І насушили сухарів,
На сало кабанів набили,
Взяли подимне од дворів;
Як підсусідків розписали
І виборних поназначали,
Хто тяглий, кінний, хто же піш,
За себе хто, хто на підставу,
В яке військо, сотню, лаву,
Порядок як завівсь незгірш:

Тогді ну військо муштровати,
Учить мушкетний артикул,
Вперед як ногу викидати,
Ушкварить як на калавур.
Коли пішком-то марш шульгою,
Коли верхом - гляди ж, правою,
Щоб шкапа скочила вперед.
Такеє ратнеє фіглярство
Було у них за регулярство
І все Енеєві на вред.

Мов посполитеє рушення
Латина в царстві началось,
Повсюдна муштра та учення,
Все за жолнірство прийнялось.
Дівки на прутах роз'їжджали,
Ціпками хлопців муштровали,
Старі ж учились кидать в ціль.
А баб старих на піч саджали
І на печі їх штурмовали,
Бач, для баталії в примір.

Були латинці дружні люди
І воюватись мали хіть,
Не всі з добра, хто од причуди,
Щоб битися, то рад летіть.
З гаряча часу, перші три дні,
Зносили всяке збіжжя, злидні
І оддавали все на рать:
Посуду, хліб, одежу, гроші
Своєї отчизни для сторожі,
Що не було де і дівать.

Се поралася так Амата,
К війні латинців підвела;
Смутна була для неї хата,
На улиці все і жила.
Жінки з Аматою з'єднались,
По всьому городу таскались
І підмовляли воювать.
Робили з Турном шури-мури
І зятались, хоть вон із шкури,
Енеєві дочки не дасть.

Коли жінки де замішались,
І їм ворочати дадуть;
Коли з розказами втаскались
Та пхикання ще додадуть,
Прощайсь навік тогді з порядком,
Пішло все к чорту неоглядком,
Жінки поставлять на своє!
Жінки! Коли б ви більше їли,
А менш пащиковать уміли,
Були б в раю ви за сіє.

Як Турн біснується, лютує,
В сусідні царства шле послів,
Чи хто із них не порятує
Против троянських злих синів;
Коли Латин од поєдинків
Сховався під спід своїх будинків
І ждав, що буде за кінець;
Коли Юнона скрізь літає,
Всіх на Енея навертає
Весільний збить з його вінець,-

Гуде в Латії дзвін віщовий
І гасло всім к війні дає,
Щоб всяк латинець був готовий
К війні, в яку їх злость веде.
Там крик, тут галас, там клепало,
Тісниться люд, і все тріщало.
Війна в кровавих ризах тут;
За нею рани, смерть, увіччя,
Безбожність і безчоловіччя
Хвіст мантиї її несуть.

Була в Латії синагога,
Збудована за давніх літ
Для Януса, сердита бога,
Которий дивних був приміт:
Він мав на голові дві тварі,
Чи гарнії були, чи харі,
Об тім Вергілій сам мовчить;
Но в мирне врем'я запирався,
Коли ж із храму показався,
Якраз війна і закипить.

По дзвону вся латинь сунула,
До храму з криком всі неслись,
І навстяж двері одімкнула,
І Янус вибіг, як харциз.
Воєнна буря закутила,
Латинське серце замутила,
Завзятость всякого бере;
«Війни, війни!» - кричать, бажають,
Пекельним пламенем палають
І молодеє, і старе.

Латинці військо хоть зібрали,
Та треба ж війську должносних,
Які б на щотах класти знали,
Які письменніші із них.
Уже ж се мусить всякий знати,
Що військо треба харчовати
І воїн без вина -хом'як.
Без битой голої копійки,
Без сей прелесниці-злодійки
Не можна воювать ніяк.

Були златії дні Астреї,
І славний був тогді народ;
Міняйлів брали в казначеї,
А фіглярі писали щот,
К роздачі порції - обтекар;
Картьожник - хлібний добрий пекар,
Гевальдигером - був шинкар,
Вожатими - сліпці, каліки,
Ораторами - недоріки,
Шпигоном - з церкви паламар.

Всього не можна описати,
В Латії що тогді було,
Уже зволялися читати,
Що в голові у них гуло.
К війні хватались, поспішались,
І сами о світі не знались,
І все робили назворот;
Що стріють треба, те ламали,
Що треба кинуть, те ховали,
Що класть в кишеню, клали в рот.

Нехай турбуються латинці,
Готовляться против троян,
Нехай видумують гостинці
Енею нашому в із'ян.
Загляньмо, Турн що коверзує,
Троянцям рать яку готує,
Бо Турн і сам дзіндзівер-зух!
Коли чи п'є - не проливає,
Коли чи б'є - то вже влучає,
Йому людей давить, як мух!

Та й видно, що не був в зневазі,
Бо всі сусідні корольки
По просьбі, мовби по приказі,
Позапаляючи люльки,
Пішли в поход з своїм народом,
З начинням, потрухом і плодом,
Щоб Турнові допомагать:
Не дать Енеєві женитись,
Не дать в Латії поселитись,
К чортам енейців всіх послать.

Не хмара сонце заступила,
Не вихор порохом вертить.
Не галич чорна поле вкрила,
Не буйний вітер се шумить:
Се військо йде всіма шляхами,
Се ратне брязкотить зброями,
В Ардею-город поспіша.
Стовп пороку під небо в'ється,
Сама земля, здається, гнеться;
Енею! Де тепер душа?

Мезентій наперед тірренський
Пред страшним війнством гряде,-
Було, полковник так Лубенський
Колись к Полтаві полк веде,
Під земляні полтавські вали
(Де шведи голови поклали),
Полтаву-матушку спасать;
Пропали шведи тут, прочвари,
Пропав і вал -а булевари
Досталось нам тепер топтать.

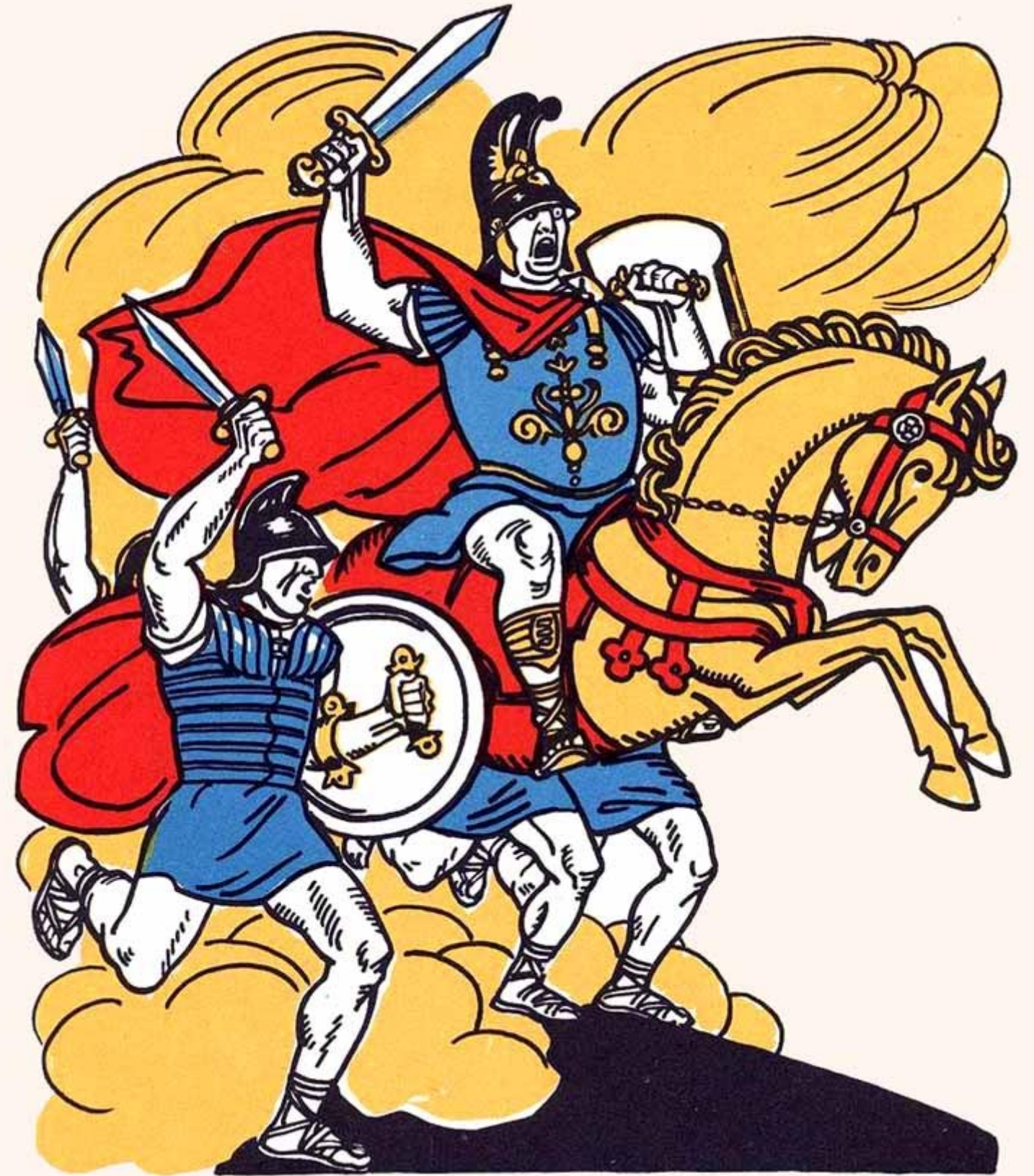
За сим на бендюгах плететься
Байстриук Авентій-попадич,
З своєю челяддю ведеться,
Як з блюдолизами панич.
Знакомого він пана внучок,
Добродій песиків і сучок
І лошаків мінять охоч.
Авентій був розбійник з пупку,
Всіх тормошив, валяв на купку,
Дивився бісом, гадом, сторч.

Тут військо кіннеє валилось
І дуже руччєє було;
Отаман звався Покотиллос,
А асаул Караспуло.
Се гречеськїї проскіноси,
Із Біломор'я все пендоси,
З Мореа, Дельга, Кефалос;
Везли з собою лагомини,
Оливу, мило, риж, маслини,
І капама, кебаб калос.

Цекул, пренестський коваленко,
В Латію з військом также пхавсь,
Так Сагайдачний з Дорошенком
Козацьким військом величавсь.
Один з бунчуком перед раттю,
Позаду другий п'яну браттю
Донським нагаєм підганяв.
Рядочком їхали гарненько,
З люльок тютюн тягли смачненько,
А хто на конику куняв.

За сими плентавсь розбишака,
Нептунів син, сподар Мезап,
До бою був самий собака
І лобом бився, так, мов цап.
Боець, ярун і задирака,
Стрілець, кулачник і рубака,
І дужий був з його хлопак;
В виски, було, кому як впнеться,
Той насухо не оддереться;
Такий ляхам був Желізняк.

Другим шляхом, з другого боку,
Агамемноненко Галес
Летить, мов поспіша до строку
Або к воді гарячий пес;
Веде орду велику, многу
Рутульцеві на підмогу;
Тут люд був разних язиків:
Були аврунці, сидицяне,
Калесці і ситикуляне
І всяких-разних козаків.

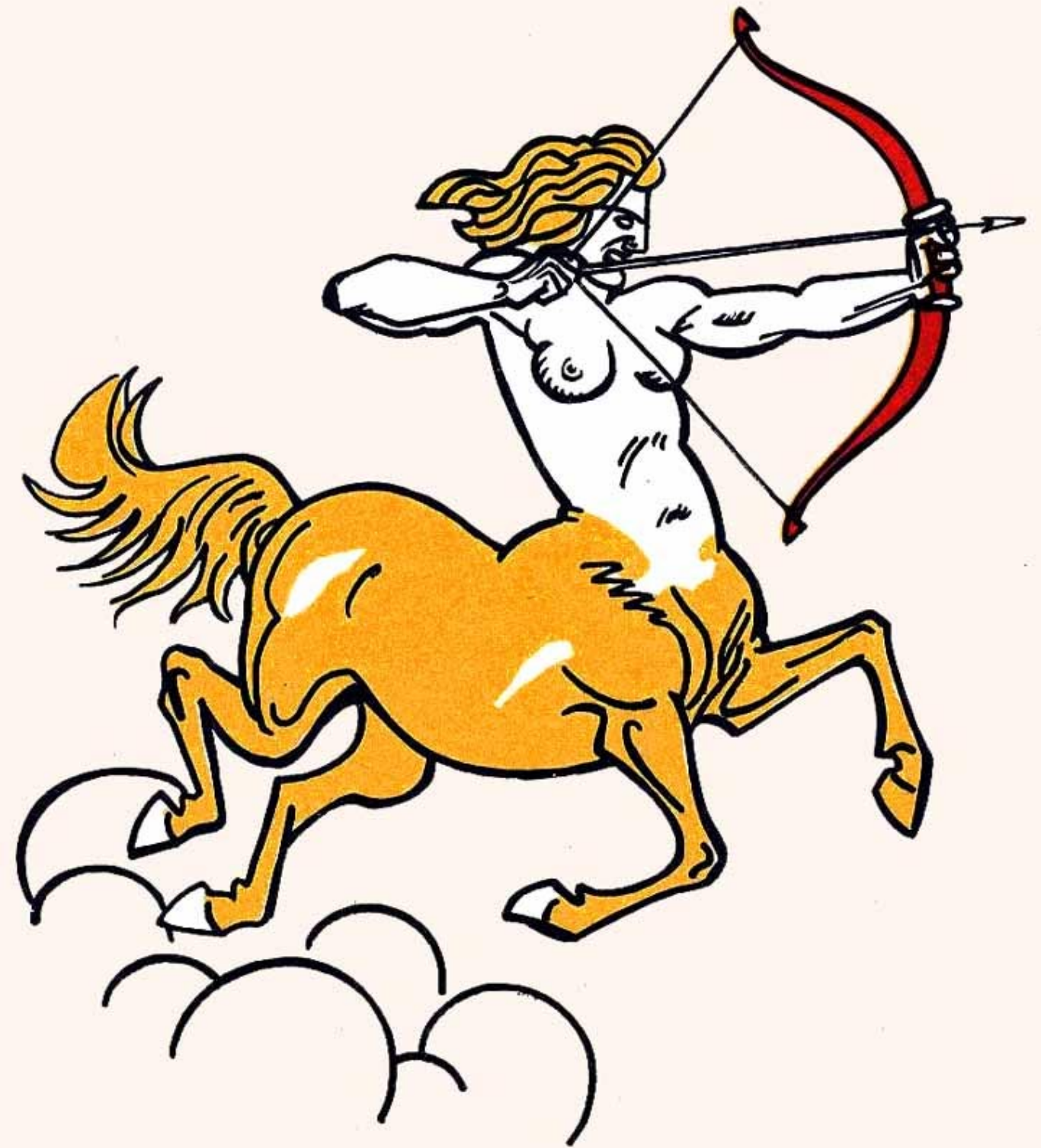
За сими панська дитина,
Тезейович пан Іполит,-
Надута, горда, зла личина,
З великим воїнством валить.
Се був панич хороший, повний,
Чорнявий, красний, сладкомовний,
Що й мачуху був підкусив.
'Він не давав нікому спуску,
Одних богинь мав на закуску,
Брав часто там, де не просив.

Не можна, далебі, злічити,
Які народи тут плелись,
І на папір сей положити,
Як, з ким, коли, відкіль взялись.
Вергілій, бач, не нам був рівня,
А видно, що начухав тім'я,
Поки дрібненько описав.
Були рутульці і сіканці,
Аргавці, лабики, сакранці,
Були такі, що враг їх зна.

Тут ще наїзниця скакала
І військо немале вела,
Собою всіх людей лякала
І все, мов помелом, мела;
Ся звалась діва-цар Камілла,
До пупа жінка, там - кобила,
Кобилячу всю мала статъ:
Чотири ноги, хвіст з прикладом,
Хвостом моргала, била задом,
Могла і говорить, і ржать.

Коли чував хто о Полкані,
То це була його сестра:
Найбільш блукали по Кубані,
А рід їх вийшов з-за Дністра.
Камілла - страшна войовниця,
І знахурка, і чарівниця,
І скоро на бігу була;
Чрез гори і річки плигала,
Із лука мітко в ціль стріляла,
Багацько крові пролила.

Така-то збірниця валилась,
Енея щоб побити в пух;
Уже Юнона де озлилась,
То там запри кріпкенько дух.
Жаль, жаль Енея-неборака,
Коли його на міль, як рака,
Зевес допустить посадить.
Чи він ввильне од сей напасті,
Побачимо те в п'ятій часті,
Коли удасться змайстерить.

ЧАСТИНА П'ЯТА

Біда не по дерев'ях ходить,
І хто ж її не скуштовав?
Біда біду, говорять, родить,
Біда для нас - судьби устав!
Еней в біді, як птичка в клітці;
Запутався, мов рибка в сітці;
Терявся в думках молодець.
Ввесь світ, здавалось, зговорився,
Ввесь мир на його напустився,
Щоб розорить його вкінець.

Еней ту бачив страшну тучу,
Що на його війна несла;
В ній бачив гибель неминучу
І мучивсь страшно, без числа.
Як хвиля хвилю проганяла,
Так думка думку пошибала;
К олімльським руки протягав,
Надеждою хоть підкреплявся,
Но переміни він боявся,
І дух його ізнемогав.

Ні ніч його не вгамовала,
Він о війні все сумовав;
І вся коли ватага спала,
То він по берегу гуляв,
Хоть з горя сильно ізнемігся;
Мов простий, на піску улігся,
Та думка спати не дала.
Скажіть, тогді чи дуже спиться,
Як доля против нас яриться
І як для нас фортуна зла?

О сон! З тобою забуваєм
Все горе і свою напасть;
Чрез тебе сили набираєм,
Без тебе ж мусили б пропасть.
Ти ослабівших укріпляєш,
В тюрмі невинних утішаєш,
Злодіїв сніщами страшиш;
Влюблених ти до купи зводиш,
Злі замисли к добру приводиш,
Пропає - од кого ти біжиш.

Енея мислі турбовали,
Но сон таки своє бере;
Тілесні сили в кім охляли,
В тім дух не швидко, та замре.
Еней заснув і бачить сніще:
Пред ним стоїть старий дідище,
Обшитий весь очеретом;
Він був собі ковтуноватий,
Сідий, в космах і пелехатий,
Зігнувся, підпершися ціпком.

«Венерин сину! Не жахайся,-
Дід очеретяний сказав,-
І в смуток дуже не вдавайся,
Ти гіршії біди видав;
Війни кривавой не страшися,
А на олімпських положиися,
Вони все злеє оддалять.
А що мої слова до діла,
Лежить свиня під дубом біла
І тридцять білих поросят.

На тім-то берлозі свиноти
Іул построїть Альбу-град,
Як тридесять промчатся годи.
З Юноною як зробить лад.
Однаково ж сам не плошайся,
З аркадянами побратайся,
Вони латинцям вороги:
Троянців з ними як з'єднаєш,
Тогді і Турна осідлаєш,
Все військо виб'єш до ноги.

Вставай, Енею! Годі спати,
Вставай і богу помолись,
Мене ти мусиш также знати:
Я Тібр старий! - ось придивись.
Я тут водою управляю,
Тобі я вірно помагаю,
Я не прочвара, не упир,
Тут будеть град над городами,
Поставлено так між богами...»
Сказавши се, дід в воду - нир.

Еней пробуркався, схопився
І духом моторнійший став;
Водою тібрською умився,
Богам молитви прочитав.
Велів два човни знаряджати,
І сухарями запасати,
І воїнів туди саджати.
Як млюсть пішла по всьому тілу:
Свиню уздрів під дубом білу
І тридцять білих поросят.

Звелів їх зараз поколоти
І дати Юноні на обід,
Щоб сею жертвою свиноти
Себе ізбавити од бід.
Потім в човни метнувся хутенько,
Поплив по Тібру вниз гарненько
К Евандру помочі просить;
Ліси, вода, піски зумились,
Які се два човни пустились
З одвагою по Тібру плить.

Чи довго плив Еней,- не знаю,
А до Евандра він доплив;
Евандр, по давньому звичаю,
Тогді для празника кутив,
З аркадянами веселився,
Над варенухою трудився,
І хміль в їх головах бродив:
І тільки що човни уздріли,
То всі злякалися без міри,
Один к троянцям підступив.

«Чи по неволі, чи по волі? -
Кричить аркадський їм горлань.-
Родились в небі чи - чи долі?
Чи мир нам везете, чи брань?»
«Троянець я, Еней одважний,
Латинців ворог я присяжний! -
Еней так з човна закричав.-
Іду к Евандру погостити,
На перепутті одпочити,
Евандр цар добрий, я чував».

Евандра син, Паллант вродливий,
К Енею зараз підступив;
Оддав поклон дружлюбивий,
До батька в гості попросив.
Еней з Паллантом обнімався
І в його приязнь заставлявся.
Потім до лісу почвалав,
Де гардовав Евандр з попами,
Зо старшиною і панами.
Еней Евандрові сказав:

«Хоть ти і грек, та цар правдивий,
Тобі латинці вороги;
Я твій товариш буду щирий,
Латинці і мені враги.
Тепер тебе я суплікую
Мою уважить долю злую
І постояти за троян.
Я кошовий Еней-троянець,
Скитаюсь по миру, мов ланець,
По всіх товчуся берегам.

Прийшов до тебе на одвагу,
Не думавши, як приймеш ти:
Чи буду пити мед, чи брагу?
Чи будем ми собі брати?
Скажи, і руку на - в завдаток,
Котора, бач, не трусить схваток
І самих злійших нам врагів.
Я маю храбрую дружину,
Терпівших гіркую годину
Од злих людей і од богів.

Мені найбільше доїдає
Рутульський Турн, собачий син;
І лиш гляди, то і влучає,
Щоб згамкати мене, як блин.
Так лучче в сажівці втоплюся
І лучче очкуром, вдавлюся,
Ніж Турнові я покорюсь.
Фортуна не в його кишені;
Турн побува у мене в жмені!
Дай поміч! - я з ним потягнусь».

Евандр мовчав і прислухався,
Слова Енеєві ковтав:
То ус крутив, то осміхався.
Енеєві одвіт сей дав:
«Еней Анхізович, сідайте,
Турбації не заживайте,
Бог милостив для грішних всіх;
Дамо вам війська в підпомогу.
І провіанту на дорогу,
І грошеняток з якийсь міх.

Не поцурайтесь хліба-солі,
Борщу скоштуйте, галушок;
Годуйтеся, кушайте доволі,
А там з труда до подушок.
А завтра, як начне світати,
Готово військо виступати,
Куди ви скажете, в похід;
За мной не буде останки;
Я з вами не роблю умовки,
Люблю я дуже ваш народ».

Готова страва вся стояла,
Спішили всі за стіл сідати;
Хоть деяка позастивала,
Що мусили підогрівать.
Просілне з ушками, з грінками
І юшка з хляками, з кишками,
Телячий лизень тут лежав;
Ягни і до софорку кури,
Печені разної три гури,
Багацько ласих тож потрав.

Де їсться смачно, там і п'ється,
Од земляків я так чував;
На ласее куток найдеться,
Еней з своїми не дрімав.
І, правда, гості доказали,
Що жить вони на світі знали:
Пили за жизнь - за упокой;
Пили здоров'я батька з сином,
І голь-голь-голь, мов клин за клином,
Кричать заставив на розстрой.

Троянці п'яні розбрехались
І чванилися без пуття,
З аркадянками женихались,
Хто так, а хто і не шутя.
Евандр точив гостям розкази,
Хвалив Іраклові прокази,
Як злого Кака він убив;
Якії Как робив розбої,
І що для радості такої
Евандр і празник учредив.

Всі к ночі так перепилися,
Держались ледве на ногах;
І на ніч в город поплелися.
Які іти були в силах.
Еней в керю замотався,
На задвірку хропти уклався,
Евандр же в хату рачки ліз;
І там, під прилавком зігнувшись
І цупко в бурку завернувшись,
Захріп старий во весь свій ніс.

Як ніч покрила пеленою
Тверезих, п'яних-всіх людей,
Як хріп Еней од перепоею,
Забувши о біді своїй,
Венера без спідниці, боса,
В халатику, простоволоса,
К Вулкану підтюпцем ішла;
Вона тайком к Вулкану кралась,
Неначе з ним і не вінчалась,
Мов жінкой не його була.

А все то хитрость єсть жіноча,
Новинкою щоб підмануть;
Хоть гарна як, а все охоча
Іще гарнійшою щоб бути.
Венера пазуху порвала
І так себе підперезала,
Що вся на виставці була;
Косинку нарощно згубила,
Груднину так собі відкрила,
Що всякого б з ума звела.

Вулкан-коваль тогді трудився,
Зевесу блискавку ковав.
Уздрів Венеру, затрусився,
Із рук і молоток упав.
Венера зараз одгадала,
Що в добрий час сюди попала,
Вулкана в губи зараз черк;
На шию вскочила, повисла,
Вся опустилась, мов окисла,
Білки під лоб,- і світ померк.

Уже Вулкан розм'як, як кваша,
Венера те собі на ус.
За діло, ну! - бере, бач, наша!
Тепер під його підоб'юсь:
«Вулкасю милий, уродливий!
Мій друже вірний, справедливий!
Чи дуже любиш ти мене?»
«Люблю, люблю, божусь кліщами,
Ковадлом, молотом, міхами,
Все рад робити для тебе».

І прилабузнивсь до Кіпріди,
Як до просителя писець.
Їй корчив разні милі види,
Щоби достать собі ралець.
Венера зачала благати
І за Енеєчка прохати,
Вулкан йому щоб допоміг:
Енеєві зробив би зброю
Із сталі, міді,- золотую,
Такую, щоб ніхто не зміг.

«Для тебе? - ох, моя ти плітко! -
Вулкан задихавшись сказав.-
Зроблю не зброю, чудо рідко,
Ніхто якого не видав;
Палаш, шишак, панцир зо щитом,
Все буде золотом покрито,
Як тульській кабатирки;
Насічка з черню з образками,
І з кунштиками, і з словами,
Скрізь будуть брязкальця, дзвінки».

А що ж, не так тепер буває
Проміж жінками і у нас?
Коли чого просити має,
То добрий одгадає час
І к чоловіку пригніздиться,
Прищулиться, приголубиться,
Цілує, гладить, лескотить,
І всі сустави розшрубуює,
І мізком так завередує,
Що сей для жінки все творить.

Венера, в облако обвившись.
Махнула в Пафос оддыхать,
Од всіх в світелці зачинившись,
Себе там стала розглядать.
Краси пом'яті розправляла;
В волоссі кудрі завивала,
Ну п'ятна водами мочить.
Венера, як правдива мати,
Для сина рада все оддати,
З Вулканом рада в кузні жити.

Вулкан, до кузні дочвалавши,
Будить зачав всіх ковалів;
Свинець, залізо, мідь зібравши,
Все гріти зараз ізвелів.
Міхи престрашні надимають,
Огонь великий розпалюють,
Пішов тріск, стук од молотів.
Вулкан потіє і трудиться.
Всіх лає, б'є, пужа, яриться,
К роботі приганя майстрів.

І сонце зішло височенько,
Уже час сьомий ранку був,
Уже закушовав смачненько,
Хто добре пінної лигнув;
Уже онагри захрючали,
Ворони, горобці кричали,
Сиділи в лавках крамарі;
Картюжники же спать лягали,
Фіндюрки щоки підправляли,
В суди пішли секретарі.

А наші з хмелю потягались,
Вчорашній мордовав їх чад:
Стогнали, харкали, смаркались,
Ніхто не був і світу рад.
Не дуже рано повставали
І льодом очі протирали,
Щоб освіжитись на часок.
Потім взяли за оковиту
І скликали річ посполиту -
Поставить, як іти в поход.

Тут скільки сотень одлічили
Аркадських жвавих парубків
І в ратники їх назначили;
Дали їм в сотники панів.
Дали значки їм з хоругвою,
Бунчук і бубни з булавою,
Списів, мушкетів, палахів.
На тиждень сала з сухарями,
Барильце з срібними рублями,
Муки, пшона, ковбас, коржів.

Евандр, Палланта підозвавши,
Такі слова йому сказав:
«Я, рать Енею в поміч давши,
Тебе начальником назвав.
А доки в паці будеш грати?
З дівками день і ніч ганяти
І красти голубів у всіх?
Одважний жид грішить і в школі,
Іди лиш послужи на полі;
Ледащо син - то батьків гріх.

Іди служи, годи Енею,
Він знає воєнне ремесло;
Умом і храбростю своєю
В опрічнєє попав число.
А ви, аркадці, - ви не труси,
Давайте всім і в ніс, і в уси,
Паллант мій ваш єсть отаман.
За його бийтесь, умирайте,
Енеевих врагів карайте,
Еней мій сват, - а ваш гетьман.

А вас, Анхізович, покорно
Прошу Палланта доглядать;
Воно хоть паруб'я, неспорно,
Уміє і склади читать;
Та дурень, молоде, одважне,
В бою як буде необачне,
То може згинуть неборак;
Тогді не буду жити чре́з силу,
Живцем полізу я в могилу,
Ізгину, без води мов рак.

Беріте рать, ідіте з богом,
Нехай Зевес вам помага,-
Тут частовались за порогом,
Евандр додав такі слова: -
Зайдіть к лідійському народу,
Вони послужать вам в пригоду,
На Турна підуть воювать.
Мезентій їх тіснить, зжимає,
На чинш нікого не пускає,
Готові зараз бунт піднять».

Пішли, розвивши короговку,
І сльози молодьож лила,
Хто жінку мав, сестру, ятровку,
У інших милая була.
Тогді найбільш нам допікає,
Коли зла доля однімає,
Що нам всього миліше єсть.
За милу все терять готові:
Клейноди, животи, обнови,
Одна дороже милой - честь!

І так, питейним під крепившись,
Утерли сльози із очей;
Пішли, марш сумно затрубивши;
Перед же вів сам пан Еней.
Їх первий марш був до байраку.
Прийшовши, стали на біваку;
Еней порядок учредив.
Паллант по армії діжував.
Трудивсь, всю ніч очей не жмував,
Еней тож по лісу бродив...

Як в північ самую глухую
Еней лиш тільки мав дрімать,
Побачив хмару золотую,
Свою на хмарі гарну мать.
Венера білолика, красна,
Курносенька, очима ясна
І вся, як з кров'ю молоко,
Духи од себе іспускала
І зброю чудную держала,
Явилась так перед синком.

Сказала: «Милий, на, Енею,
Ту зброю, що ковав Вулкан;
Коли себе устроїш нею,
То струсить Турн, Бова, Полкан;
До зброї що ні доторкнеться,
Все зараз ламнеться і гнеться,
Її і куля не бере;
Устройсь, храбруй, коли, рубайся
І на Зевеса полагайся,
То носа вже ніхто не втре».

Сказавши, аромат пустила:
Васильки, м'яту і амбре;
На хмарі в Пафос покотила.
Еней же зброю і бере,
Її очима пожирає,
На себе панцир натягає,
Палаш до бока прив'язав,
Насилу щит підняв чудесний,
Не легкий був презент небесний;
Еней роботу розглядав:

На щиті, в самій середині,
Під чернь, з насічкою золотою,
Конала муха в павутині,
Павук торкав її ногой.
Поодаль був малий Телешик,
Він плакав і лигав кулешик,
До його кралася змія
Крилатая, з сім'ю главами,
З хвостом в версту, страшна, з рогами,
А звалася Жеретія.

Вокруг же щита на заламах
Найлуччі лицарські діла
Були бляховані в персонах
Іскусно, живо, без числа,
Котигорох, Іван Царевич,
Кухарчич, Сучич і Налетич.
Услужливий Кузьма-Дем'ян.
Кошій з прескверною ягою,
І дурень з ступою новою,
І славний лицар Марципан.

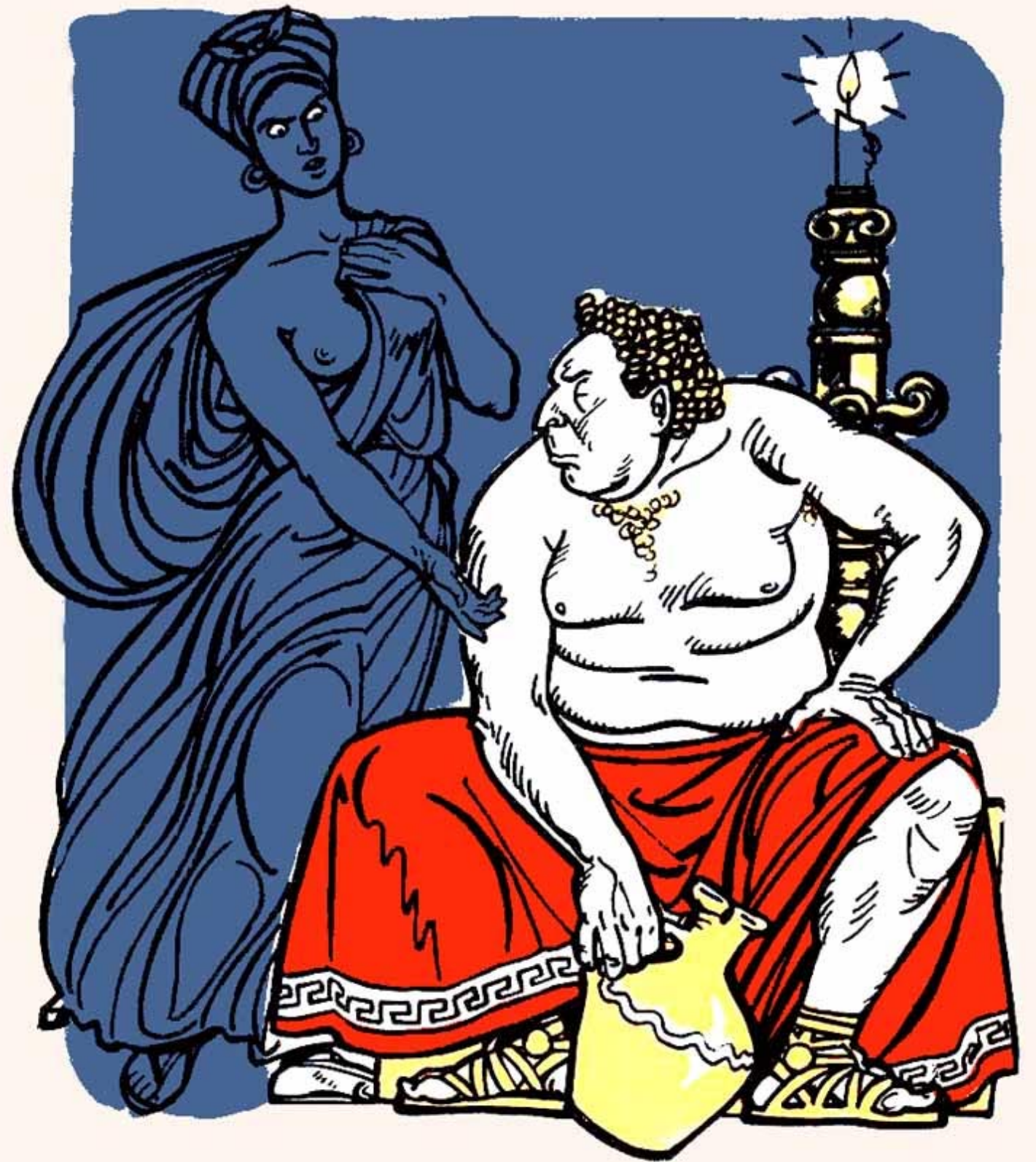
Так пан Еней наш зняряджався,
Щоб дружби Турну доказать;
Напасть на ворогів збирався,
Зненацька копоті їм дать.
Но зла Юнона не дрімає,
Навильот умили всі знає,
Оп'ять Ірисю посила:
Як можна Турна роздрочити,
Против троянців насталити,
Щоб викоренив їх дотла.

Ірися виль, скользнула з неба,
До Турна в північ шусть в намет;
Він докидався тогді вертепа,
Хлистав з нудьги охтирський мед.
К Лависі од любові був в горі,
Топив печаль в питейном морі,
Так в армії колись велось:
Коли влюбився чи програвся,
То пуншту хлись - судьба поправся!
Веселле в душу і влилось!

«А що? - Ірися щебетала.-
Сидиш без діла і клюєш?
Чи се на тебе лінь напала?
Чи все троянцям оддаєш?
Коту гладкому не до мишки;
Не втне, бачу, Панько Оришки!
Хто б сподівався, що Турн бабак?
Тобі не хист з Енеєм битися,
Не хист з Лавинією любитися,
Ти, бачу, здатний бити собак.

Правдивий воїн не дрімає;
Без просипу же і не п'є:
Мудрує, дума, розглядає,
Такий і ворогів поб'є.
Ну, к чорту! Швидше охмеляйся.
Збирають союзних поспішайся,
На нову Трою напади.
Еней в чужих землях, блукає,
Дружину в поміч набирає,
Не оплошай тепер: гляди!»

Сказавши, столик ізвалила,
Шкереберть к чорту все пішло:
Пляшки і чарочки побила,
Пропало все, як не було.
Зробився Турн несамовитий,
Ярився, лютовав неситий,
Троянської крові забажав.
Всі страсті в голову стовкнулись,
Любов і ненависть прочнулись:
«На штурм, на штурм!» - своїм кричав

Зібрав і кінних, і піхотних
І всіх для битви шиковав;
І розбишак самих одборних
Під кріпость задирать послав.
Два корпуси докупи звівши,
А на зикратого сам сівши,
На штурм їх не веде, а мчить;
Мезап, Галес в другім отряді
Пішли од берега к ограді,
Побить троянців всяк спішить.

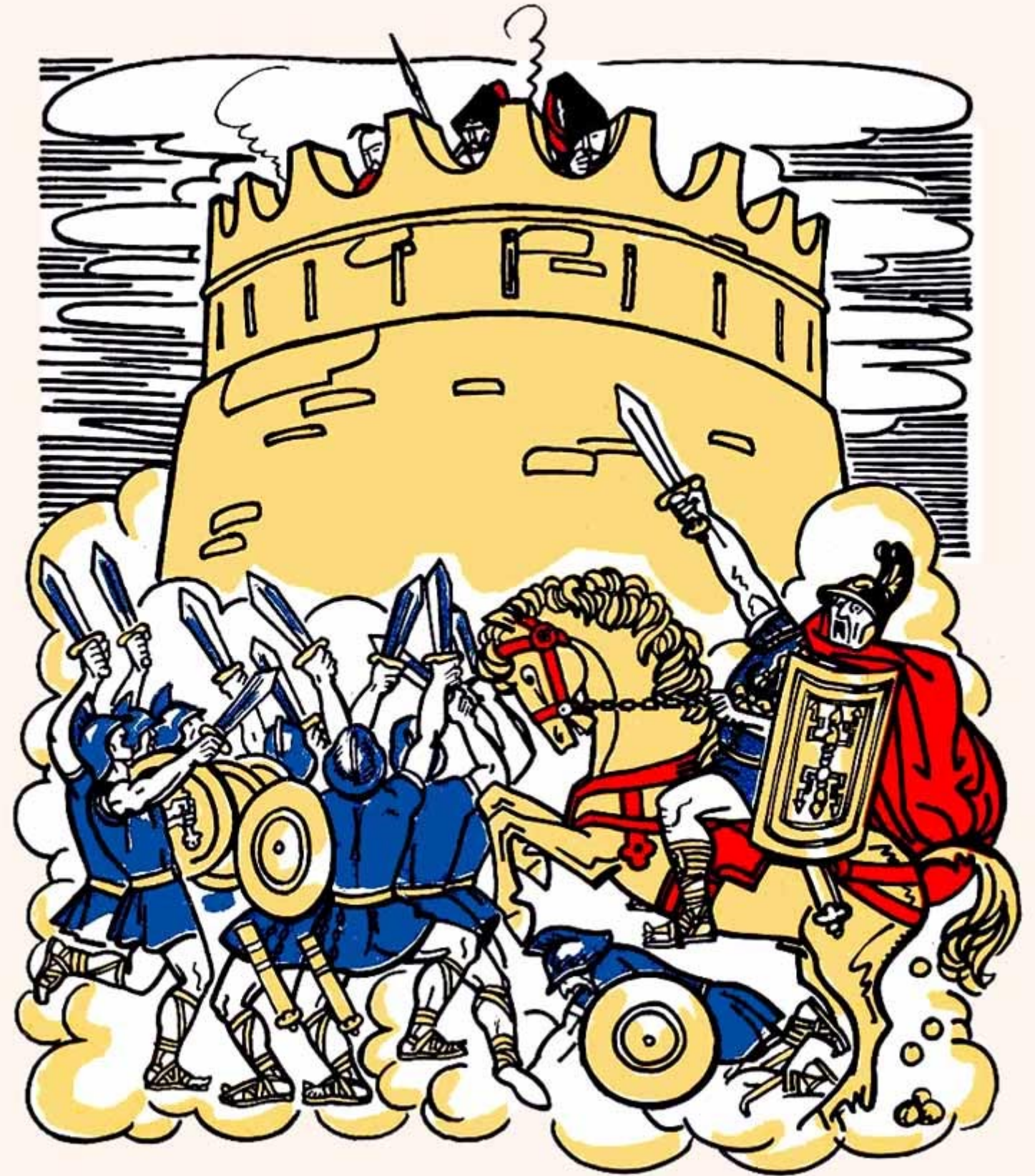
Троянці, в кріпості запершись,
Енея ждали вороття;
З нещастям тісно пообтершись.
Біду зустрічали, мов шутя.
Побачивши ж врагів напори,
У башт прибавили запори
І на валу всі залягли;
В віконця з будок виглядали
І носа вон не виставляли,
Шептались і люльки тягли.

У них поставлено в громаді,
Коли на їх лан Турн напре,
То всім сидіть в своїй ограді,
Нехай же штурмом вал бере.
Троянці так і учинили;
На вал колоддя накотили
І разний приправляли вар;
Олію, дьоготь кип'ятили,
Живицю, оливо топили,
Хто лізтиме, щоб лить на твар.

Турн, в міру к валу приступивши,
Скрізь на зикратому гасав;
В розсипку кінних розпустивши,
Сам, як опарений, кричав:
«Сюди, трусливії троянці,
На бой, шкодливії поганці!
Зарились в землю, мов кроти;
Де ваш Еней - жіночий празник?
Пряде з бабами набалдашник!
Не лепсько виглянуть сюди?»

І всі його так підкомандні
Кричали, лаяли троян;
Робили глузи їм досадні,
Гірш нівечили, як циган,
Пускали тучами к ним стріли,
А деякі були так смілі,
Що мали перескочить рів.
Троянці уха затикали,
Рутульців лайки не вважали,
Хоть битись всякий з них готів.

Турн з серця скреготав зубами,
Що в кріпості всі ні гугу;
А стін не розіб'єш, лобами,
З посилку гнися хоть в дугу.
Злость, кажуть, сатані сестриця
Хоть, може, се і небилиця,
А я скажу, що, може, й так:
Од злості Турн те komponує,
Мов сатана йому диктує,
Сам чорт заліз в його кабак.

Од злості Турн осатанівши,
Велів багаття розводить.
І військо к берегу привівши,
Казав троянський флот спалить.
Всі прийнялися за роботу
(На злеє всякий мав охоту),
Огні помчалися к водам.
Хто жар, хто губку з сірниками,
Хто з головней, хто з фітилями
Погибель мчали кораблям.

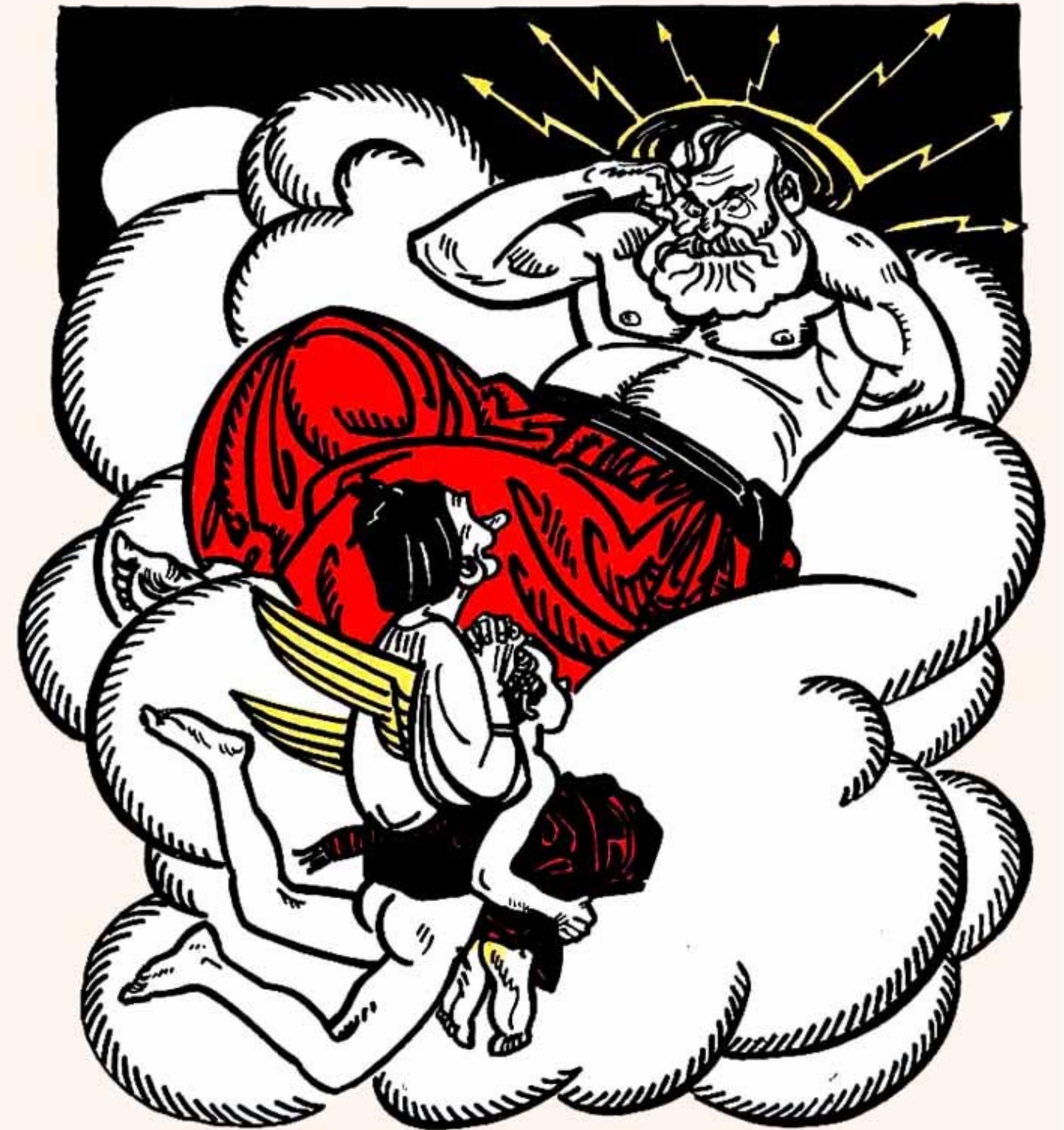
Розжеврілось і закурилось,
Блакитне полон'я взвилось;
Од диму сонце закоптилось,
Курище к небу донеслось,
Боги в Олімпі стали чхати;
Турн їм ізволив тимфи дати,
Богинь напав від чаду дур;
Дим очі їв, лилися сльози,
З нудьги скакали так, як кози;
Зевес сам був мов винокур.

Венеру ж за душу щипало,
Що з флотом поступили так;
Од жалю серце завмирало,
Що сяде син на міль, як рак.
В жалю, в сльозах і гіркім смутку
Богиня сіла в просту будку,
На передку сів Купідон;
Кобила їх везе кривая,
Цібелла де жила старая,
Щоб сій язі оддать поклон.

Цібелла, знають во всіх школах,
Що матір'ю була богів;
Ізмолodu була не промах,
Коли ж як стала без зубів,
То тільки на печі сиділа,
З кулешиком лемішку їла
І не мішалася в діла.
Зевес їй оддавав повагу
І посилав од столу брагу,
Яку Юнона лиш пила.

Венера часто докучала
Зевесу самою бридней
За те в немилость і попала,
Що нільзя показати очей.
Прийшла Цібеллу умоляти
І мусила їй обіщати
Купити збитню за алтин,
Щоб тільки Зевса умолила,
Вступиться за троян просила,
Щоб флота не лишився син.

Цібелла же була ласуха,
Для збитню рада хоть на все;
До того ж страшна говоруха,
О всякій всячині несе.
Стягли її насилу з печі,
Взяв Купідон собі на плечі,
В будинки к Зевсу і поніс.
Зевес, свою уздрівши ненью,
Убгав весь оселедець в жменю,
Насупив брови, зморщив ніс.

Цібелла перше закректала,
А послі кашлять начала.
Потім у пелену смаркала
І дух п'ять раз перевела:
«Сатурнович, змилосердися,
За рідную свою вступися! -
К Зевесу шокала стара.-
Безсмертних смертні не вважають
І тільки що не б'ють, а лають:
Осрамлена моя гора!

Мою ти знаєш гору Іду
І ліс, де з капищем олтар;
За них несучу таку обиду,
Якої не терпить твій свинар!
На зруб я продала троянцям,
Твоїм молельщикам, підданцям,
Дубків і сосен строїть флот.
Твої уста судбам веліли,
Були щоб ідські бруся цілі,
Нетлінні од рода в род.

Зиркни ж тепер на тібрські води.
Дивись, як кораблі горять!
Їх палять Турнові уроди,
Тебе і всіх нас кобеньять.
Спусти їм - то таке закоять.
І власть твою собі присвоять,
І всім дадуть нам киселя;
Сплюндрують ліс, розриють Іду;
Мене ж, стару, уб'ють, мов гниду,
Тебе прогонять відсіля».

«Та не турбуйтеся, паніматко! -
Зевес з досадою сказав.-
Провчу я всіх - і буде гладко;
Анахтем вічний - Турн пропав!»
Зиркнув, мигнув, махнув рукою
Над Тібром, чудною рікою,
Всі врозтіч кораблі пішли;
Як гуси, в воду поринали,
Із кораблів - сирени стали
І різні пісні підняли.

Рутульське військо і союзне
Дрижало од таких чудес;
Злякалось плем'я все окружне,
Мезап дав драла і Галес.
Пороснули і рутуляни,
Як од дощу в шатер цигани,
А тільки Турн один оставсь.
Утікачів щоб перейняти,
Щоб чудо їм розтолковати
По всіх усядах сам совався.

«Реб'ятушки! - кричав.- Постійте!
Се ж ласка божая для нас;
Одкиньте страх і не робійте,
Прийшлося сказати Енею: пас.
Чого огнем ми не спалили,
То боги все те потопили,
Тепер троянці в западні.
Живцем в землі їх загромадим,
Разком на той світ одпровадим,
Богів се воля! Вірте мні».

Великі у страха очі,
Вся рать неслась, хто швидше зміг.
Назад вертатись не охочі,
Всі бігли, аж не чули ніг.
Оставшись, Турн один маячив,
Нікого вокруг себе не бачив,
Стюгнув зикратого хлистом
І шапку на очі насунув,
Во всі лопатки в лагерь дунув,
Що коник аж вертів хвостом.

Троянці із-за стін дивились,
Пан Турн як з військом тягу дав;
Перевертням морським чудились,
На добре всяк то толковав,
Но Турнові не довіряли;
Троянці правило се знали:
В війні з врагами не плошай;
Хоть утіка - не все женися;
Хоть мов і трусить - стережися;
Скиксуєш раз - тогді прощай!

Для ночі вдвоє калаури
На всіх поставили, баштах,
Ліхтарні вішали на шнури,
Ходили рунди по валах.
В обозі Турна тихо стало,
І тільки-тільки що блищало
Од слабих блідних огоньків.
Враги троянські почивали.
Од трусів вилазки не ждали;
Оставмо ж сих хропти соньків.

У главной башти на сторожі
Стояли Евріал і Низ;
Хоть молоді були, та гожі
І кріпкі, хоробрі, як харциз.
В них кров текла хоть не троянська,
Якась чужая-бусурманська,
Та в службі вірні козаки.
Для бою їх спіткав прасунок;
Пішли к Енею на вербунок;
Були ж обидва земляки.

«А що, як, викравшись помалу,
Забратися в рутульський стан? -
Шептав Низ в ухо Евріалу.-
Го каші наварили б там;
Тепер вони сплять з перепоею,
Не дригне ні один ногою,
Хоть всім їм горла переріж.
Я думаю туди пуститься,
Перед Енеєм заслужиться
І сотню посадить на ніж».

«Як? Сам? Мене оставиш? -
Спитався Низа Евріал.-
Ні! Перше ти мене удавиш,
Щоб я од земляка одстав.
Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду.
На сто смертей піду з тобою.
Мій батько був сердюк опрічний,
Мовляв (нехай покой му вічний);
Умри на полі як герой».

«Пожди і пальцем в лоб торкнися,-
Товаришеві Низ сказав,-
Не все вперед - назад дивися.
Ти з лицарства глузд потеряв.
У тебе мати єсть старая,
Без сил і в бідності, слабая,
То і повинен жити для неї,
Одна оставшись без приюту,
Яку протерпить муку люту,
Таскавшись між чужих людей!»

От я, пак чисто сиротина,
Росту, як при шляху горох;
Без нені, без отця дитина,
Еней - отець, а неня - бог.
Іду хоть за чужу отчизну,
Не жаль нікому, хоть ізслизну,
А пам'ять вічну заслужу.
Тебе ж до життя рідна в'яже,
Уб'ють тебе, вона в гріб ляже,
Живи для неї, я прошу».

«Розумно, Низ, ти розсуждаєш,
А о повинності мовчиш,
Которую сам добре знаєш,
Мені ж зовсім другу твердиш;
Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять;
Як ми Енею присягали,
Для його служби жизнь оддали,
Тепер не вільна в житті мати».

«Іноси!» - Низ сказав, обнявшись
Со Евріалом-земляком,
І, за руки любенько взявшись,
До ратуші пішли тишком.
Іул сидів тут з старшиною,
Змовлялись, завтра як до бою
Достанеться їм приступать.
Як ось ввійшли два парубійки,
У брам змінившись од стійки,
І Низ громаді став казати:

«Був на часах я з Евріалом,
Ми пильновали супостат,
Вони тепер всі сплять повалом,
Уже огні їх не горять.
Дорожку знаю я окромну,
В нічну добу, в годину сонну
Прокрастись можна поуз стан
І донести пану Енею,
Як Турн злий з челяддю своєю
На нас налазить, мов шайтан.

Коли зволяєтесь - веліте
Нам з Евріалом попитать,
Чкурнем-і поки сонце зійде,
Енея мусим, покинуть».
«Яка ж одвага в смутне врем'я!
Так не пропало наше плем'я?» -
Троянці всі тут заревли,
Одважних стали обнімать,
Їм дякувати і ціловати
І красовулю піднесли.

Іул, Енеїв як наслідник,
Похвальну рацію сказав;
І свій палаш, що звався побідник,
До боку Низа прив'язав.
Для милого же Евріала
Не пожалів того кинджала,
Що батько у Дідони вкрав.
І посулив за їх услугу
Землі, овець і даць по плугу,
В чиновні вивесть обіщав.

Сей Евріал був молоденький,
Так годів з дев'ятнадцять мав,
Де усу будь, пушок м'якенький
Біленьку шкіру пробивав;
Та був одвага і завзятий,
Силач, козак лицарковатий,
Но пред Іулом прослезивсь.
Бо з матер'ю він розставався,
Ішов на смерть і не прощався;
Козак природі покоривсь.

«Іул Енейович, не дайте
Паньматці вмерти од нужди,
Їй будьте сином, помагайте
І заступайте від вражди.
Од бід, напраснини, нападку;
Ви самі мали паніматку,
То в серці маєте і жаль;
Я вам старую поручаю,
За вас охотно умираю», -
Так мовив чулий Евріал.

«Не бійся, добрий Евріале, -
Іул йому сей дав одвіт, -
Ти служиш нам не за пропало,
На смерть несеш за нас живіт,
Твоїм будь братом не стиджуся
І неню заступать кленуся,
Тебе собою заплачу:
Пайок, одежу і кватиру,
Пшона, муки, яєць і сиру
По смерть в довольстві назначу»

І так, одважно наша пара
Пустилася в рутульський стан.
На те і місяць вкрила хмара,
І поле вкрив густий туман.
Було се саме опівночі;
Рутульці спали, скільки мочі,
Сивуха сну їм піддала!
Роздігшися, порозкладались,
В безпечності не сподівались
Ні од кого ніяка зла.

І часовії, на мушкетах
Поклавшись, спали на заказ;
Хропли всі п'янні на пікетах,
Тут їх застав послідній час!
Передню побивши стражу,
Полізли в стан варити кашу;
Низ тут товаришу сказав:
«Приляж к землі ти для підслуху,
А я задам рутульцям духу;
Гляди, щоб нас хто не спіткав».

Сказавши, першому Раменту
Головку буйную одтяв.
Не дав зробити і тестаменту,
К чортам його навик послав.
Сей на руках знав ворожити,
Кому знав скільки віку жити,
Та не собі він був пророк.
Другим ми часто пророкуєм,
Як знахурі, чуже толкуєм,
Собі ж шукаєм циганок.

А послі Ремових він воїв
По одному всіх подушив
І блюдолизів, ложкомоїв
В прах, вдребезги переміжжив.
Намацавши ж самого Рема,
Потиснув, мов Хому Ярема,
Що й очі вискочили преч;
Вхвативсь за бороду кудлату
І злому Трої супостату
Макітру одділив од плеч.

Вблизі тут був намет Серрана,
На сього Низ і наскавав:
Він тільки що роздягсь з каптана
І смачно по вечері спав.
Низ шаблею мазнув по пупу,
Зад з головою сплющив вкупу,
Що із Серрана вийшов рак;
Бо голова між ніг вплелася,
А задня вгору піднялася;
Умер фігурно неборак!

І Евріал, як Низ возився,
То не гулявши простояв;
Він также к сонним докосився,
Врагів на той світ одправляв.
Колов і різав без розбору,
І як ніхто не мав з ним спору,
То поравсь, мов в кошарі вовк;
І виборних, і підпомощних,
І простих, і старших вельможних,
Хто ні попавсь, того і товк.

Попався Ретус Евріалу,
Сей не зовсім іще заснув;
Приїхавши од Турна з балу,
Пальонки дома ковтонув
І тільки-тільки забувався,
Як Евріал к йому підкрався,
І просто в рот кинджал уткнув,
І проколов його, як квітку,
Що баби колють на намітку,
Тут Ретус душу ізригнув.

Наш Евріал остервенився,
Забув, що на часок зайшов;
В намет к Мезапу був пустився,
Там, може б, смерть собі найшов;
Но повстрічався з другом Низом,
З запальчивим, як сам, харцизом,
Сей Евріала удержав.
«Покиньмо кров врагам пускати,
Пора нам відсіль уплітати», -
Низ Евріалові сказав.

Як вовк овець смиренних душить,
Коли в кошару завіта,
Курчатам тхір головки сушить,
Без крику мізок висмокта.
Як, добре врем'я угодивши
І сіркою хлів накуривши,
Без крику крадуть слимаки
Гусей, качок, курей, індиків
У гевалів і амаликів,
Що роблять часто і дяки,

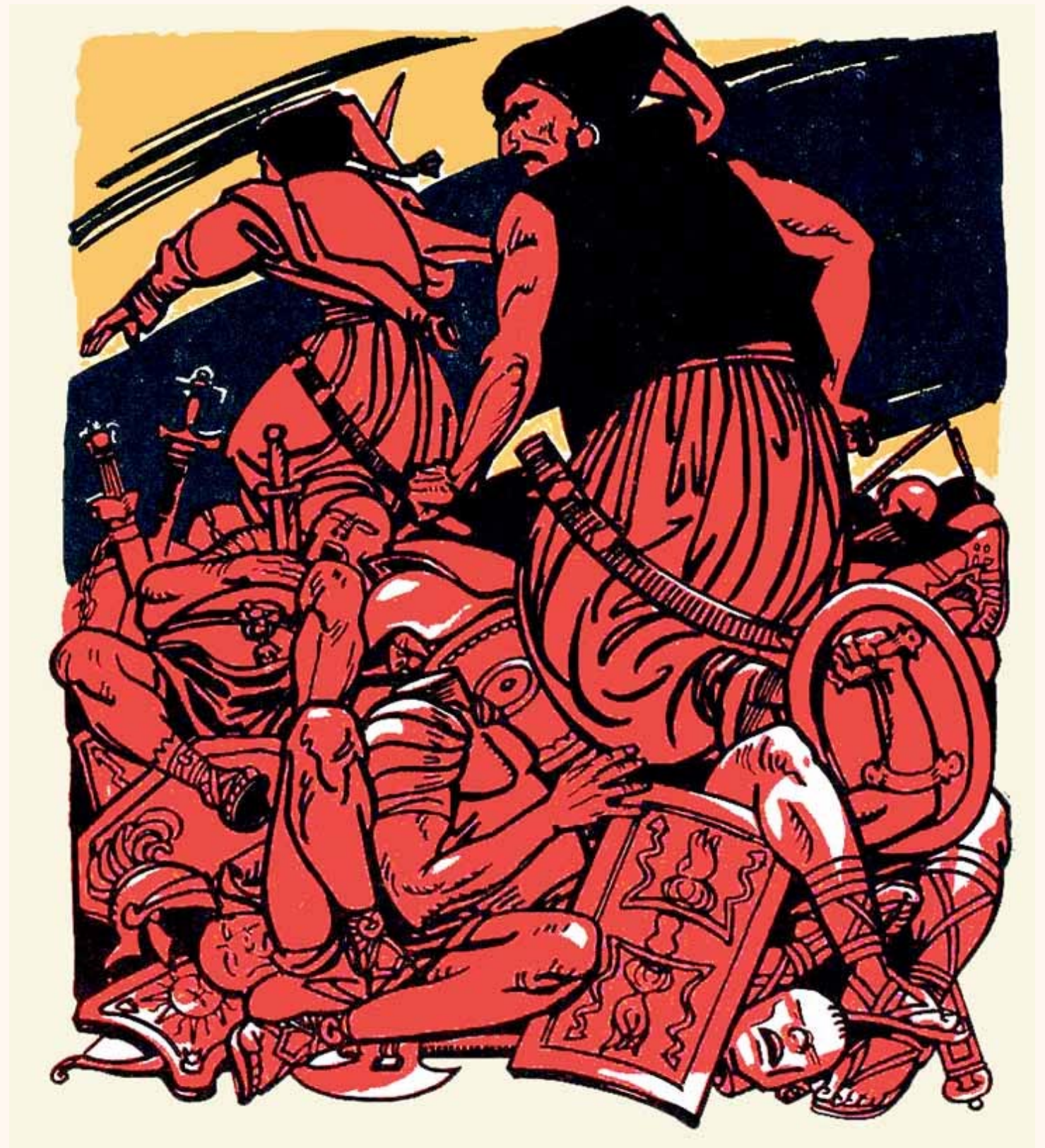
Так наші смілії вояки
Тут мовча проливали кров;
Од ней краснілися, мов раки,
За честь і к князю за любов.
Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат,
Там жизнь-алтин, а смерть-копійка,
Там рицар-всякий парубійка.
Козак там чортові не брат.

Так порався Низ з Евріалом,
Дали рутульцям накарпас;
Земля взялась од крові калом,
Поляк піднявся б по сам пас,
Но наші по крові бродили,
Мов на торгу музик водили,
І убирались на просторе
Щоб швидше поспішить к Енею
Похвастать храбростю своєю
І Турнів розказать задор.

Уже із лагерьа щасливо
Убрались наші смільчаки;
Раділо серце не трусливо,
Жвяхтіли мокрі личаки.
Із хмари місяць показався.
І од землі туман піднявся,
Все віщовало добрий путь.
Як ось Волсент гульк із долини
З полком латинської дружини.
Біда! Як нашим увильнуть?

Дали якраз до лісу тягу,
Бистрійше бігли од хортів;
Спасались бідні на одвагу
Від супостатів, ворогів.
Так пара горличок невинних
Летять спастись в лісах обширних
Од злого кібчика когтей.
Но зло, назначене судьбою,
Слідитиме скрізь за тобою
Не утечеш за сто морей.

Латинці до лісу слідили
Одважних наших розбишак
І часовими окружили,
Що з лісу не шмигнеш ніяк;
А часть, розсипавшись по лісу,
Піймали одного зарізу,
То Евріала-молодця.
Тоді Низ на вербу збирався,
Як Евріал врагам попався,
Мов між вовків плоха вівця.

Низ глядь ї бачить Евріала,
Що тішаться ним вороги;
Важка печаль на серце пала,
Кричить к Зевесу: «Помоги!»
Коп'є булатне направляє,
В латинців просто посилає,
Сульмону серце пробиває;
Як сніп, на землю повалився,
Не вспів і охнуть, а скривився,
В останній раз Сульмон зіва.

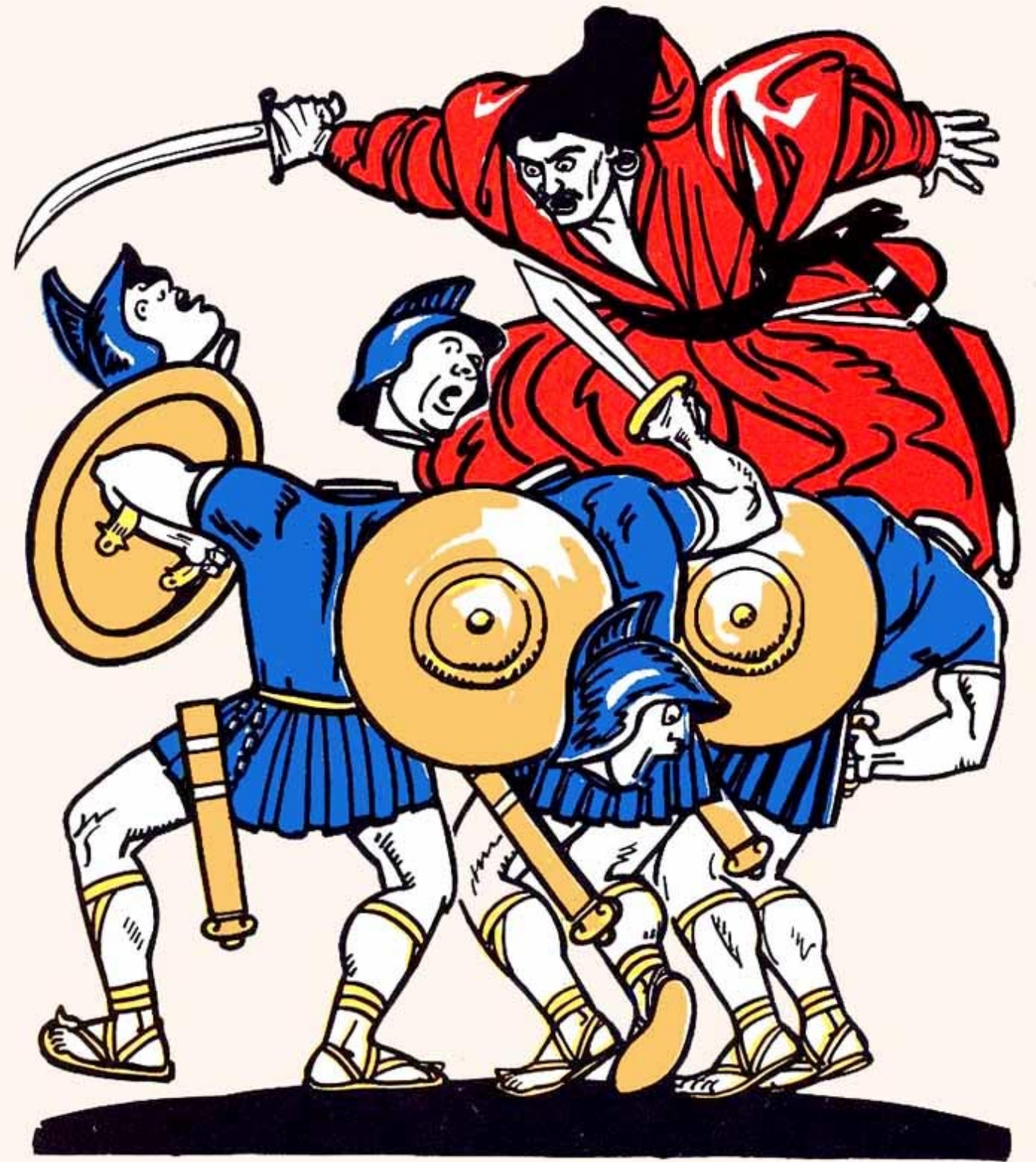
Вслід за коп'єм стрілу пускає
І просто Тагові в висок;
Душа із тіла вилітає,
На жовтий пада труп пісок,
Волсент утратив воїв пару,
Кленеть невидимую кару
І в ярості, як віл, реве:
«За кров Сульмонову і Тага
Умреш, проклята упиряга,
За ними вслід пошлю тебе».

І замахнувся на Евріала,
Щоб знять головку палашем;
Тут храбрість Низова пропала,
І серце стало кулішем.
Біжить, летить, кричить щосили:
«Пеккатум робиш, фратер милий
Невинному морс задаєш:
Я стультус, лятро, розбишака,
Неквіссімус і гайдамака;
Постій! Невинную кров ллеш».

Но, замахнувшись, не вдержався,
Волсент головку одчесав:
Головка - мов кавун качався,
Язик невнятно белькотав.
Уста каральні посиніли,
Рум'яні щоки поблідніли,
І білий цвіт в лиці пожовк;
Закрилися і ясні очі,
Покрилися тьмою вічної ночі,
Навіки милий глас умовк.

Уздівши Низ труп Евріала,
Од ярості осатанів;
Всіх злостей випустивши жала,
К Волсенту просто полетів.
Як блискавка проходить тучу.
Він так пробіг врагів між кучу
І ді Волсента докосивсь:
Схватив його за чуб рукою,
Меч в серце засадив другою.
Волсент і духу тут пустивсь.

Як іскра, порох запаливши,
Сама з ним вкупі пропада:
Так Низ, Волсентія убивши,
І сам лишився живота;
Бо всі на його і напали,
На смерть звертіли і зім'яли
І голову зняли з плечей.
Так кончили жизнь козарлюги,
Зробивши славні услуги
На вічність пам'яті своєї

Латинці зараз ізробили
Абияк мари із дрючків;
На них Волсента положили
І понесли до земляків.
А буйні голови поклали
В мішок і теж з собою помчали,
Мов пару гарних дубівок.
Но в лагері найшли різниці,
Лежали битих м'яс копиці,
Печінок, легкого, кишок.

Як тільки що восток зардівся,
Світилка Фебова взійшла,
То Турн тогді уже наївся,
Оп'ять о битві помишляв.
Велів тривогу бити в клепало,
Щоб військо к бою виступало,
Оддать троянцям з баришком
За зроблену вночі потіху;
Для більшого ж з троянців сміху
Велів взяти голови з мішком.

Свого ж держася уговору,
Троянці в кріпості сидять,
Забилися, мов миші в нору,
Лукаву кішку як уздрять.
Но дати одпор були готові,
І до остатней каплі крові
Свою свободу боронить,
І нову Трою захищати,
Рутульцям перегону дати
І Турна лютость осрамить.

На перву рутулян попитку
Троянці так дали в одвіт,
Що Турн собі розчухав литку,
Од стыду скорчило живіт.
Звелів з досади, гніву, злості
На глум підняти мертві кості,
На щогли голови наткнуть
Нещасних Низа з Евріалом
Перед самим троянським валом,
Щоб сим врагів своїх кольнуть.

Троянці зараз одгадали,
Чиї то голови стримлять;
Од жалю сльози попускали,
Таких лишившись паруб'ят.
Об мертвих вість скрізь пронеслася,
Вся рать троянська потряслася,
І душі смутку предалися.
Як мати вість таку почула.
То тільки вічно не заснула,
Бо зуби у неї стялись.

А одійшовши, в груди билась,
Волосся рвала з голови,
Ревла, щипалася, дровичалась,
Мов ум змішався у вдови:
Побігла з криком вокруг вала
І голову коли пізнала
Свого синочка Евруся,
То на валу і розплаталась,
Кричала, гедзалась, качалась,
Кувікала, мов порося.

І диким голосом завила:
«О сину! Світ моїх очей!
Чи я ж тебе на ге родила,
Щоб згинув ти од злих людей?
Щоб ти мене - стару, слабую,
Завівши в землю сю чужую,
На вічний вік осиротив.
Моя ти радість і одрада,
Моя заслона і ограда,
Мене од всіх ти боронив.

Тепер до кого прихилюся,
Хто злую долю облегчить?
Куди в біді я притулюся?
Слабу ніхто не приглядить!
Тепер прощайте всі поклони,
Що долучала во дні они
Од вдов, дівчат і молодиць;
За дивні брови соболині,
За очі ясні соколині,
Що здатний був до вечерниць,

Коли б мені твій труп достати,
І тіло білеє обмить,
І з похороном поховати,
До ями з миром проводить.
О боги! Як ви допустили,
Щоб і одинчика убили
І настромили на віху
Його козацькую головку;
Десь світ вертиться сей без толку,
Що тут дають і добрим тьху.

А ви, що Евруся згубили,
Щоб ваш пропав собачий рід!
Щоб ваші ж діти вас побили,
Щоб з потрухом погиб ваш плід!
Ох! Чом не звір я, чом не львиця?
Чом не скажена я вовчиця?
Щоб мні рутульців розідрать;
Щоб серце вирвать з требухою.
Умазать морду їх мазкою;
Щоб маслаки їх посмоктать».

Сей галас і репетовання
Троян всіх в смуток привело;
Плаксивее з синком прощання
У всіх з очей слізки тягло.
Асканій більше всіх тут хлипав
І губи так собі задрипав,
Що мов на його сап напав.
К старій з поклоном підступивши,
На оберемок ухвативши,
В землянку з валу потаскав.

А тут кричать та в труби сурмлять,
Свистять в свистілки, дмуть в роги,
Квилять, брат брата в батька луплять,
В наскок яряться вороги.
Тут ржання кінське з тупотнею,
Там разний гомін з стукотнею,
Скрізь клопіт, халепа, сто лих!
Так в мідні клекотить гарячий,
Так в кабаці кричить піддячий.
Як кажуть, хоть винось святих.

Гей, музо, панночко цнотлива,
Ходи до мене погостить!
Будь ласкава, будь не спесива,
Дай поміч мні стишок зложить!
Дай поміч битву описати
І про війну так розказати.
Мов твій язик би говорив.
Ти, кажуть, дівка не бриклива.
Але од старості сварлива;
Прости! Я, може, досадив.

І в самій речі проступився-
Старою дівчину назвав,
Ніхто з якою не любився,
Не женихавсь, не жартовав.
Ох, скільки муз таких на світі!
Во всякім городі, в повіті!
Укрили б зверху вниз Парнас.
Я музу кличу не такую:
Веселу, гарну, молодую;
Старих нехай брика Пегас.

Рутульці дралися на стіни,
Карабкалися, як жуки.
Тур, з ярості дрижав і пінив,
Кричить: «Дружненько, козаки!»
В свою троянці также чергу
В одбої поралися зверху,
Рутульців плющили, як мук.
Пускали колоддя, каміння
І враже так товкли насіння,
Що у рутульців хляв і дух.

Турн, бачивши троян роботу,
Як рать рутульськую трощать,
Як б'ють їх, не жалія поту,
Рутульці, мов в'юни, пишчать,
Велів везти зо всіх олійниць.
Де тільки єсть, із воскобійниць,
Як можна швидше тарани.
Якраз і тарани вродились,
І воскобійники явились,
Примчались духом сатани.

Приставив тарани до брами,
В ворота зачали гатить;
Одвірки затряслись, мов рами,
І снасть од бою вся тріщить.
Турн сили вдвоє прикладає,
І тарани сам направляє,
І браму рушити велить.
Упала!.. Стуком оглушила,
Троян багацько подушила,
Турн в кріпость впертись норовить.

Біда троянцям! Що робити?
А муза каже: «Не жахайсь,
Не хист їх Турну побідити,
В чужую казку не мішайсь».
Троянці нап'яли всі жили
Та вмить пролом і заложили,
І груддю стали боронить;
Рутульці бісом увивались,
Но на пролом не посовались,
А Турн не знав, що і робить.

Троянець Геленор одважний
І, як буряк, червоний Лик,
Горлань, верлань, кулачник страшний
І щирий кундель-степовик.
Сим двом безділля-всяке горе,
Здавалось по коліна море,
Потіха ж - голови зривать.
Давно їм в голові роїлось
І, мов на поступки, хотілось
Рутульцям перегону дать.

Так Геленор з червоним Ликом,
Роздягтися до сорочок,
Між вештанням, содомом, криком,
Пробралися подуть тічок;
Рутульців добре тасовали
І од рутульців получали
Квитанцію в своїх долгах.
Лик тільки тим і одличився,
Що як до Турна примостився,
То з'їздив добре по зубах.

Но Турн і сам був розбишака
І Лика сплющив в один мах;
Із носа бризнула кабака,
У Турна околів в ногах.
А также пану Геленору
Смертельного дали затьору,
І сей без духа тут оставсь.
Рутульців се возвеселило
І так їх серце ободрило,
Що і негідний скрізь совавсь.

Натиснули і напустились,
Рутульці кинулись на вал,
Троянці, як чорти, озлились,
Рутульців били наповал.
Тріщали кості, ребра, боки.
Летіли зуби, пухли щоки,
З носів і уст юшила кров:
Хто рачки ліз, а хто просягся,
Хто був шкереберть, хто качався
Хто бив, хто різав, хто колов.

Завзятость всіх опановала,
Тут всякий пінив і яривсь;
Тут лютость всіми управляла
І всякий до надсаду бивсь.
Лигар ударом макогона
Дух випустив із Емфіона
І сам навіки зуби стяв.
Лутецій б'є Іліонея,
Ціней Арефа, сей Цінея,
Один другого тасовав.

Ремул рутульської породи,
Троюрідний був Турну сват,
Хвастун і дурень од природи,
Що він робив, то все невлад;
І тут начав щосил кричати,
Троянців лаять, укоряти,
Себе і Турна величать:
«Ага! проклятії поганці,
Недогарки троянські, ланці!
Тепер прийшлося вам погибать.

Ми вас одучим, супостати,
Морити вдов, дурить дівок,
Чужії землі одніматим
І шкодити чужий садок.
Давайте вашого гульвісу,
Я вмиль його одправлю к бісу.
І вас подавимо, як мух;
Чого прийшли ви, голодрабці?
Лигать латинські потапці?
Пождіть, - ваш витісним ми дух!»

Іул Енейович, дочувшись
До безтолкових сих річей,
Як шкурка на огні надувшись,
Злость запалала із очей.
Вхопив камінчик, -прицілився,
Зажмурих око, - приложився
І Ремула по лобу хвиль!
Хвастун бездушний повалився,
Іул сердечно взвеселився,
А у троян дух ожививсь.

Пішли кулачні накарпаси,
В виски і в зуби стусани;
Полізли тельбухи, ковбаси,
Всі пінили, як кабани.
Всі роз'ярилих через міру.
По-сербськи величали віру,
Хто чим попав, то тим локшив.
Піднявся писк; стогнання, охи.
Враг на врага скавав, мов блохи,
Кусався, гриз, щипав, душив.

Служили у троян два брати,
Із них був всякий Голіаф;
Широкоплечий і мордатий,
І по вівці цілком глитав.
Один дражнивсь Битіасом,
Із Кочубейським він Тарасом
Коли б заввишки не рівнявсь;
Другий же брат Пандаром звався
І вищий од верстви здавався,
Та в'ялий, мов верблюд, тинявсь.

Два брати, грізні ісполіни,
В бою стояли у ворот,
Дрючки держали з берестини
І боронили в кріпость вход.
Вони к землі поприсідали,
Троянці ж в город одступали,
К собі манили рутулян.
Рутульці зрять - навстяж ворота,
Прохогом в кріпость вся піхота
Спішить насісти на троян.

Но хто лиш в город показався.
Того в яєшню і поб'ють;
Битіас з братом управлявся,
Безщадно кров рутульську ллють.
Рутульці з криком в город пруться,
Як од серпа колосся жнуть.
Як над пашней хурчать ціпи,
Так ісполинські дрючини
Мозчили голови і спини
І всіх молотять, мов снопи.

Побачив Турн таку проруху,
Од злості весь осатанів;
Здригнувся, мов випив чепуруху,
К своїм на поміч полетів.
Як тільки в кріпость протаскався,
Тузити зараз і прийнявся,
Хто тільки під руку попавсь:
Убив він з Афідном Мерона
І зо всього побіг розгона,
Де Битіас в крові купавсь.

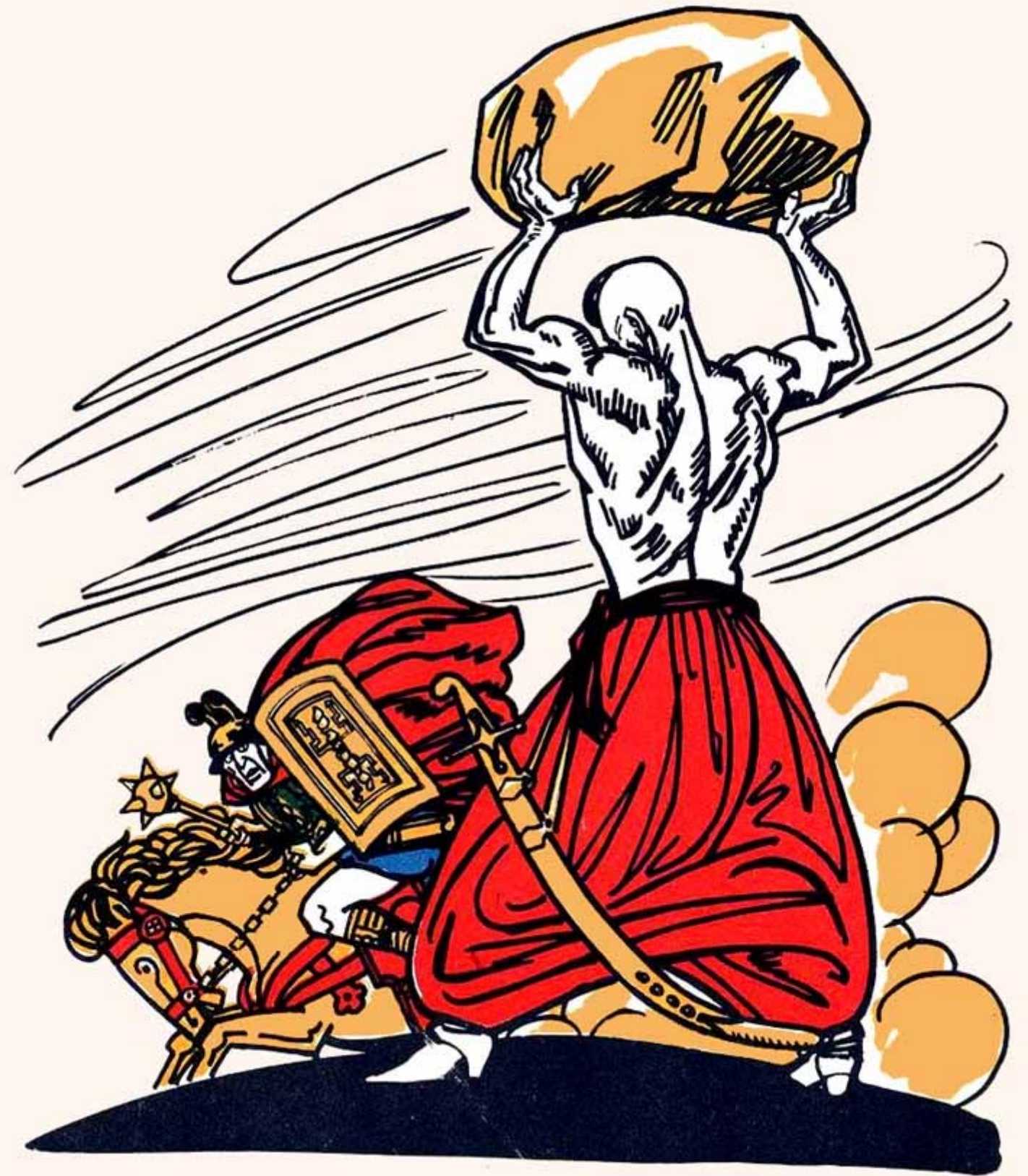
З наскоку тріснув булавою
По в'язах, великан упав,
Об землю вдаривсь головою
І кріпость всю поколихав.
Реветь, і душу іспускаєть,
І воздух гримом наповняєть;
На всіх напав великий страх!
Не спас ні рост, ні сила многа,
Пропав Битіас, мов стонога;
І ісполин єсть черв і прах.

Пандар погибель бачив брата.
Злякався, звомпив, замішавсь
І од рутульська стратилата
Якмога швидше убиравсь.
Проміж оселею хилився,
Тини переступав, ховався,
І щоб од Турна увільнуть,
Ворота зачинив у брами
І завалив їх колоддями,
Хотів од бою оддохнуть.

Но як же сильно удивився,
Як Турна в кріпості уздрів;
Тоді із нужди прибодрився
І злостію весь закипів.
«Ага! ти, шибеник, попався,
Без зву к нам в гості нав'язався,-
Пандар до Турна закричав.-
Пожди, от зараз почастую,
Із тебе виб'ю душу злую,
До сього часу храбровав!»

«Ану прилізь! - Турн одвічає.-
Келебердянська верства!
Як б'ю я-брат твій тес знає,
Ходи, тобі вкучу хвоста».
Тут Пандар камінь піднімає
І в Турна зо всіх жил пускає,
Нирнув би Турн навіки в ад!
Но де Юнона не взялася
І перед Турном розп'ялася,
Попав богиню камнем влад.

Незриму чує Турн заслону,
Бодриться, скачєть на врага.
На поміч призива Юнону,
Пандара по лобу стьога,
І вовся з ніг його зшибає.
До мізку череп розбиває;
Пропав і другий великан!
Така потеря устрашила
І серце бодрее смутила
І самих храбрїйших троян.

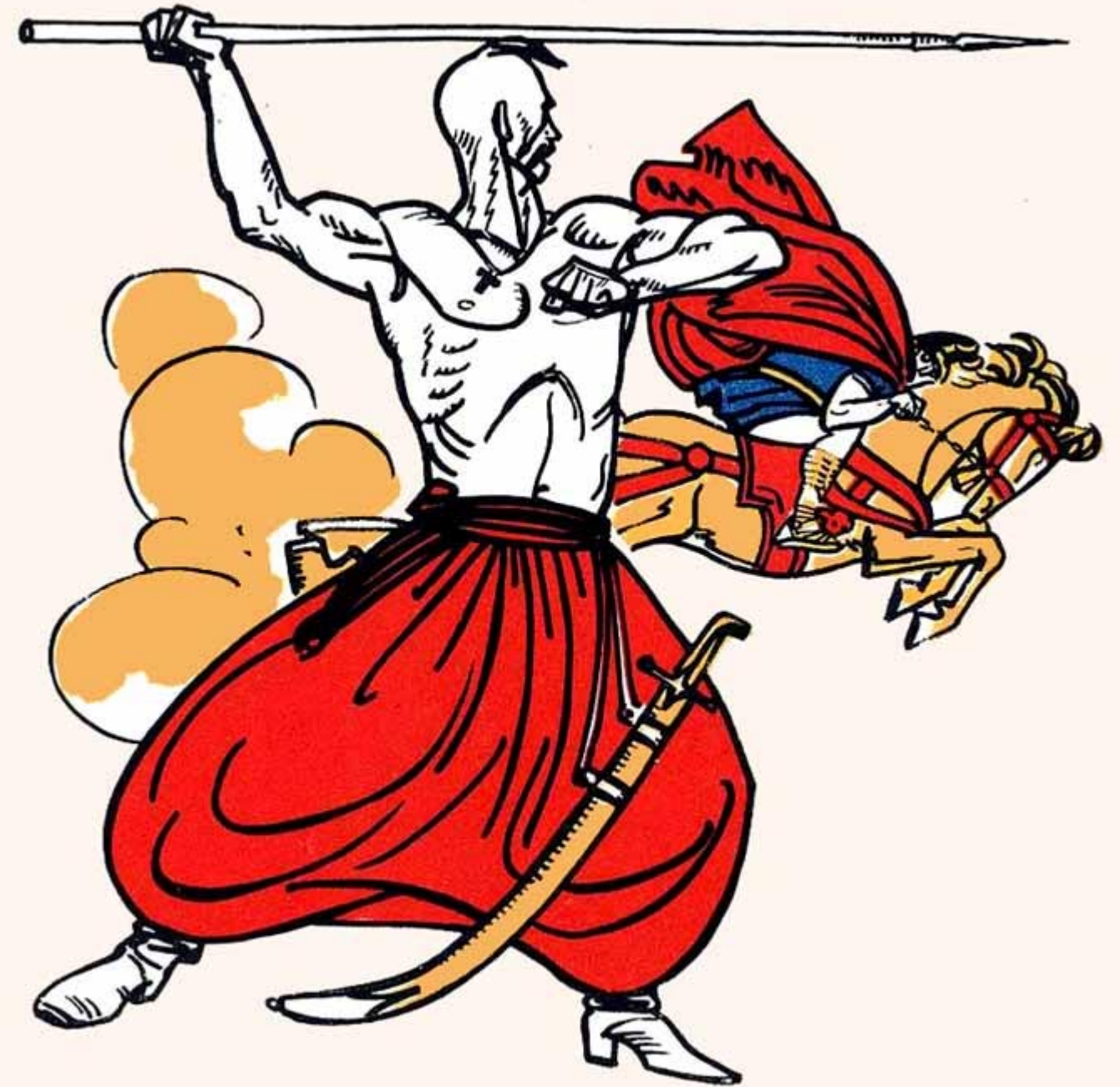

Удачею Турн ободрився,
По всіх усядах смерть носив;
Як кнур свиріпий, роз'ярився
І без пощади всіх косив.
Розсік надвоє Філаріса.
В яешню розтопав Галіса,
Кріфею голову одтяв,
Щолкав в виски, штурхав під боки
І самії кулачні доки
Ховались, хто куди попав.

Троянці злеє умишляють,
Щоб преч із кріпості втікати;
Своє лахміття забирають,
Куди удасться тягу дати.
Но їх Обозний Генеральний
Над всіма остававсь начальний,
Серест вельможний обізвавсь:
«Куди? - Вам сорому немає!
Хто чув? Троянець утікає!
Чого наш славний рід доживсь!

Один паливода ярує,
А вас тут стілько, боїтесь;
В господі вашій вередує
Рутульський шолудивий пес!
Що скаже світ про нас, трояне?
Що ми шатерники-цигане,
Що ми трусливійші жидів!
А князь наш бідний що помислить?
Адже ж за воїнів нас числить,
За внуків славнійших дідів.

Зберіться, Турна окружіте,
Не сто раз можна умирати;
Гуртом, гуртом його напруте,
Від вас він мусить пропадати».
Агу! Троянці схаменулись,
Та всі до Турна і сунулись;
Пан Турн тут на слизьку попав!
Виляв, хитрив і увивався
І тільки к Тібру що добрався,
То в воду стриб,- пустився вплав.

ЧАКТИНА ШОКТА

Зевес моргнув, як кріль усами,
Олімп, мов листик, затрусивсь;
Мигнула блискавка з громами,
Олімпський потрух взворушивсь.
Боги, богині і півбоги,
Простоволосі, босоногі,
Біжать в олімпську карवासар.
Юпітер, гнівом розпалений,
Влетів до них мов навіжений
І крикнув, як на гончих псар:

«Чи довго будете казитись
І стид Олімпові робить?
Щодень проміж себе сваритись
І смертних з смертними травить?
Поступки ваші всі не божі;
Ви на сутяжників похожі
І раді мордовать людей;
Я вас із неба поспихаю
І до того вас у караю,
Що пасти будете свиней.

А вам, олімпські зубоскалки,
Моргухи, дзиги, фіглярки,
Березові дам припарки,
Що довго буде вам втямки.
Ох, ви на смертних дуже ласі!
Як грек на ніжинські ковбаси.
Все лихо на землі од вас,
Чрез ваші зводні, женихання,
Не маю я ушановання;
Я намочу вас в шевський квас.

Або оддам вас на роботу,
Запру в смирительних домах,
Там виженуть із вас охоту
Содомить на землі в людях.
Або я луччу кару знаю,
Ось як богинь, я укараю:
Пошлю вас в Запорозьку Січ;
Там ваших каверз не вважають,
Жінок там на тютюн міняють.
Вдень п'яні сплять, а крадуть вніч.

Не ви народ мій сотворили,
Не хист создать вам черв'яка;
Нащо ж людей ви роздрочили?
Вам нужда до чужих яка?..
Божусь моєю бородою
І Гебиною пеленою,
Що тих богів лишу чинів,
Які тепер в війну вплетуться;
Нехай Еней і Турн скубуться,
А ви глядіть своїх чубів».

Венера молодиця сміла,
Бо все з воєнними жила,
І бите з ними м'ясо їла,
І по трактирах пуншт пила;
Частенько на соломі спала,
В шинелі сірій щеголяла,
Походом на візку тряслась;
Манишки офіцерські прала,
З стрючком горілку продавала
І мерзла вніч, а вдень пеклась.

Венера по-драгунськи сміло
К Зевесу в витяжку іде,
Начавши говорити діло,
Очей з Зевеса не зведе:
«О тату сильний, величавий!
Ти всякий помисл зриш лукавий,
Тебе ніхто не проведе;
Ти оком землю назираєш,
Другим за нами приглядаєш,
Ти знаєш, що, і як, і де.

Ти знаєш, для чого троянців
Злим грекам попустив побить;
Енея з пригорщею ланців
Велів судьбам не потопить;
Ти знаєш лучче всіх причину,
Чого Еней приплив к Латину
І біля Тібра поселився?
Ти ж словом що определяєш,
Того вовік не одмінєш;
Відкіль же Турн тут притуливсь?

І що таке Турн за свято,
Що не вважає і тебе?
Фрігійське плем'я не проклято,
Що всякий єретик скубе;
Твої закони б ісповнялись,
Коли б олімпські не мішались
І не стравляли би людей.
Твоїх приказів не вважають,
Нарошно Турну помагають;
Бо, бач, Венерин син Еней.

Троянців бідних і Енея
Хто не хотів, той не пужав;
Терпіли гірше Прометея,
На люльку що огню украв.
Нептун з Еолом з перепросу
Дали такого переносу,
Що й досі зашпори щемлять.
Другії ж боги... Що казати?
Діла їх лучче мусиш знати,
Енея тільки не з'їдять.

О Зевс! О батечку мій рідний!
Огляньсь на плач дочки своєї;
Спаси народ фрігійський бідний.
Він діло єсть руки твоєї.
Як маєш ти кого карати,
Карай мене.- карай! Я мати,
Я все стерплю ради дітей!
Услиш Венеру многогрішну!
Скажи мні річ твою утішну:
Щоб жив Іул, щоб жив Еней!»

«Мовчать! Прескверна пашекухо!
Юнона злобна порощить.-
Фіндюрко, ящірко, брехухо!
Як дам - очіпок ізлетить!
Ти смієш, кошеня мерзенне,
Зевесу доносить на мене.
Щоб тим нас привести в розлад.
За кого ти мене приймаєш?
Хіба ж ти, сучище, не знаєш,
Що Зевс мій чоловік і брат?

Тобі ж, Зевес, скажи, не соромно,
Що пред тобою дрянь і прах
Базіка о богах обидно,
Мудрує о твоїх ділах?..
Який ти світу повелитель
І наш олімпський предводитель,
Коли против фіндюрки пас?..
Всесвітня волоцюга мерзька,
Нікчемна зводниця цїтерська
Для тебе луччая од нас.

А з Марсом чи давно піймавши,
Вулкан їй пелену відтяв;
Різками добре одідравши,
Як сучку, в ретязку держав.
Но ти того буцім не знаєш,
Як чесную її приймаєш
І все робить для неї рад.
Вона і Трою розорила,
Вона Дідону погубила;
Но все іде для неї влад.

Де ся підтіпанка вмішалась,
То верб'я золоте росло;
Земля б щасливою назвалась,
Коли б таке пропало зло!
Чрез неї вся Латинь возстала
І на троян її напала,
І Турн зробивсь Енею враг.
Не можна бід всіх ізлічити,
Яких успіла наробити
На небі, на землі, в водах.

Тепер же на мене звергає,
Сама наброївши біди;
І так Зевеса умовляє,
Мов тільки вилізла з води.
Невинничаєть, мов Сусанна,
Незаймана ніколи панна,
Що в хуторі жила весь вік.
Не діждеш з бабкою своєю -
Я покажу твому Енею...
Богиня я!-він чоловік».

Венера лайки не стерпіла,
Юнону стала кобенить;
І перепалка закипіла,
Одна другу хотіла бить.
Богині в гніві также баби
І также на утори слабі,
З досади часом і брехнуть,
І, як перекупки, горланять,
Одна другу безчестять, ганять
І рід весь з потрухом кленуть.

«Та цитьте, чортові сороки! -
Юпітер грізно закричав.-
Обом вам обіб'ю я щоки;
Щоб вас, бублейниць, враг побрав!
Не буду вас карать громами;
По п'ятах виб'ю чубуками,
Олімп заставлю вимітати;
Я вас умію усмирити,
Заставлю чесно в світі жити
І зараз дам себе вам знати».

Занишкніть, уха наставляйте
І слухайте, що я скажу,
Мовчіть! Роти пороззявляйте,
Хто писне,- морду розміжжу.
Проміж латинців і троянців
І всяких Турнових поганців
Не сікайся ніхто в війну;
Ніхто ніяк не помагайте,
Князьків їх також, не займайте,
Побачим, здасться хто кому».

Замовк Зевес, моргнув бровами.
І боги врозтіч всі пішли.
І я прощаюсь з небесами,
Пора спуститись до землі
І стати на Шведськую могилу,
Щоб озирнуть воєнну силу
І битву вірно описати;
Купив би музи на охвогу,
Щоб кончить помогла роботу,
Бо нігде рифм уже достати».

Турн осушивсь після купання
І ганусною підкрпивсь,
З намету виїхав зарання,
На кріпость сентяbrem дививсь.
Трубить в ріжок! - оп'ять тривога!
Кричать, біжать, спішать якмога;
Великая настала січ!
Троянці дуже славно бились,
Рутульці трохи поживились,
Насилу розвела їх ніч.

В сю ніч Еней уже зближався
До городка що Турн обліг;
З Паллантом в човні частовався,
Поїв всю старшину, як міг.
В розказах чванився ділами.
Як храбровав з людьми, з богами,
Як без розбору всіх тузив.
Паллант і сам був зла брехачка,
Язик його тож не клесачка,
В брехні Енею не вступив.

Ану, старая цар-дівце,
Сідая музо, схаменись!
Прокашляйсь, без зубів сестрице,
До мене ближче прихились!
Кажі: якії там прасунки
В Енееві пішли вербунки,
Щоб против Турна воювать.
Ти, музо, кажуть всі, письменна,
В полтавській школі наученна,
Всіх мусиш поіменно знать.

Читайте ж, муза що бормоче:
Що там з Енеем плив Массик,
Лінтяй, ледащо неробоче,
А сильний і товстий, мов бик.
Там правив каюком Тигренко,
Із Стехівки то шинкаренко,
І вів з собою сто яриг.
Близ сих пили дуби Аванта,
Він був страшнійший од сержанта,
Бо всіх за все по спині стриг.

Поодаль плив байдак Астура,
Сей лежнем в винницях служив;
На нім була свиняча шкура,
Котору він як плащ носив.
За ним Азіллас плив на барці,
Се родич нашій паламарці,-
Недавно з кошельком ходив;
Но, бач, безокая фортуна
Зробила паном із чупруна.
Таких немало бачим див!

А то на легкому дубочку,
Що роззолочений весь в прах,
Сидить, розхриставши сорочку,
З турецьким чубуком в зубах?
То Цінарис, цехмістр картьожний.
Фігляр, обманщик, плут безбожний,
З собою всіх шахраїв веде;
Коли, бач, Турна не здоліють.
То картами уже подіють,
Що між старці Турн попаде.

А то сидить в брилі, в керей,
З товстою книжкою в руках,
І всім, бач, гонить ахинеї,
І спорить о своїх правах?
То родом з Глухова юриста,
Він має чин канцеляриста
І єсть добродій Купавон.
Щоб значкового дослужиться
І на війні чим поживиться,
Вступив в Енеїв легіон.

А то-беззубий, говорливий,
Сухий, невірний, як шкелет,
І лисий, і брехун сварливий?
То вихрист із жидів, Авлет.
Недавно на другій женився,
Та, бач, в рахунку помилився.
Із жару в полон'я попав;
Щоб од яги як одв'язатись,
То мусив в військо записатись
І за шпигона на год став.

Іще там єсть до півдесятка,
Но дріб'язок і гольтіпа;
В таких не буде недостатка,
Хоть в день їх згине і копа.
А скільки ж всіх? - того не знаю,
Хоть муза я,- не одгадаю,
По пальцям тож не розлічу;
Бігме! На щотах не училась,
Над карбіжем тож не трудилась,
Я, що було, те лепечу.

Уже Волосожар піднявся,
Віз на небі вниз повертався,
І дехто спати укладався,
А хто під буркой витягавсь.
Онучі інші полоскали,
Другії лежачи розмовляли,
А хто прудився у кабиць.
Старші, підпивши, розійшлися
І дома за люльки взялися,
Лежали боком, навзнич, ниць.

Еней один не роздягався,
Еней один за всіх не спав;
Він думав, мислив, умудрявся
(Бо сам за всіх і одвічав),
Як Турна-ворога побити,
Царя Латина ускромити
І успокоїти народ.
В сій думці смутно походжая
І мислю бог зна де літая,
Під носом бачить коровод.

Ні риби то були, ні раки,
А так, якби кружок дівчат;
І бовталися, як собаки,
І вголос, як кішки, нявчать.
Еней здригнувся, і одступає,
І «Да воскреснесть» вслух читає,
Но сим нітрохи не поміг;
Ті чуда з сміхом, з реготнею
Вхватились за поли з матнею;
Еней аж на поміст приліг.

Тогді одна к йому сплигнула
Так, мов цвіркун або блоха,
До уха самого прильнула,
Мов гадина яка лиха.
«Чи не пізнаєш нас, Енею?
Та ми ж з персоною твояю
Троянський ввесь возили род;
Ми Ідської гори дубина,
Липки, горішина, соснина.
З яких був зроблений твій флот.

До нас було Турн докосився
І байдаки всі попалив,
Та Зевс, спасибі, поспішився,
Як бач, мавками поробив.
Була без тебе зла година.
Трохи-трохи твоя дитина
Не оддала душі богам.
Спіши свій городок спасати;
Ти мусиш ворогам тьху дати,
Ти сам,- повір моїм словам».

Сказавши, за ніс ущипнула;
Еней мов трохи ободривсь;
І на других хвостом махнула,
Ввесь флот неначе поспішивсь;
Мавки-бо стали човни пхати,
Путем найлучиим направляти.
І тільки починався світ.
Еней уздрів свій стан в осаді;
Кричить во гніві і досаді,
Що Турна лусне тут живіт.

А сам, матню прибравши в жменю,
По пояс в воду з човна плиг
І кличе в поміч гарну ненью
І всіх олімпівських богів.
За ним Паллант, за сим вся сволоч
Стриб-стриб з човнів, Енею в помоч,
І тісно строяться на бой.
«Ну, разом! - закричав.- Напрімо!
І недовірків сокрушімо,
Рушайте як один, шульгой».

Троянці, з города уздрівши,
Що князь на поміч к ним іде,
Всі кинулись, мов одурівши,
Земля од топотні гуде.
Летять і все перевертають,
Як мух, рутульців убивають,
Сам Турн стоїть ні в сих ні в тих;
Скрізь ярим оком окидає,
Енея з військом уздріває
І репетує до своїх:

«Реб'ята! бийтесь, не виляйте,
Настав тепер-то січі час!
Доми, жінок, батьків спасайте,
Спасайте, любо що для вас!
Ступня не оддавайте даром,
Їх кості загребем тут ралом,
Або... но ми хоробріші їх!
Олімпські нас не одступились,
Вперед! Троянці щось смутились,
Не жалуйте боків чужих».

Примітя ж Турн гармидер в флоті,
Туда всю силу волоче;
Скрізь йорзає, як чорт в болоті,
І о поживі всім товче.
Построївши рутульців в лаву,
Одборних молодців на славу,
Пустився на союзних вскач.
Кричить, рубає, вередує,
Не б'ється, бач, а мов жартує,
Бо був вертлявий і силач.

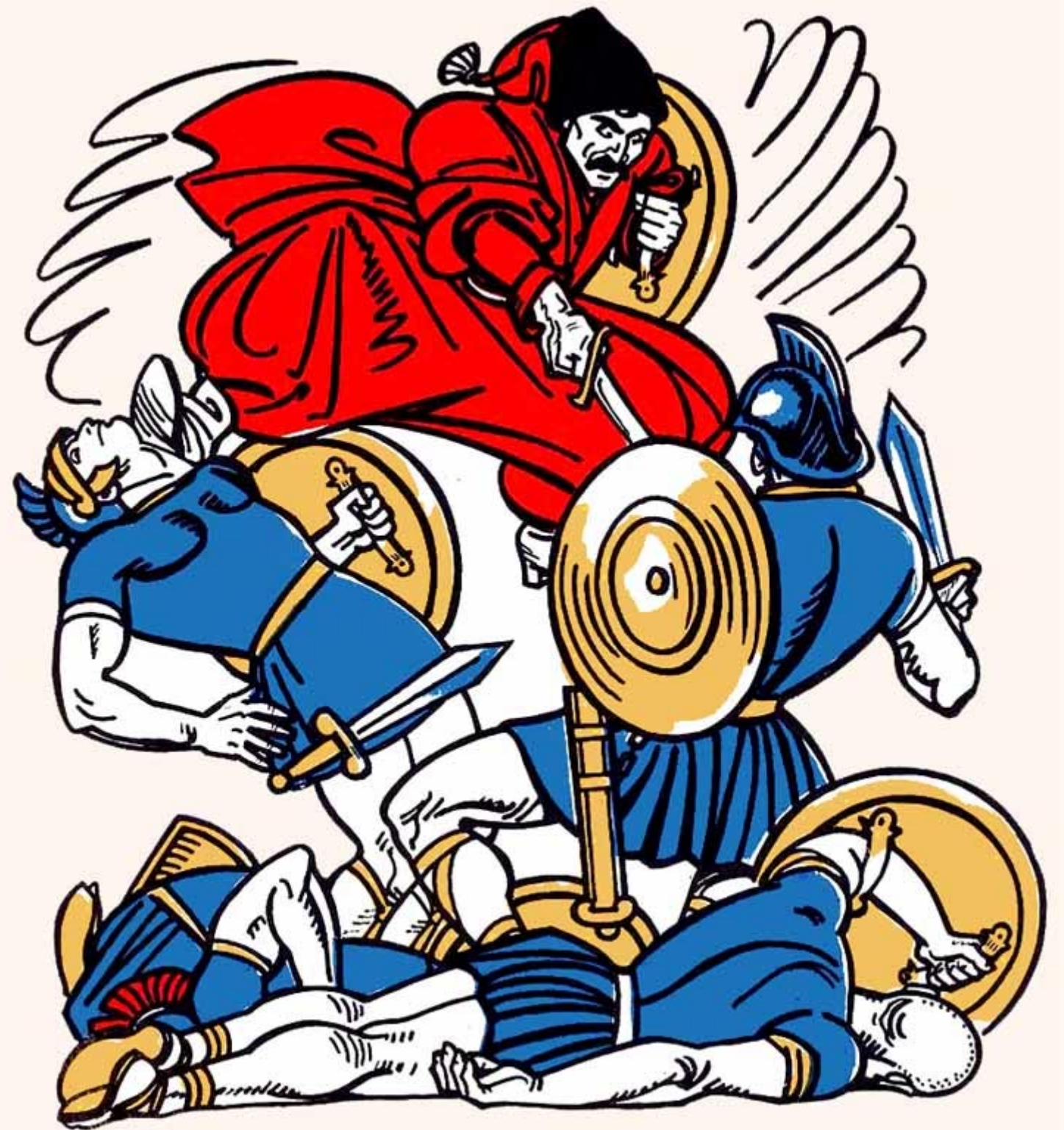
Еней пройдисвіт і не промах.
В війні і взріс, і постарів;
Привідця був во всіх содомах,
Ведмедів бачив і тхорів.
Дитина хукає на жижу;
Енею ж дур невидовижу,
Видав він разних мастаків.
На Турна скоса поглядає
І на рутульців наступає,
Пощупать ребер і боків.

Фарона першого погладив
По тім'ю гострим, кладенцем
І добре так його уладив,
Що сей вильнув наверх денцем.
Потім Ліхаса в груди тиснув,
Сей повалився і більш не писнув:
За ним без голови Кісей,
Як міх з пашнею, повалився,
І Фар на тее ж нахопився,
Розплющив і сього Еней.

Еней тут добре колобродив
І всіх на чудо потрошив;
Робив він із людей уродів
І щиро всіх на смерть душив.
Паллант був перший раз на битві,
Кричав, жидки як на молитві,
Аркадян к бою підтруняв;
По фрунту бігав, турбовався,
Плигав, вертівся, ухилився,
Як огир в стаді, ярував.

Тут Даг, рутулець прелукавий,
Пізнав одразу новичка,
Хотів поспробувать для слави
Паллантові піддять тичка;
Но наш аркадець ухилився,
Рутулець з жизнею простився,
В аркадцях закипіла кров!
Одні других випереджають,
Врагів, як хмиз, трощать, ламають,
Така підданців єсть любов.

Паллант Евандрович наскоком
Якраз Гібсона і насів,
Шпигнув в висок над правим, оком,
Гібсон і дутеля із'їв,
За сим такая ж смертна кара
І лютого постигла Лара.
Ось Ретій в бендюгах летить!
Сього Паллант стягнув за ногу,
Ударив, як пузир, об длогу,
Мазка із трупа капотить,

Ось! ось! яриться, бісом дише!
Агамемноненко Галес
І бистрим бігом все колише,
Неначе в гніві сам Зевес;
Вокруг себе все побиває,
Фарет, з ним збігшись, погибає,
Душі пустився Демоток,
Ладона сплющив, як блошицю,
Кричить: «Палланта-ледащицю
Злигаю я в один ковток».

Паллант, любесенький хлопчина,
Скріпивсь, стоїть, як твердий дуб,
І жде, яка то зла личина
Йому нам'яти хоче чуб.
Дождавсь - і зо всього розгона
Вліпив такого макогона,
Що пан Галес шкереберть став.
Паллант, його поволочивши,
Потім на горло наступивши,
Всього ногами потоптав.

За сим Авента, пхнувши ззаду,
Поставив раком напоказ;
І тут сього ж понюхав чаду
Одважний парубійка Клавз.
Хто ні сусіль, тому кабаки
Давав Паллант і всі бурлаки,
З Аркадії що з ним прийшли.
Побачив Турн собі зневагу,
Не мед дають тут пити, а брагу,
І коси не траву найшли.

Зробився Турн наш бісноватим,
Реве, як ранений кабан;
Гаса, финтить своїм зикратим;
Що ваш против його Полкан!
Простесенько к Палланту мчиться,
Зубами скреготить, яриться
І гамка їсти здалека.
Уже шаблюкою махає,
Коневі к шиї прилягає,
Хитрить, як ловить кіт шпака.

Паллант, мов од хорта лисиця,
Вильнув і обіруч мечем
Опоясав по поясниці,
Що Турн аж поморгав плечем;
І вмиг, не давши схаменутись,
Ні головою повернутись,
Стьогнув ще Турна через лоб.
Но Турн байдуже, не скривився,
Бо, бач, булатом ввесь обшився
І був, як в шкаралупі боб.

Так Турн, Палланта підпустивши,
Зо всіх сил келепом мазмув;
За русі кудри ухвативши,
Безчувственна з коня стягнув;
Кров з рани джерелом лилася,
В устах і в носі запеклася,
Надвоє череп розвалився;
Як травка, скошена в полі,
Ув'яв Паллант, судеб по волі,
Сердега в світі не наживсь!

Турн злобно сильною п'ятою
На труп Палланта настоптав,
Ремень з ладункой золотою
З бездушного для себе зняв;
Потім сам на коня схватився,
Над мертвим паничем глумився
І так аркадянам сказав:
«Аркадці! Лицаря возьміте,
В ралець к Евандру однесіте,
К Енею що в союз пристав».

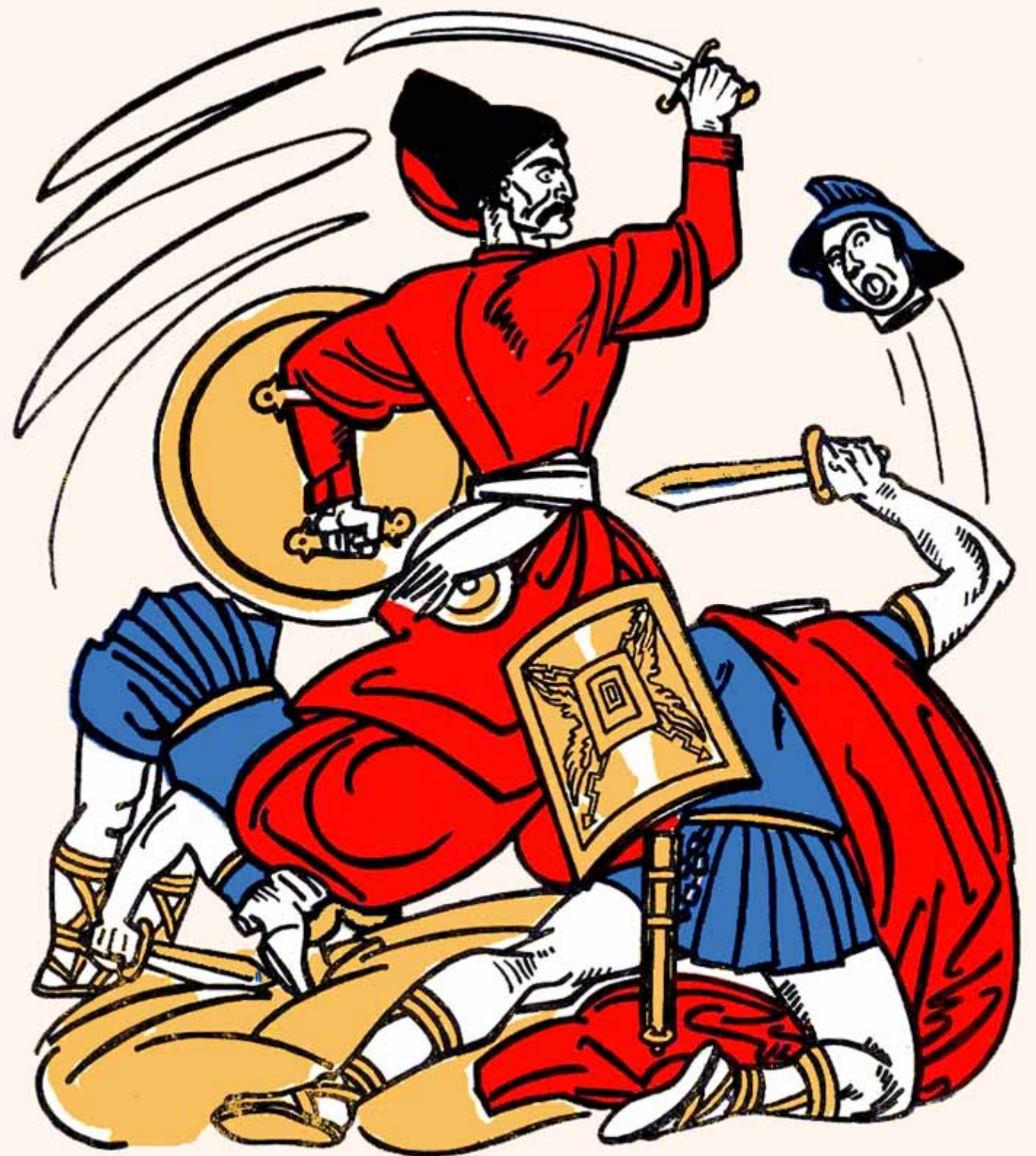
Таку побачивши утрату,
Аркадці галас підняли,
Клялися учинить одплату,
Хоча би трупом всі лягли;
На щит Палланта положили,
Комлицької буркою прикрили,
Із бою потаскали в стан.
О смерті князя всі ридали,
Харциза Турна проклинали,
Та де ж троянський наш султан?

Но що за стук, за гомін чую?
Який гармидер бачу я!
Хто землю так трясє сирую?
І сила там мутить чия?
Як вихри на пісках бушують,
В порогах води як лютують,
Коли прорватися хотять;
Еней так в лютім гніві рветься,
Одмстить Палланта смерть несеться,
Сустави всі на нім дрижать.

До лясу! Турна розбишаки,
Вам більше рясту не топтатъ!
Вам дасть Еней міцной кабаки,
Що будете за Стіксом чхатъ.
Еней совавсь, як навіжений,
Кричав, скакав, мов віл скажений,
І супротивних потрошив:
Махне мечем - врагів десятки
Лежать, повиставлявши п'ятки;
Так в гніві сильно їх локшив!

В запалі налетів на Мага,
Як на мале курча шулік;
Пропав навік сей Маг бідняга,
Порхне душа на другий бік;
Видючої смерті він боявся,
Енея у ногах валявся,
Просив живцем в неволю взятъ,
Но сей, коп'єм наскрізь пробивши
І до землі врага пришивши,
Других пустився доганятъ.

Тут на бігу піймав за рясу
Попа рутульського полку,
Смертельного завдавши прасу,
Як пса, покинув на піску.
Погиб тут также храбрый Нума,
Убив Сереста, його кума,
Тарквіту голову одтяв;
Камерта висадив з кульбаки,
Ансула в ад послав по раки,
А Луку пузо розплатав.

Як задавав Еней затьору
Всім супостатам на заказ,
Як всіх калічив без розбору
І убивав по десять враз:
Лігар з Лукуллом поспішають
І в тарадайці напірають
Енея кіньми потоптатъ.
Но тут їх доля зла наспіла,
І душі сих братів із тіла
Пішли к Плутону погулять.

Так наш Еней тут управлявся
І стан свій чистив од врагів;
Прогнавши супостат, зближався
До городка свого валів.
Трояни, вилазку зробивши,
Латинян к чорту протуривши,
З Енеєм вкупу ізійшлись.
Здоровкались, обнімались,
Розпитовались, цілювались,
А деякі пить прийнялись.

Іул, як комендант ісправний,
Енеєві лепорт подав,
Як війська ватажок начальний,
Про все дрібненько розказав.
Еней Іула вихваляє,
Потім, до серця прижимає,
Цілуєть люб'язно в уста.
Енея серце трепетало,
Воно о сині віщувало,
Що він надежда не пуста.

В се врем'я Юпітер, підпивши,
З нудьги до жінки підмощавсь
І морду на плече склепивши,
Як блазень, чмокавсь та лизавсь;
Щоб більше ж угодить коханці,
Сказав: «Дивися, як троянці
Од Турна врозтіч всі летять,
Венера пас перед тобою:
Од неї краща ти собою,
До тебе всі лапки мостять.

Моє безсмертіє ярує,
Розкошних ласк твоїх бажа;
Тебе Олімп і світ шанує,
Юпітеру ти госпожа.
Захоч - і вродиться все зразу,
Все в світі ждець твого приказу,
За твій смачний і ласий цмок...»
Сказавши, стиснув так Юнону,
Що трохи не скотилась з трону,
А тільки Зевс набив висок.

Юнона, козир-молодиця,
Юпітеру не піддалась;
Бо знала, що стара лисиця
На всякі штуки удалась.
Сказала: «О очей всіх світе,
Старий олімпський Єзуїте!
З медовими річми сховайсь.
Уже мене давно не любиш,
А тільки п'яний і голубиш,
Одсунься геть - не підсипайсь.

Чого передо мной лукавиш,
Не дівочка я в двадцять літ,
І теревені-вені правиш,
Щоб тільки заморочить світ.
Нехай все буде по-твоєму;
Дай тільки Турнові моєму
Хоть трохи на світі пожити,
Щоб міг він з батьком повидатися
І перед смертю попрощатися,
Нехай,-не буду більш просить».

Сказавши, в Йовиша вп'ялася,
І обняла за попереk,
І так натужно простяглася,
Що світ в очах обох померк.
Розм'як Зевес, як після пару,
І вижлуктив підпінка чару,
На все ізвол Юноні дав.
Юнона в котика з ним грала,
А в мишки так залескотала,
Що аж Юпітер задрімав.

Олімпській во всяку пору
І грім пускаючий їх пан
Ходили голі без зазору,
Без сорому, на кшталт циган.
Юнона, з неба увильнувши
І гола, як долоня, бувши,
По-паруб'ячу одяглась;
Кликнувши ж в поміч Асмодея,
Взяла на себе вид Енея,
До Турна просто понеслась.

Тоді пан Турн зіло гнівився
І приступу к собі не мав,
Що у троян не поживився
І тьху Енеєві не дав.
Як ось мара в лиці Енея.
В кереї бідного Сіхея,
Явилась Турна задирать:
«Ану лиш, лицарю мізерний,
Злиденний, витязю нікчемний,
Виходь сто лих покуштовать».

Турн зирк - і бачить пред собою
Присяжного свого врага,
Що так не гречі кличе к бою
І явно в труси пострига.
Осатанів і затрусився,
Холодним потом весь облився,
Од гніву сумно застогнав.
Напер мару - мара виляє,
Еней від Турна утікає!
І Турн вдогонку поскакав,

Той не втече, сей не догонить,
От тільки-тільки не вшпигне;
Зикратого мечем супонить,
Та ба! Мари не підстьобне.
«Та не втечеш,- кричить,- паничу!
Ось зараз я тебе підтичу,
Се не в кукли з Лависей грать;
Тебе я швидко повинчаю
І воронів потішу стаю,
Коли начнуть твій труп клювать».

Мара Енеєва, примчавшись
До моря, де стояв байдак,
Нітрохи не останавлившись
(Щоб показати великий ляк),
Стрибнула в нього, щоб спастися;
Тут без числа Турн осліпився,
Туди ж в байдак і сам стрибнув,
Щоб там з Енея поглумитися,
Убити його, мазки напиться,
Тоді б Турн первий лицар був!

Тут вмиг байдак заворушився
І сам, одчаливши, поплив,
А Турн скрізь бігав, і храбрився,
І тішивсь, що врага настиг.
Таку Юнона зливши кулю,
Перевернувшись в зозулю,
Махнула в вирій навпростець.
Турн глядь, аж він уже серед моря,
Трохи не луснув з серця, - з горя.
Та мусив пліть, де жив отець.

Юнона з Турном як шутила,
Еней про теє ні гугу;
Бо на його туман пустила,
Що був невидим нікому;
І сам нікого тож не бачив,
Но послі, як прозрів, кулачив
Рутулян і других врагів:
Убив Лутага, Лавза, Орсу,
Парфену, Палму витер ворсу,
Згубив багацько ватажків.

Мезентій, ватажок тірренський,
Одважно дуже підступив
І закричав по-бусурменськи,
Що тільки пан Еней і жив!
«Виходь, - кричить, - тичка подмімо,
Нікого в поміч не просімо,
Годящі парні: ти і я;
Ану!» - і сильно так стовкнулись,
Що трохи в'язи не звихнулись,
Мезентій же упав з коня.

Еней, не милоуя чванливих,
В Мезентія всадив палаш;
Дух вискочив в словах лайливих,
Пішов до чорта на шабаш.
Еней побідой утішався,
Зо всіми добре частовався,
Олімпським жертви закурив.
Пили до ночі та гуляли
І п'яні спати полягали,
Еней був п'яний, еле жив.

Уже світова зірниця
Була на небі, як п'ятак
Або пшенична варяниця,
І небо рділося, мов мак.
Еней троянців в гурт ззиває
І з смутним видом об'являє,
Що мертвих треба поховати;
Щоб зараз прийнялися дружно,
Братерськи і єдинодушно,
Троян убитих зволікати.

Потім Мезентія доспіхи
На пень високий насадив.
І се робив не для потіхи,
А Марса щоб удоволив.
Шишак, панцир і меч булатний;
Спис з прапором, щит дуже знатний!
І пень, мов рицар, в збруї був.
Тоді до війська обернувся,
Прокашлявся і раз смаркнувся.
І річ таку їм уджигнув:

«Козацтво! Лицарі! Трояне!
Храбруйте! Наша, бач, бере;
Оце опудало погане
Латинів город одіпре.
Но перше, чим начнем ми битись,
Для мертвих треба потрудитись,
Зробить їх душам упокой;
Імення лицарів прославить.
Палланта к батькові одправить,
Що наложив тут головою».

За сим пішов в курінь просторий,
Де труп царевича лежав,
Над ним аркадський підкоморій
Любистком мухи обганяв.
Троянські плакси тут ридали,
Як на завійницю кричали,
Еней зарюмав басом сам:
«Гай! гай!-сказав.-Ув'яв мій гайстер!
Який то був до бою майстер.
Угодно, бачу, так богам!»

Звелів носилки з верболозу
І з очерету балдахин
Зготовить тіла для виносу,
Щоб в них Паллант, Евандрів син,
Вельможна, панська персона
Явилася перед Плутона
Не як абиякий харпак.
Жінки покійника обмили,
Нове убрання наложили,
Запхнули за щоку п'ятак,

Як все уже було готово,
Тоді якийсь їх філозоф
Хотів сказати надгробне слово,
Та збився і почухав лоб;
Сказав: «Се мертвий і не дишеть,
Не видить, то єсть і не слухить,
Єй, ей! уви! Он мертв, амінь!»
Народ від річі умилився,
І гірко-гірко прослезився,
І мурмотав: «Паноче, згинь».

Потім Палланта покадили,
К носилкам винесли надвір;
Під балдахином положили,
Еней тут убивавсь без мір.
Накривши гарним покривалом,
Либонь, тим самим одіялом,
Що од Дідони взяв Еней,
Взмостили воїни на плечі
І помаленьку, по-старечи
Несли в містечко Паллантей.

Як вибрались на чисте поле,
Еней з покійником прощавсь,
Сказав: «О жизнь! Бурливе море,
Хто цілий на тобі оставсь?
Прости, приятелю любезний,
Оддячу я за вид сей слезний,
І Турн получит з баришком».
Потім Палланту уклонився,
Облобизав і прослезився,
Додому почвалав тишком.

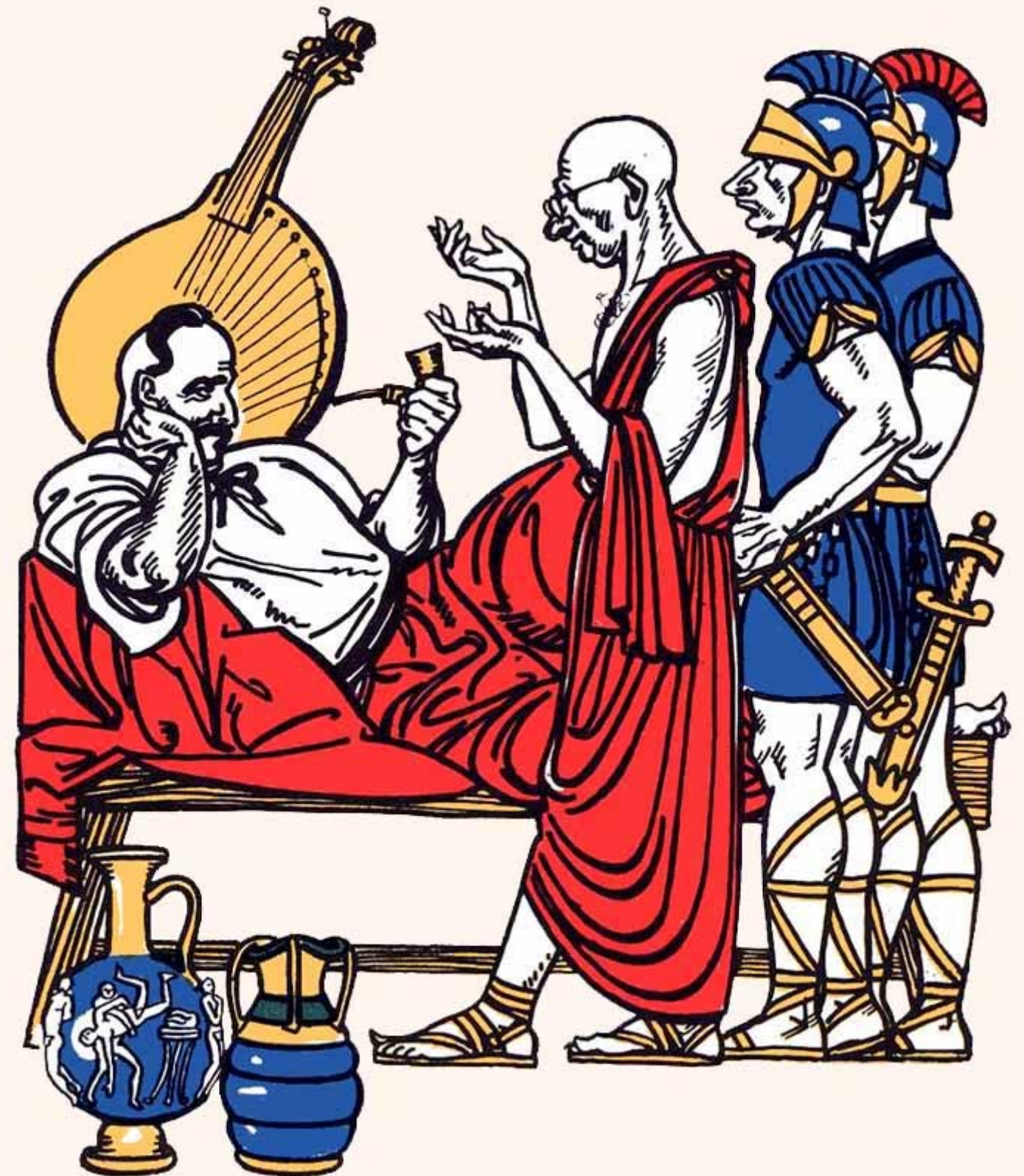
К господі тільки що вернувся
Наш смутний лицар, пан Еней.
Уже в присінках і наткнувся
На присланих к ньому гостей:
Були послы се од Латина,
І всі асесорського чина,
Один армейський копитан;
Сей скрізь по світу волочився
І по-фрігійську навчився,
В посольстві був як драгоман.

Латинець старший по породі
К Енею рацію начав,
І в нашім, значить, переводі
Буцімто ось він що сказав:
«Не ворог, хто уже дублений,
Не супостат, чий труп нікчемний
На полі без душі лежить.
Позволь тіла убитой раті.
Як водиться, землі продати;
Нехай князь милость сю явить».

Еней, к добру з натури склепний,
Сказав послам латинським так:
«Латинус рекс єсть невгомонний,
А Турнус пессімум дурак.
І кваре воювать вам мекум?
Латинуса бутъ путоцекум,
А вас, сеньйорес, без ума;
Латинусу рад пацем даре,
Пермітто мертвих поховаре,
І злості корам вас нема,

Один єсть Турнус ворог меус,
Сам, ерго, дебет воювать;
Велять так фата, ут Енеус
Вам буде рекс, Аматі зять.
Щоб привести, ад фінем беллум,
Ми зробим з Турнусом дуеллум,
Про що всіх сангвіс проливать?
Чи Турнус буде, чи Енеус,
Укажеть глядіус, вель деус,
Латинським сцетпро управлять».

Латинській послы ззирнулись,
По серцю їм ся річ була;
Знечев'я трохи схаменулись,
Дрансеса смілость тут взяла:
«О князь,- крикнув,- пресловутий!
Великим ти родився бути!
Ми все в Латинові уста
Внесем, дрібнесенько розкажем
І щиро, щиро те докажем,
Що з Турном дружба єсть пуста».

І мировую тут зробили
На тиждень, два або і три
І в договорі положили,
Щоб теслі і другі майстри
Латинські помогли троянам,
Сим ланцям, голякам, прочанам,
Достроїть новий городок;
Щоб нарубать дали соснини,
Кленків, дубків і берестини,
На крокви годних осичок.

За сим тут началось гуляння,
І чарочка пішла кругом;
Розкази, сміхи, обнімання,
Ділились дружно тютюном.
Які пили, які трудились
І над убитими возились;
В лісах же страшна стукотня.
В коротке мировее врем'я
Латинське і троянське плем'я
Було як близькая рідня.

Тепер би треба описати
Евандра батьківську печаль
І хлипання всі розказати,
І крик, і охання, і жаль.
Та ба! Не всякий так змудрує,
Як сам Вергілій намалює,
А я ж до жалю не мастак;
Я сліз і охання боюся
І сам ніколи не журюся;
Нехай собі се піде так.

Як тільки світова зірниця
На небі зачала моргати,
То вся троянська станиця
Взялася мертвих зволікати.
Еней з Трахоном роз'їджає.
К трудам дружину понуждає,
Кладуть із мертвих тіл костри;
Соломою їх обволікають,
Олію з дьогтем поливають
На всякий зруб разів по три.

Потім солому підпалили,
І плам'я трупи обняло.
І вічну пам'ять заквилили,
Аж сумно слухати було,
Тут кість, і плоть, і жир шкварчали,
Тут інші смалець істочали,
У інших репався живіт;
Смрад, чад і дим кругом носились,
Жерці найбільше тут трудились,
Ізконебе халтурний рід.

Други, товариші і кривні,
Батьки, сини, куми, свати,
На віки вічні незабвенні,
А може, хто із суєти,
В огонь шпурляли різну зброю,
Одежу, обув дорогу,
Шаблі, ладунки, келепи.
Шашки, свитки, кульбаки, троки,
Онучі, постолі, волоки
Шпурлялись, як на тік снопи.

Не тільки в полі так робилось,
В Лавренті сумно тож було;
Багацько трупа там палилось,
Поспульство ж на чім світ ревло.
Там батько сина-парубійку
Оплакував і кляв злодійку
Війну і ветхого царя;
Тут дівка вельми убивалась,
Що без вінця вдовою осталась,
Утративши, багатиря.

Жінки, порозпускавши, коси,
Розхристані і без свиток,
Розтрюпані, простоволосі
Галасовали на весь рот.
По мертвих жалібно кричали,
По грудях билися, стогнали,
Латинів проклинали рід;
Про Турна ж всі кричали сміло,
Що за своє любовне діло
Погубить даром весь нарід.

Дрансес на Турна тут доносить,
Що Турн всім гибелям вина;
Еней на бой його лиш просить,
І так би й кончилась війна.
Но і у Турна був сутяга,
Брехун, юриста, крюк, підтяга,
І діло Турна захищав;
Та і Амаїні пролази
Пускали рознії розкази,
Щоб Турн ні в чім не уважав.

Як ось од хана Діоміда
Латинові прийшли послы,
І із охлявшого їх вида
Не видно, радість щоб несли.
Латин вельможам з старшиною
Велить явитись пред собою,
Що все і сталося якраз;
Послів кликнули до громади.
І, виповнивши всі обряди,
Латин прорек такий приказ:

«Скажи, Венуле нежахливий,
Всю хана Діоміда річ,
Здається, був ти не брехливий,
Таким тебе зна наша Січ».
«Підніжок твій я і підданець,
Із слуг твоїх послідній ланець,-
Сказав Венул,- не погнівись!
Мужича правда єсть колюча,
А панська на всі боки гнуча,
І хан сказав так, не сумнісь:

«Не з мордою Латина битись
Против троянських розбишак,
Вам треба б перше придивитись,
Який то єсть Еней козак!
Під Троєю він дався знати
Нам всім, як взявся рятувати
Богів домашніх і рідню.
Він батька спас в злу саму пору,
На плечах зніс на Іду-гору,
Сього не майте за бридню.

Против Енея не храбруйте,
Для нас здається він святим;
І так Латину розтолкуйте.
Щоб лучче помирився з ним.
Гай! гай! Де діти єсть такії,
Щоб кудрі батькові сідії
Найвище ставили всього?..
Не ворог я царю Латину,
Но чту Анхізову дитину
І не піду против його.

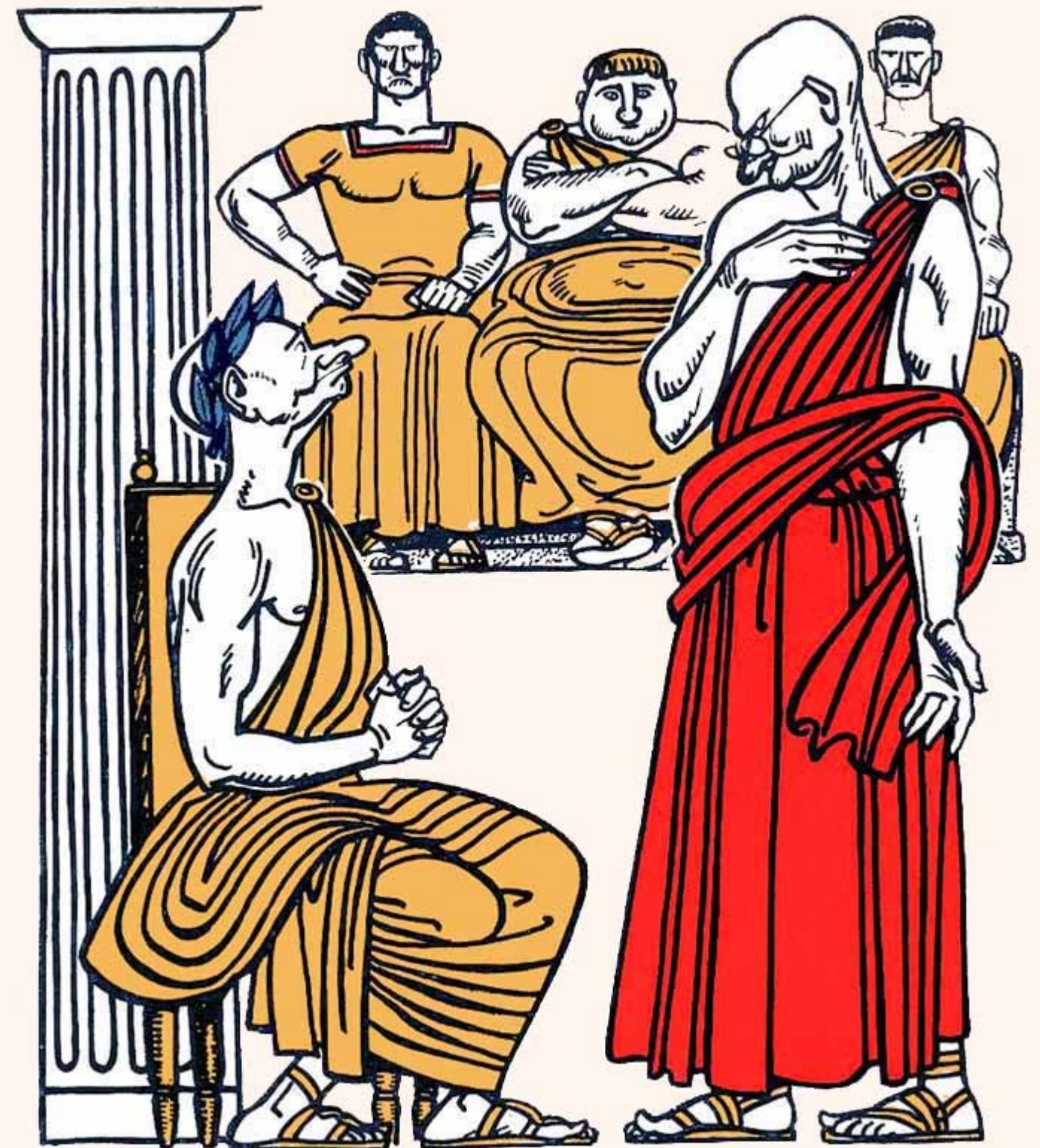
Прощайте, доміні латинці!
Поклон мій вашому царю;
Возьміть назад свої гостинці,
Одправте їх к багатирю
Енею і просіть покою»,
Венул утерся тут рукою
І річі сій зробив кінець.
Збентежила ся річ Латина,
Здавалось, близька зла година;
На лисині трусивсь вінець.

Латин од думки схаменувся,
Олімпським трохи помоливсь;
Наморщивсь, сентябрем надувся
І смутно на вельмож дививсь.
«А що?-сказав.-Чи поживились?
От з Діомидом ви носились,
А він вам фігу показав;
Заздалегідь було змовлятиись,
Як з пан Енеєм управлятиись,
Поки лапок не розіклав.

Тепер не приберу більш глузду,
Як тут сих поселить прочан;
Землі шматок єсть не під нужду,
То їм з угоддями оддам.
Оддам нив'я, і сінокоси,
І риболовні тібрські коси,
То буде нам Еней сусід;
Коли ж не схоче він остаться,
А пуститься іще таскаться,
То все ж ізбавимся од бід.

А щоб з Енеєм лад зробити,
Пошлю послів десятків п'ять;
І мушу дари одрядити,
Диковинки коли б достать:
Повидла, сала, осятрини,
Шалевий пояс і люстрини,
Щоб к празнику пошив каптан,
Сап'янці із Торжка новенькі,
Мальованії потибеньки.
А нуте! Як здається вам?»

Дрансес був дивний говоруха
І Турнові був враг лихий,
Встає, ус гладить, в носі чуха,
Дає одвіт царю такий:
«Латине світлий, знаменитий,
Твоїми мед устами пити!
Всяк тягне в серці за тебе;
Но одізватися не сміють,
Сидять, мовчать, сопуть, потіють,
І всяк мізкує про себе.

Нехай же та личина люта,
Що нас впровадила в війну
І ганьбою до всіх надута,
Походить більш на сатану:
Що стільки болі причинила,
Що стільки люду погубила,
А в смутний час навікача!
Нехай лиш Турн, що верховодить
І всіх панів за кирпичи водить.
З Енеєм порівня плеча.

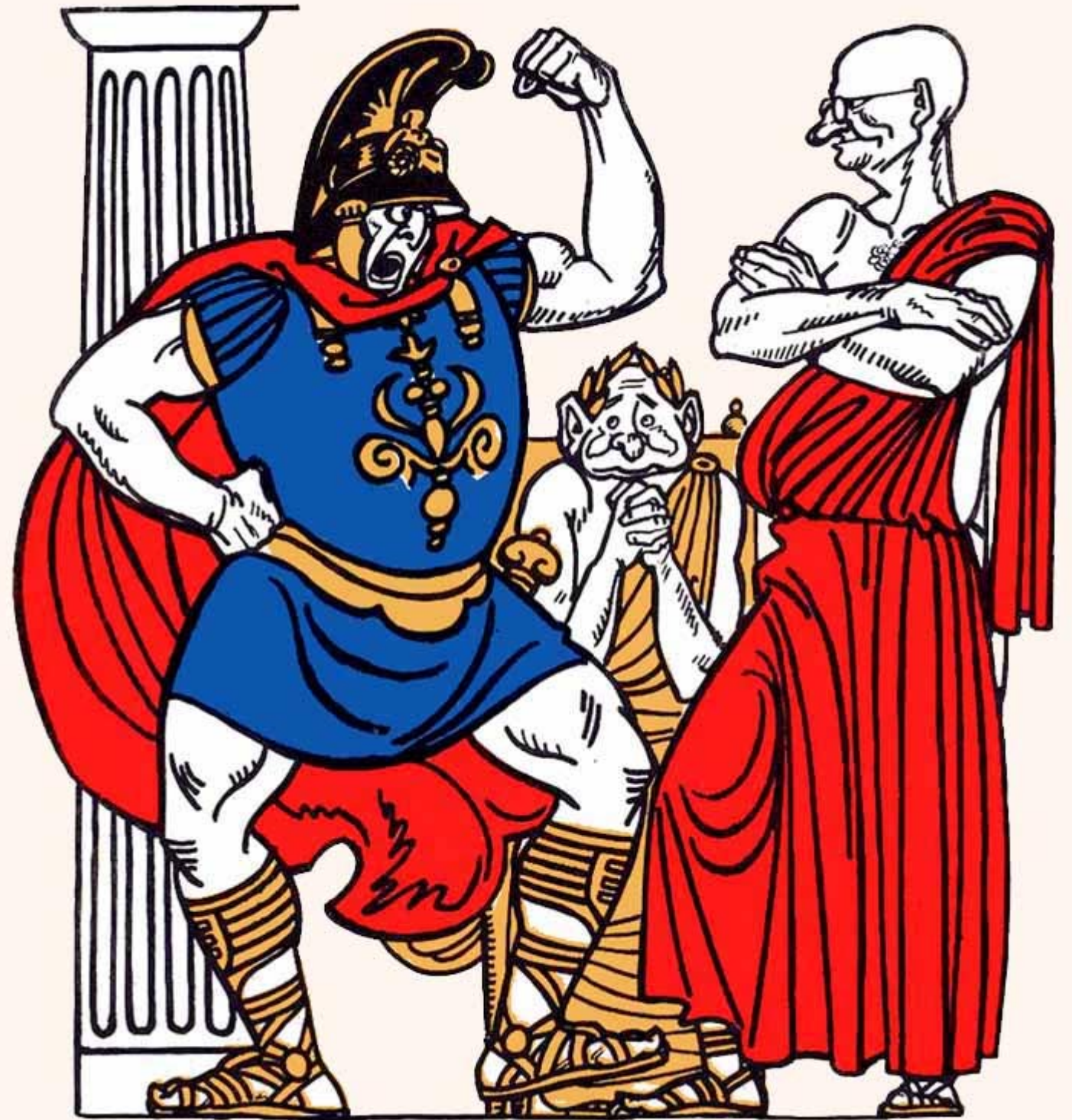
Нехай оставить нас в свободі,
Нехай царівні дасть покой,
Нехай живе в своїй господі.
А щоб в Латію ні ногой.
А ти, Латине, всіх благійший,
Прибав Енею дар смачніший:
Йому Лавинію оддай.
Сим сватовством нам мир даруєш
І царства рани урятуєш;
Дочці ж з Енеєм буде рай.

Тебе ж прошу я, пане Турне!
Покинь к Лавинії любов
І проясни чоло нахмурне,
Щади латинську нашу кров.
Еней тебе лиш визиває,
А нас, латинців, не займає,
Иди з троянцем потягайся!
Коли ти хоробрий не словами,
Так докажи нам те ділами,
Побить Енея постарайся».

Од речі сей Турн роз'явився,
Як втопленик, посинів весь;
Дрижали губи, сам дровичся,
Зубами клацав, мовби пес,
Сказав; «О стара пустомеля!
Яхидств і каверз всіх оселя!
І ти тхором мене зовеш!
І небилиці вимишляєш,
Народ лукаво весь лякаєш,
На мене ж чортзна-що плетеш.

Що буцім хочу я одтяти
Головку лисую твою;
Та згинь! — не хочу покаляти
Честь багатирську свою.
А ти, Латине милостивий,
Коли такий став похлипливий,
Що і за царством байдуже?
Так лізьте ж до Енея раком,
Плазуйте перед сим трояком,
Він мир дам славний устриже.

Коли ж до миру я поміха.
Коли Еней мене бажа
І смерть моя вам єсть потіха;
Моя душа не єсть чужа
Од хоробрості і од надії,
Иду, де ждуть мене злодії,
Иду і б'юся з втікачем!
Нехай хоть стане він Бовою,
Не наляка мене собою,
Поміряюся з його плечем».

Коли в конгресі так тягались,
Еней к Лавренту підступав;
На штурм троянці шикувались,
До бою всякий аж дрижав.
Латин таку почув новинку,
Злякався, пустив із рота слинку,
І вся здригнула старшина.
«От вам і мир»,—сказав Турн лютий
І, не терявши ні минути,
Пред військом опинивсь як на!

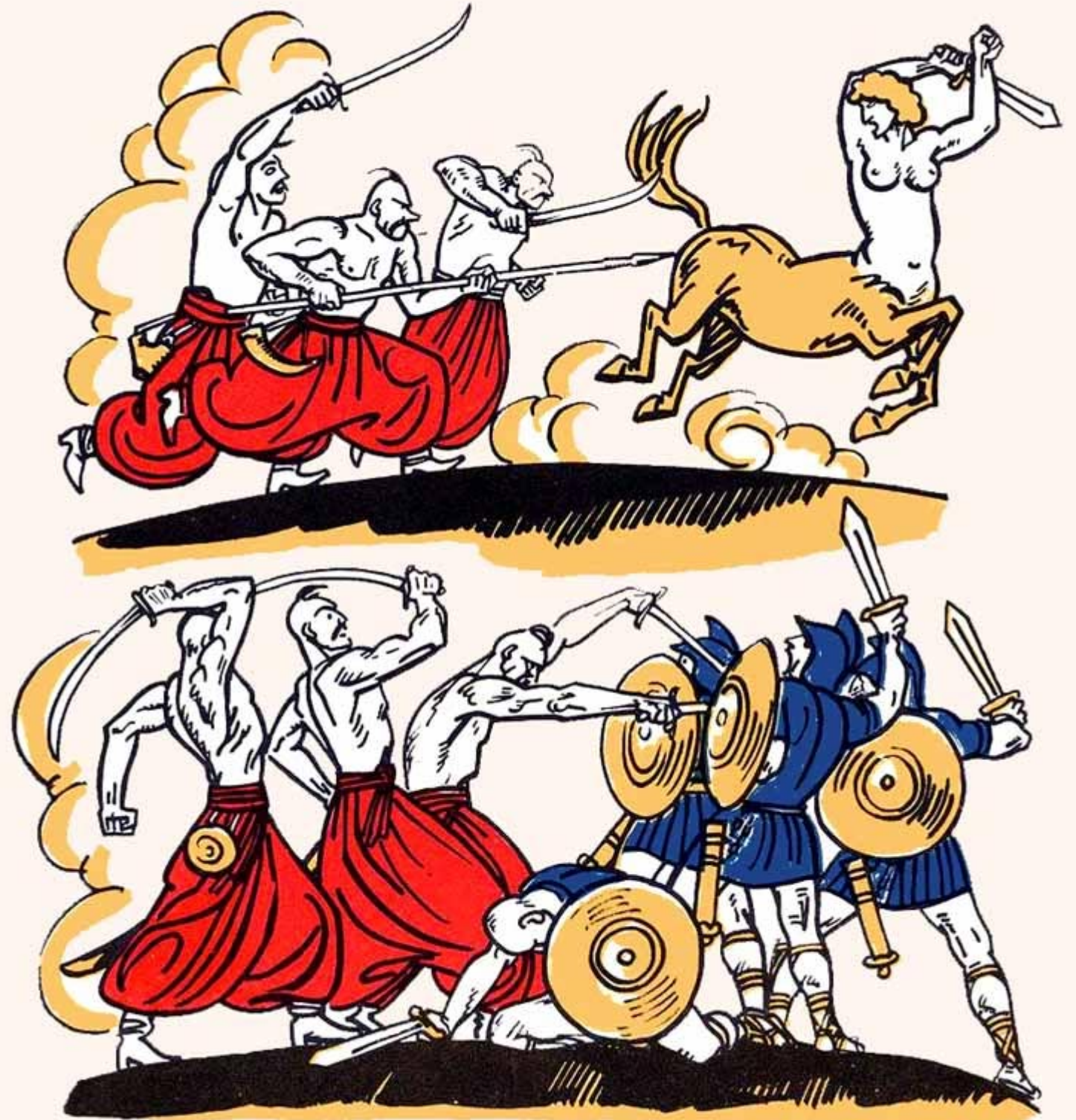
Оп'ять настав гармидер, лихо;
Народ, як черв, заворушивсь,
То всі кричать, то шепчуть тихо,
Хто лаявся, а хто моливсь.
Оп'ять війна і різанина,
Оп'ять біда гне в сук Латина,
Сердешний каявсь од душі,
Що тестем не зробивсь Енею
І послі б з мирною душею
Лигав потапці і книші.

Турн миттю нарядився в зброю,
Летить, щоб потрошить троян;
І роз'ярив дружину злую
Побить Енеєвих прочан.
Прискочив перше до Камілли,
Як огир добрий до кобили,
І став їй зараз толковать:
Куди їй з військом напирати;
Мессап же мусить підкрєпляти
Цариці сей прокляту рать.

Розпорядивши Турн як треба,
Махнув, засаду щоб зробити,
На гору, що торкалась неба,
І щоб фрігійців окружить.
Еней построїв тож отряди,
Де всім назначив для осади
Без одступу на вал іти.
Ідуть, зімкнувшись міцно, тісно,
Ідуть, щоб побідить поспішно
Або щоб трупом полягти.

Троянці сильно наступали
І тиснули своїх врагів,
Не раз латинців проганяли
До самих городських валів.
Латинці также оправлялись
І од троянців одбивались,
Один другого товк на прах;
Тут їх чиновники тузились,
Як півні за гребні возились;
Товклись кулаччям по зубах.

Но як Арунт убив Камілли,
Тогді латинців жах напав,
Утратили і дух, і силу,
Побігли, хто куди попав.
Троянці з біглими змішались,
Над їх плечами забавлялись
І задавали всім сто лих.
Ворота в баштах запирали,
Своїх ховатись не пускали,
Бо напустили б і чужих.

Як вість така прийшла до Турна,
То так мерзенно іскрививсь,
Що твар зробилась нечепурна,
І косо, зашморгом дививсь.
Потім ярує од досади,
Виводить військо із засади
І гору покида, і ліс;
І тільки що спустивсь в долину,
То в ту ж самую годину
Уздрів Енеєвих гувльвіс.

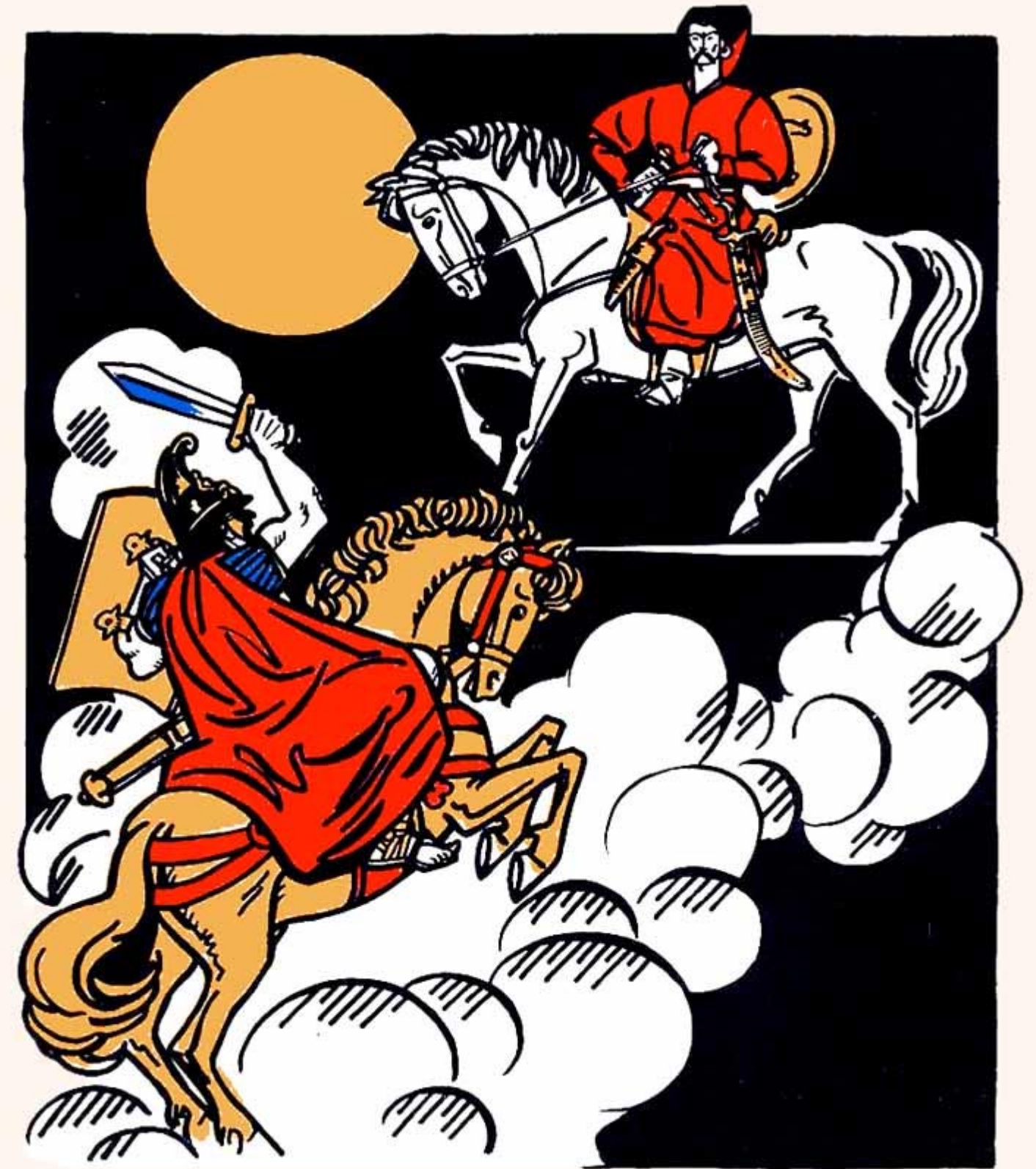
Пізнав пан Турн пана Енея,
А Турна тож Еней пізнав:
Вспалали духом Асмодея,
Один другого б розідрав;
Не обійшлося б тут без бою,
Коли б пан Феб од перепоею
Заранше в воду не заліз
І не послав на землю ночі;
Тут всіх до сна стулились очі,
І всяк уклався горлоріз.

Турн, облизня в бою піймавши,
Зубами з серця скреготав;
Од дуру, що робить не знавши,
Латину з злостію сказав:
«Нехай злиденнії прочани,
Задрипанці твої трояни,
Нехай своїх держаться слові
Іду з Енеєм поштурхаться.
В моїх проступках оправдаться:
Убить і околить готов.

Пошлю Енея до Плутона
Або і сам в ад копирсну;
Уже мні жизнь і так солона;
Оддай Енею навісну...»
«Гай, гай!-Латин тут обіззався.-
Чого ти так розлютовався?
Що ж буде, як розсерджусь я?
Уже мені брехати соромно,
А потаїть - богам, обидно,
Святая правда дорога!

Послухай же, судьби єсть воля,
Щоб я дочки не оддавав
За земляка, а то зла доля
Насяде, хто злама устав.
Мене Амата ублагала
І так боки натасовала,
Що я Енею одказав.
Тепер сам мусиш мірковати,
Чи треба жить, чи умирати;
А лучче, якби в ум ти взяв

І занедбав мою Лависю;
Чи трохи в світі панночок?
Ну, взяв би Муньку або Прісю,
Шатнувся то в сей, то в той куток,
В Івашки, Мильці, Пушкарівку,
І в Будища, і в Горбанівку,
Тепер дівчат, хоть гать гати;
Тепер на сей товар не скудно,
І замужню украсть не трудно,
Аби по норову найти».

На слово се прийшла Амата
І зараз в Турна і вп'ялась;
Лобзала в губи стратилата
І од плачу над ним тряслась,
«В напасть,- сказала,- не вдавайся
І битися не поспішайся,
Як луснеш ти, то згину я;
Без тебе нас боги покинуть,
Латинці і рутульці згинуть.
І пропаде дочка моя».

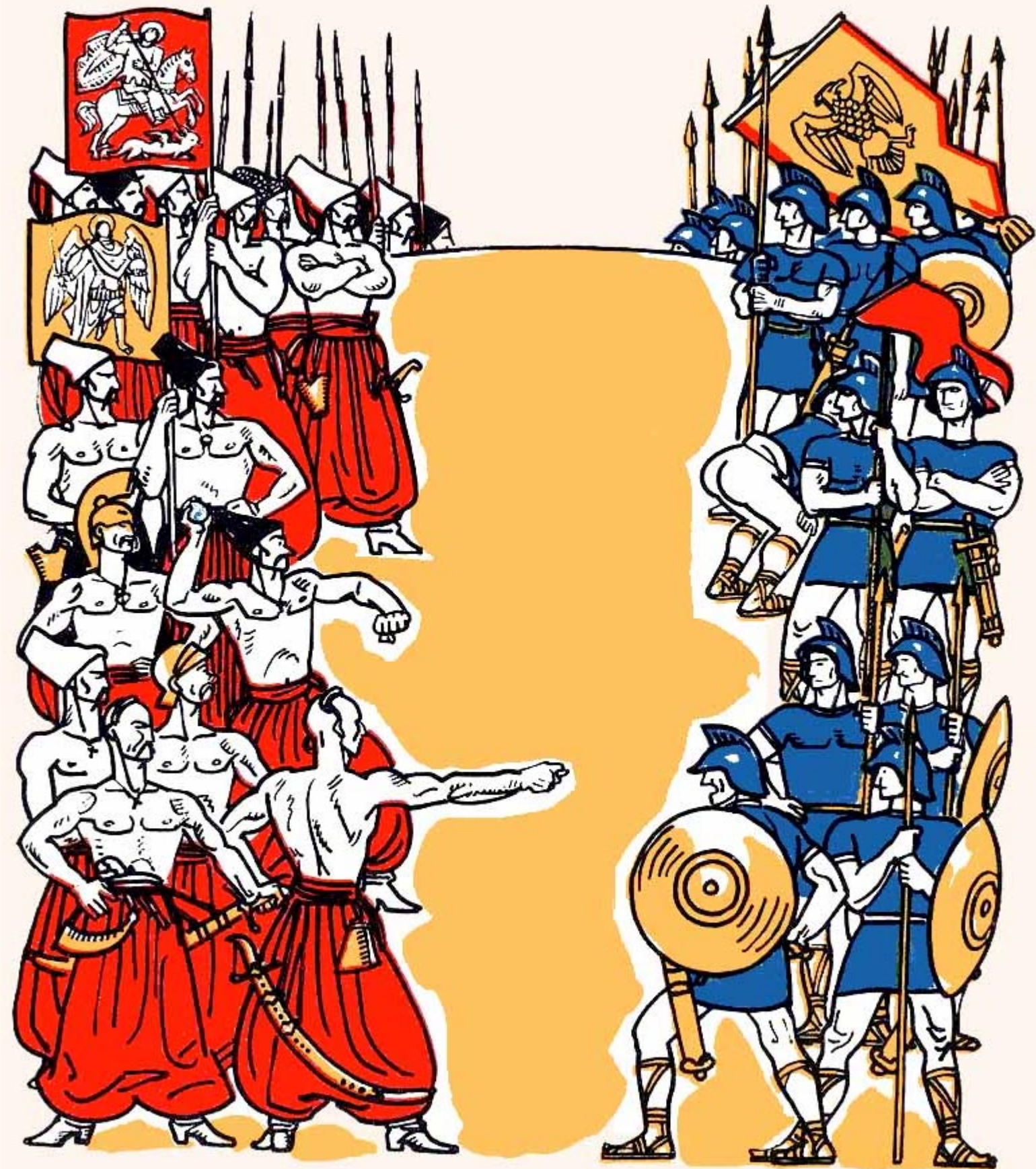
Но Турн на се не уважає,
І байдуже ні сльоз, ні слов;
Гінця к Енею посилає,
Щоб битись завтра був готов.
Еней і сам трусивсь до бою,
Щоб сильною своєю рукою
Головку Турну одчесать.
А щоб повірить Турна слову,
Тож послала зробити умову,
Як завтра виставляти рать.

На завтра, тільки що світало,
Уже народ заворушивсь;
Все вешталось, все кишало,
На бой дивитись всяк галивсь.
Межовщики там розміряли,
Кілочки в землю забивали
На чак, де військові стоять.
Жреці молитви зачитали,
Олімпським в жертву убивали
Цапів, баранів, поросят.

Тут військо стройними рядами
В параді йшло, мовби на бой:
В празничній збруї, з прапорами
Всяк ратник чванився собою.
Обидві армії стояли
На тих межах, що показали;
Між ними був просторий плець;
Народ за військом копошився,
Всяк товпився, всяк ліз, тіснився
Побоїщу щоб зріть кінець.

Юнона, як богиня, знала,
Що Турну прийдеться пропасть,
Іще в мізку коверзовала,
Щоб одвернуть таку напасть;
Кликнула мавку вод Ютурну
(Бо ся була сестриця Турну)
І розказала їй свій страх;
Веліла швидше умудриться,
На всякі хитрощі пуститись,
Щоб брата не строжили в прах.

Як так на небі дві хитрили,
Тут лагодились два на бой;
Всі за свого богів молили,
Щоб власною своєю рукою
Ізміг врага в яєшню зм'яти.
Рутульці стали ж розмишляти,
Що Турн їх може скиксовать;
Уже заздалегідь смутився,
Іще нічого, а скривився,
Не лучче б бой сей перервать.

На сей-то час Ютурна-мавка
В рутульський подоспіла строй;
І там вертілася, як шавка,
І всіх скуйовдила собой.
Камерта вид на себе взявши,
Тут всіх учила, толковавши,
Що сором Турна видавать;
Стид всім стоять, згорнувши руки,
Як згине Турн, терпіти муки,
Дать шиї в кандали ковать.

Все військо сумно мурмотало,
Сперва тихенько, послі в глас
Гукнули разом: «Все пропало!»
Щоб розмир перервать в той час.
Ютурна фиглі їм робила,
Шпаками кібця затрвила,
І заєць вовка покусав.
Такії чуда небували
Лаврентці в добре толковали,
Тулумній к битві підтрняв.

І перший стрелив на троянців,
Гиллипенка на смерть убив;
А сей був родом із аркадців,
То земляків на гнів підвів.
Отак оп'ять зірвали січу!
Біжать один другому зустрічу,
Хто з шаблею, хто з палашем;
Кричать, стріляють, б'ють, рубають,
Лежать, втікають, доганяють;
Все вмиг зробилось кулішем.

Еней, правдивий чолов'яга,
Побачивши такий нелад,
Що вража, зрадивши, ватага
Послать фрігійців дума в ад.
Кричить: «Чи ви осатаніли!
Адже ми розмир утвердили!
Ми з Турном поб'ємось одні».
Но відкіль стрілка не взялася
І спотиньга в стегно вп'ялася,
І кров забризкала штани.

Еней од рани шкандибає
В крові із строю в свій намет;
Його Асканій проводжає,
Либонь, і під руку ведець.
Уздрів се Турн, возвеселився,
Розприндився і розхрабрився
І на троянців полетів:
То б'є, то пха або рубає,
Із трупів бурти, насипає,
Хоть би варить на сто котлів.

І перших Філа, Тамаріса
На землю махом поваляв;
Потім Хлорея, Себаріса,
Мовби комашок, потоптав;
Дерету, Главку, Ферсілогу
Поранив руки, шию, ногу;
Навік каліками зробив.
Побив багацько Турн заклятий,
Не трохи потоптав зикратий,
В крові так, мов в багні, бродив

Коробилась душа Енея,
Що Турн троянців так локшив;
Стогнав жалчіше Прометей,
Бо був од рани еле жив.
Япид, цилюрик лазаретний,
Був знахур в порошках нешпетний,
Лічить Енея приступав:
По локті руки засукає,
За пояс поли затикає,
Очками кирпу осідлав.

І, зараз приступивши к ділу,
Він шпеник в рані розглядав,
Прикладавав припарки к тілу
І шилом в рані колупав.
І шевську смолу прикладає,
Но все те трохи помагає;
Япид сердечний чує жаль!
Обценьками питавсь, кліщами,
Крючками, щипцями, зубами,
Щоб вирвать проклятуцу сталь.

Венери серце засвербіло
Од жалю, що Еней стогнав;
Підтикавшись - ану за діло:
І Купідончик не гуляв.
Шатнулись, різних трав нарвали,
Зцілющої води примчали,
Гарлемських капель піддали,
І, все те вкупі сколотивши,
Якісь слова наговоривши,
Енею рану полили.

Таке лікарство чудотворне
Боль рани зараз уняло,
І стрілки копійце упорне
Без праці винятись дало.
Еней наш знову ободрився,
Пальонки кубком підкрепився,
В пайматчину одігся бронь.
Летить оп'ять врагів локшити,
Летить троянців ободрити,
Роздуть в них храбрості огонь.

За ним фрігійські воєводи,
Що тьху, навзаводи летять;
А військо - в потоках як води
Ревуть, все дном наверх, вертять
Еней лежачих не займає,
Утікачів нізащо має,
А Турна повстрічать бага.
Хитрить лукавая Ютурна,
Яким би побитом їй Турна
Спасти од смертного ножа.

На хитрості дівчата здатні,
Коли їх серце защемить;
І в ремеслі сім так понятні,
Сам біс їх не перемудрить.
Ютурна з облака злетіла,
Зіпхнула братня машталіра
І стала коней поганять;
Бо Турн ганяв тогді на возі,
Зикратий же лежав в обозі,
Не в силах бігати, ні стояти.

Ютурна, кіньми управляя,
Шаталась з Турном між полків;
Як од хортів лиса виляя,
Спасала Турна од врагів.
То з ним наперед виїжджала.
То вмиг в другий кінець скакала,
Но не тудя, де був Еней,
Сей бачить хитрость тут непевну,
Трусливість Турнову нікчемну,
Нап'явсь в погонь зо всіх гужей.

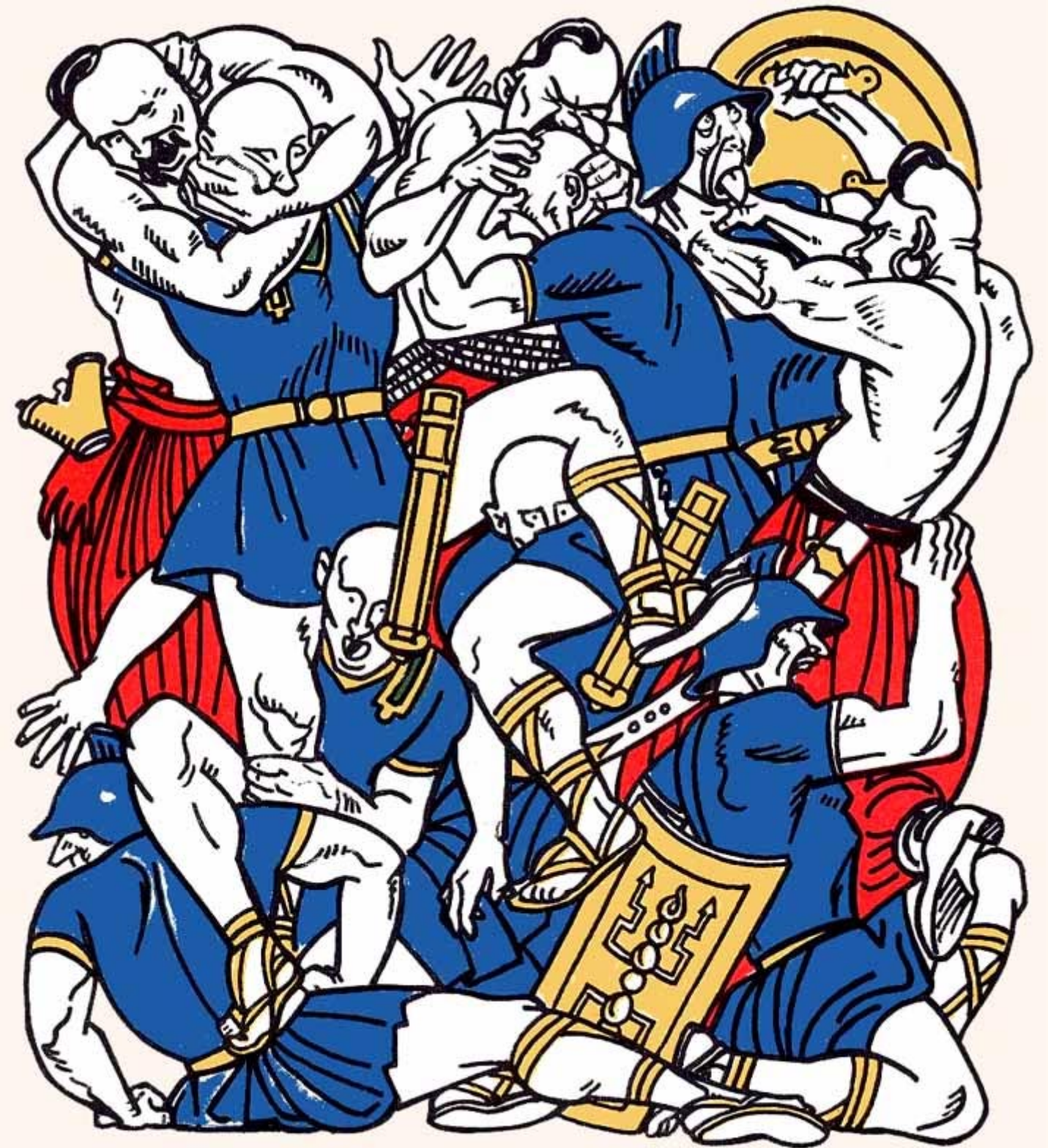
Пустивсь Еней слідити Турна
І дума з ока не спустить;
Но мавка хитрая Ютурна
І тут найшлася кулю злить.
К тому ж Мессап, забігши збоку,
Зрадливо, зо всього наскоку,
Пустив в Енея камінець;
Но сей, по щастю, ухилився
І камінцем не поведився,
З султана ж тільки збивсь кінець.

Еней, таку уздрівши зраду,
Великим гнівом розпаливсь;
Гукнув на всю свою громаду
І тихо Зевсу помоливсь.
Всю рать свою вперед подвинув
І разом на врагів нахлинув,
Велів всіх сікти та рубать.
Пішли латинців потрошити;
Рутульців шпиговать, кришити,
Та ба! Як Турна б нам достать.

Тепер без сорома признаюсь,
Що трудно битву описать;
І як ні морщусь, ні стараюсь,
Щоб гладко вірші шкандовать,
Та бачу по моєму виду,
Що скомпоную панахиду.
Зроблю лиш розпис іменам
Убитих воїнів на полі
І згинувших тут по неволі
Для примхи їх князьків душам.

На сей баталії пропали:
Цетаг, Танаїс і Толон;
Од рук Енеевих лежали.
Порізані: Онїт, Сукрон.
Троянців Гїлла і Аміка
Зіпхнула в пекло Турна піка...
Та де всіх поіменно знать?
Там вороги всі так змішались,
Стіснились, що уже кусались,
Руками ж нїльзя і махать.

Як ось і сердобольна мати
Енею хукнула в кабак,
Велів, щоб штурмом город брати,
Рутульських перебить собак.
Столичний же Лаврент достати,
Латину з Турном перцю дати;
Бо цар в будинках ні гугу.
Еней на старших галасає.
Мерщій до себе їх ззиває
І мовить, ставши на бугру:

«Моєї мови не жахайтесь
(Бо нею управля Зевес)
І зараз з військом одправляйтесь
Брать город, де паршивий пес,
Латин зрадливий, п'є сивуху,
А ми б'ємось зо всього духу.
Ідіть паліть, рубайте всіх;
Громадська ратуш, зборні ізби
Щоб наперед всього ізслизи,
Амату ж зав'яжіте в міх».

Сказав, і військо загриміло,
Як громом, разним оружжям;
Построїлось і полетіло
Простесенько к градським стінам.
Огні через стіну шпурляли,
До стін драбини приставляли
І хмари напустили стріл.
Еней, на город руки знявши,
Латина в зраді укорявши,
Кричить: «Латин вина злих діл».

Якії в городі остались,
Злякались од такої біди,
І голови їх збунтовались,
Не знали, утікати куди.
Одні тряслись, другі потіли.
Ворота одчинять хотіли,
Щоб в город напустить троян.
Другі Латина визивали,
На вал полізти принуждали,
Щоб сам спасав своїх мирян.

Амата, глянувши в віконце,
Уздріла в городі пожар;
Од диму, стріл затьмилось сонце;
Напав Амату сильний жар.
Не бачивши ж рутульців, Турна,
Вся кров скипілася зашкурна,
І вмиг царицю одур взяв.
Здалося їй що Турн убитий,
Через неї стидом покритий,
Навік з рутульцями пропав.

Їй жизнь зробилася немила
І осоружився весь світ,
Себе, олімпських кобенила,
І видно ізо всіх приміт,
Що глузд останній потеряла;
Бо царськеє убрання рвала
І в самій смутній сій порі.
Очкур вкруг шиї обкрутивши,
Кінець за жердку зачепивши,
Повісилась на очкурі.

Амати смерть ся бусурменська
Як до Лавинії дійшла,
То крикнула «уви!» з-письменська,
По хаті гедзатись пішла.
Одежу всю цвітну порвала,
А чорну к цері прибирала,
Мов галка, нарядилась вмах;
В маленьке дзеркальце дивилась,
Кривитись жалібно училась
І мило хлипати в сльозах.

Такая розімчалась чутка
В народі, в городі, в полках,
Латин же, як старий плохутка,
Устояв ледве на ногах.
Тепер він берега пустився
І так злиденно іскривився,
Що став похжим на верзун.
Амати смерть всіх сполошила,
В тугу, в печаль всіх утопила,
Од неї звомпив сам пан Турн.

Як тільки Турн освідомився,
Що дав цариці смерть очкур,
То так на всіх остервенився,
Підстрелений мов дикий кнур.
Біжить, кричить, маха руками
І грізними велить словами
Латинцям і рутульцям бой
З енеївцями перервати.
Якраз противні супостати,
Утихомирясь, стали в строй.

Еней од радості не стямивсь,
Що Турн виходить битись з ним;
Оскалив зуб, на всіх оглянувся
І списом помахав своїм.
Прямий, як сосна, величавий.
Бувалий, здатний, тертий, жвавий
Такий, як був Нечоса-князь.
На нього всі баньки п'ялили,
І сами вороги хвалили,
Його любив всяк - не боявся.

Як тільки виступили к бою
Завзята пара ватажків,
То, зглянувшись між собою,
Зубами всякий заскрипів.
Тут хвись! Шабельки засвистіли,
Цок-цок!-і іскри полетіли;
Один другого полюють!
Турн перший зацідив Енея,
Що з плеч упала і керей,
Еней був поточивсь назад.

І вмиг, прочумавшись, з наскоком
Еней на Турна напустив,
Оддячивши йому сто з оком,
І вражу шаблю перебив.
Яким же побитом спастися?
Трохи не лучче уплестися?
Без шаблі нільзя воювать.
Так Турн зробив без дальней думки.
Як кажуть, підбравши клунки,
Ану! Чим тьху навітки драть.

Біжить пан Турн, і репетує,
І просить у своїх меча;
Ніхто сердеги не рятує
Од рук троянська силача!
Як ось іще перерядилась
Сестриця, і пред ним явилась,
І в руку сунула палаш;
Оп'ять шабельки заблищали,
Оп'ять панцири забряжчали,
Оп'ять пан Турн оправивсь наш.

Тут Зевс не втерпів, обізвався,
Юноні з гнівом так сказав:
«Чи ум од тебе одцурався?
Чи хочеш, щоб тобі я дав
По пані старій блискавками?
Біда з злосливими бабами!
Уже ж вістимо всім богам:
Еней в Олімпі буде з нами
Живитись тими ж пирогами,
Які кажу пекти я вам.

Безсмертного ж хто ма убити.
Або хто може рану дати?
Про що ж мазку мирянську лити?
За Турна щиро так стоять?
Ютурна на одну проказу,
І певне, по твоєму приказу,
Палаш рутульцю піддала.
І поки ж будеш ти біситься?
На Трою і троянців злитись?
Ти зла їм вдоволь задала».

Юнона в первий раз смирилась,
Без крику к Зевсу річ вела:
«Прости, паноче! Проступилась,
Я, далебі, дурна була;
Нехай Еней сідла рутульця,
Нехай спиха Латина з стільця,
Нехай поселить тут свій рід.
Но тільки щоб латинське плем'я
Удержало на вічне врем'я
Імення, мову, віру, вид».

«Іноси! сількість! Як мовляла»,-
Юноні Юпітер сказав.
Богиня з радіщ, танцювала.
А Зевс метелицю свистав.
І все на шальках розважали,
Ютурну в воду одіслали,
Щоб з братом Турном розлучить;
Бо книжка Зевсова з судьбами,
Несмертних писана руками,
Так мусила установить.

Еней махає довгим списом.
На Турна міцно наступа.
«Тепер,- кричить, підбитий бісом,-
Тебе ніхто не захова.
Хоть як вертись і одступайся,
Хоть в віщо хоч перекидайся,
Хоть зайчиком, хоть вовком стань,
Хоть в небо лізь, ниряй хоть в воду,
Я витягну тебе спідсподу
І розмізчу, погану дрян».

Од сей бундючкої Турн речі
Безпечно усик закрутив
І, зжав свої широкі плечі,
Енею глуздівно сказав:
«Я ставлю річ твою в дурницю;
Ти в руку не піймав синицю,
Не тебе, далебіг, боюсь.
Олімпські нами управляють,
Вони на мене налягають,
Пред ними тільки я смирюсь».

Сказавши, круто повернувся
І камінь пудів в п'ять підняв;
Хоть з праці трохи і надувся;
Бо, бач, не тим він Турном став,
Не та була в нім жвавость, сила,
Йому Юнона змінила;
Без богів ж людська моч - пустяк.
Йому і камінь ізміняє,
Енея геть не долітає,
І Турна взяв великий страх.

В таку щасливу годину
Еней чимдуж спис розмахав
І Турну, гадовому сину,
На вічний поминок послав;
Гуде, свистить, несеться піка,
Як зверху за курчам шульпіка,
Торох рутульця в лівий бік!
Простягся Турн, як щогла, долі,
Качається од гіркої болі,
Клене олімпських єретик.

Латинці од сього жажнулись,
Рутульці галас підняли,
Троянці глумно осміхнулись,
В Олімпі ж могорич пили.
Турн тяжку боль одоліває,
К Енею руки простягає
І мову слезную рече:
«Не жити хочу я подарка;
Твоя, Анхізович, припарка
За Стікс мене поволоче.

Но єсть у мене батько рідний,
Старий і дуже ветхих сил;
Без мене він хоть буде бідний,
Та світ мені сей став не мил;
Тебе о тім я умоляю,
Прошу, як козака, благаю:
Коли мені смерть задаси,
Одправ до батька труп дублений;
Ти будеш за сіє спасенний,
На викуп же, що хоч, проси».

Еней од речі сей зм'ягчився
І меч піднятий опустив;
Трохи-трохи не прослезився
І Турна ряст топтатъ пустив.
Аж зирк - Паллантова ладунка
І золота на ній карунка
У Турна висить на плечі.
Енея очі запалали,
Уста од гніву задрижали,
Ввесь зашарівсь, мов жар в печі.

І вмиг, захопивши за чуприну,
Шкереберть Турна повернув,
Насів коліном злу личину
І басом громовим гукнув:
«Так ти троянцям нам для сміха
Глумиш з Паллантова доспіха
І думку маєш бути живим?
Паллант тебе тут убиває,
Тебе він в пеклі дожидає,
Іди к чортам, дядькам своїм».

З сим словом меч свій устромляє
В роззявлений рутульця рот
І тричі в рані повертає,
Щоб більше не було хлопот.
Душа рутульська полетіла
До пекла, хоть і не хотіла,
К пану Плутону на бенкет.
Живе хто в світі необачно,
Тому нігде не буде смачно,
А більш, коли і совість жметь.

ПРИМІТКИ

Текст «Енеїди» подається за виданням:
Виргилиева Знеида, на малоросійській
язык переложенная И. Котляревским.
Харьков, 1842.

Частина перша

¹ Но греки, як спаливши Трою... Відомо, що епос Вергілія створено на основі легенди про троянців, які після зруйнування Трої нібито оселилися в Італії і поклали початок Римської держави. До Вергілія цю легенду опрацьовували перші римські письменники Гней Невій і Енній (III—II ст. ст. до н. е.). Міфи про Троянську війну лягли в основу «Іліади» і «Одіссеї» Гомера (IX—VIII ст. ст. до н. е.), що мали значний вплив на «Енеїду» Вергілія.

² Но зла Юнона... Юнона — в римській, Гера — в грецькій міфологи — дружина Юпітера (Зевса) і богиня шлюбу. За міфом, тримала сторону греків під час греко-троянської війни і переслідувала троянців. Звідси її ненависть до Енея.

³ І мамою Венеру звав... Венера (у греків — Афродіта) — богиня краси і кохання, сприяла троянцям під час греко-троянської війни. Син її Еней народжений від троянця Анхіза. Серед ранніх творів грецької літератури зустрічаємо т. зв. «Гімни богам», зокрема «Гімн до Афродіти», в якому розповідається про кохання між Афродітою (Венерою) і Анхізом.

⁴ Паріс, Пріамове дитятко... За троянською легендою, Паріс — син троянського царя Пріама; вчинки Паріса призвели до війни між троянцями і греками, по-перше, тому, що він посварив між собою богинь Геру, Афіну і Афродіту (у римлян — Юнону, Мінерву і Венеру), віддавши останній яблуко (у котляревського «путівочка») на знак переваги її над суперницями, по-друге, тому, що під час перебування у спартанського царя Менелая викрав його дружину царицю Єлену. Але головна причина війни — це чвари між богами, які посварили потім греків і троянців.

⁵ А те шепнула сука Геба... — за античною міфологією, дочка Юпітера і Юнони, прислужниця богів під час їх бенкетів. крім того, богиня молодості.

⁶ Сховала під кибалку мичку... кибалка — род кокошника. К.* Висока пов'язка на голові, з довгими кінцями, що спадали на спину. Старовинний жіночий головний убір.

* Тут і далі після приміток самого автора ставиться К., тобто Котляревський.

⁷ Взяла спідницю і шнурівку... Шнурівка — корсет.

⁸ К Еолу мчалась, як оса. Еол, за грецькою міфологією, — бог, розпорядник вітрів, що мешкав нібито на далекому західному Еоловому острові. Він допомагав Одиссеєві («Одіссея») в його мандрах, подарувавши йому міх з вітрами. З намови Юнони, розповідається в «Енеїді» Вергілія, Еол хоче наслати на Енея супротивні вітри.

⁹ Борея недуж лежить з похмілля і далі. Борея, Нот, Зефір, Евр — міфологічні втілення вітрів. Борея, за грецькою міфологією, — північний холодний вітер, Евр — південно-східний вітер, що ніс з собою негоду і засуху в Елладу. Зефір — західний вітер, напоєний ароматом квітів.

¹⁰ Еней кричить, що «я Нептуну...» Нептун (у Греції — Посейдон) — в античних міфах бог водяної стихії.

¹¹ До ляс, мов ляхи, шатнулись... Можна думати, що в даному випадку — натяк на повстання Костюшка 1794 р. в зв'язку з другим поділом Польщі, поразку його і третій поділ Польщі. Отже, Котляревський відгукнувся на сучасні йому політичні події, бо перша частина «Енеїди» писалася саме 1794 р.

¹² Лемішку і куліш глтали... Лемішка (давня народна страва) — підсмажене гречане борошно, розведене в підсоленому окропі.

¹³ Взяла очіпок грезетовий і далі. Грезетовий — парчевий. Кунтуш з усами. Кунтуш — каптан як чоловічий, так і жіночий. У XVII і на початку XVIII ст. — одяг козацької старшини і шляхетства. Одягався поверх жупана у чоловіків. Мав розрізні і одкидні рукави, т. зв. вильоти. кунтуш бував і без рукавів. У си — золоті галуни, що нашивалися на кунтуші.

¹⁴ Зевс тогді кружав сивуху... Зевс — у грецькій, Юпітер — у римській міфології (Котляревський називає його також іноді на польський манер — Йовиш) — господар землі і неба, владика богів і людей; в епосі Гомера він називається тим, що «гонить хмари, пускає блискавку і грім».

¹⁵ Як вернеться пан хан до криму... — натяк на приєднання кримського ханства до Росії 1783 р.

¹⁶ Заїде до Дідони в гості... Дідона — міфічна фінікійська царівна, що нібито заснувала місто Карфаген, в якому вона царювала.

¹⁷ А город звався Карфаген... Карфаген — місто, столиця торговельної рабовласницької республіки античних часів у північній Африці. Зіткнувшись з рабовласницьким Римом на ґрунті колоніального суперництва, Карфаген вів довголітню війну з Римом

(т. зв. Пунічні війни) в III—II ст. ст. до н. е. і зрештою був цілком переможений римлянами. Вводячи в свій епос епізод нещасливого кохання Дідони до Енея, Вергілій в загибелі Дідони хотів показати ніби знамення перемоги в майбутньому Риму над Карфагеном.

¹⁸ Чи, може, виходці — бурлаки? Виходці — переселенці, виселенці.

¹⁹ В три вирви вигнали відтіль... Вирва — хабар, здирство. В три вирви... — вигнати в шию.

²⁰ Лемішку, зубці, путрю, квашу і далі. Тут перелічуються давні народні страви. Зубці — обтовчений ячмінь, зварений у воді, а потім перекип'ячений у молоці з конопляного насіння, путря — ячмінна кутя з солодким квасом, медовий шулик — корж з маком, спечений на меду.

²¹ Бандура горлиці бриньчала і далі. Перелічуються народні пісні до танців: «Горлиця», «Санжарівка» та ін.

²² В запасці гарній фаналевій... Фаналева — фланелева.

²³ В стьонжах, в намисті і в ковтках... ковтки — сережки.

²⁴ Садив крутенько гайдуга... Гайдук — тут назва танцю. Садити гайдуга — танцювати навприсядки.

²⁵ А послі танців варенухи... Варена, варенуха — давній народний напій, зварена горілка з узваром на меду. Пили її звичайно горячою.

²⁶ Як би в оренду на танець. Оренда, орента — корчма, куди збиралась молодь на гуляння, танці під час свят.

²⁷ Взяла караблик бархатовий... — Род чепца. К. Старовинний жіночий головний убір, переважно серед панства і замовного козацтва. Шапка з парчі або бархату з хутряним окомом. Назва «караблик» пішла від того, що вигляд цієї шапки нагадував форму корабля.

²⁸ Сорочку і каптан з китайки і далі. Китайка — в старовину — дорога шовкова тканина. Каламайка — коломенка. К. Гатунок тканини.

²⁹ Дідона вигадала грище і далі. Перелік народних розваг та ігрищ. Пана́с — жмурки. К. Піжмурки. Жу́равель — свадебний танець. К. Дудочка — так само танець. Хрещик, горюдуб — хороводне игри. К. Весняні ігрища. В хрещика грали переважно дівчата, горюдуба, що відповідає російській грі горелки, грали хлопці й дівчата. Хлюст, візок — карточные игри. К. Джгут — хлоп'яча гра, при якій хто програв, має дістати кілька ударів джгутом, тобто туго скрученою носовою хусткою. Джгутом карали і тих, хто програв у карти. Дамки — шашки. К.

³⁰ Убивши добру неїгрінку... Грінка — шматок. Убити грінку — виграти на чомусь.

³¹ З Олімпа глянуві на нас... Олімп — гора в північній Греції, на кордоні з Македонією. За античною міфологією, — місце

перебування грецьких богів.

³² Прибіг Меркурій, засапавши сь... Меркурій (у Греції — Гермес), за античними міфами, — бог-вістун, покровитель торгівлі, подорожніх, навіть злодіїв. Син Зевса і Майї.

³³ Получиш добру халазію... Халазія — потасовка. Дать халазію — отодрать розгами. К.

³⁴ За кучмсю твою велику... кучма — насмешка; род шапки. К.

³⁵ О пущьверинку купідоне! Купідон, або Амур (у греків — Ерот) — бог кохання, син Венери. В міфах і творах античних письменників зображувався невеличким чарівним хлопчиком з луком і стрілами. Тим-то Дідона називає його «пущьверинком».

³⁶ В кострі на зиму очерет... Костер — купа очерету, складена в 30 кіп, причому кожна копа має 60 кулів.

Частина друга

³⁷ Поїх він звався Палінур... Палінур — ім'я стерничого на кораблі Енея, що був кинутий у море і, коли вибрався на берег, був забитий тубільцями. Його ім'ям названо мис на північно-західному березі Луканії (область в Італії).

³⁸ Там добрий цар живе Ацест — легендарний цар на острові Сіцилії, троянець за походженням.

³⁹ Троянцям всім дали тетері... Тетеря — тюря. К. Давня народна страва, що варилася з борошна пополам з пшоном, вчиняли її розчиною, як тісто на хліб.

⁴⁰ І в кахлях понесли пашкети і далі. Пашкет — паштет. Готувався в кахлях, стінки яких обкладалися пшеничним тістом. Печінка зразова до рижків — смажена яловича печінка з грибами («рижками»).

⁴¹ Як чикилдихи обіжрався... Чикилдиха, так само як мокруха, сивуха — назви найгірших 'атунків горілки.

⁴² І коли во з куті зробили... Кутя, розведена медом. Обрядова страва, зокрема на поминаннях.

⁴³ Пішла на дзвіндякам копа. Копка — полтина, копка. К.

⁴⁴ Всю страву в вагани вливали... Вагани — корытца, из которых едят козаки. К.

⁴⁵ З кишені ви́йнявши півкіпкй. Півкопи — 25 копеек. К.

⁴⁶ Мисліте по землі писав — плутався ногами сп'яну, робив візерунки на зразок літери М, що називалася в церковнослов'янській мові «мисліте».

⁴⁷ Поки не випив півквартивки і далі. Полкварти, полкружки. К. На нашу міру — півлітра. Пінна́я — самое лучшее хлебное вино. К.

⁴⁸ Не вомпили сіциліанці... Вомпити — мати сумнів, вагатися, бути непевним.

⁴⁹ Х а л я н д р и ц и г а н к и с к а к а л и. Халяндри — цыганський танец. *К.*

⁵⁰ У б р а н и й т а к, я к к о м п а н і є ц ь і д а л і. Компанійці — бывшее легкое войско в Малороссии. *К.* Легка наймана кіннота при гетьманах в кінці XVII і у XVIII ст., що перебувала під особистим їх командуванням. компанійські полки утворені були в часи загострення класової боротьби, коли гетьмани і козацька старшина зміцнювали своє становище найманими військами. До компанійських полків вступали охочі люди, які утримувались на особисті кошти гетьмана. Наприкінці XVIII ст. компанійські полки були перетворені на полки легкої кавалерії регулярної російської армії. Д а р е с — в «Енеїді» Вергілія троянець, що мандрував з Енеєм після втечі з Трої.

⁵¹ С ю д и, п о г а н ц і - б а к а л я р и! Бакаляр — школяр. *К.* Походить від слова «бакалавр» — перший учений ступінь в середньовічних університетах.

⁵² І п у д о ф е т и н а г о л о. Пудофет — тяжелый на подъем. *К.*

⁵³ А б с е с т т р о я н е ц ь б у в с е р д и т и й і д а л і. В «Енеїді» Вергілія — один з Енеєвих троянців. Е н т е л л, за античними міфами, — сіцилійський герой, що прибув сюди з Ацестом. Є думка, ніби його іменем названо місто в Сіцилії — Ентелла.

⁵⁴ З і т р у, з і м н у, м о р о з я к б а б у... Порівняння взято за мотивом відомої народної казки «Про бабу та мороза».

⁵⁵ Т а м л а к о м и н и р а з н і ї л и і д а л і. Лакомини — ласощі. Б у х а н ч и к и, буханці — круглі пшеничні та гречані хлібці.

⁵⁶ Т у т Б а х у с п “ я н и й о б і з в а н с я... Бахус (в грецькій міфології — Діоніс) — бог продуктивних сил природи, виноградарства, а відтак і вина. Культові свята на честь Діоніса лягли в основу створення грецького народного театру. За міфом, — син Зевса і смертної жінки Семели.

⁵⁷ І з М а р с о м у к у т о ч к у с т а л а і д а л і. За римською міфологією, — бог війни, має дещо спільне з Аресом у грецькій міфології. Особливо ця спорідненість виявляється в «Енеїді» Вергілія, який перебував під впливом «Іліади» і «Одіссеї» Гомера. Як і в Гомера, Арес, Марс і Венера сприяють троянцям. Г а н і м е д, за грецькими міфами, — виночерпій Зевса, якого викрав Зевс, захопившись його красою. П у з д е р к о — погребец, ларчик. *К.*

⁵⁸ Т р о х и н е ц і л у ю г р и в н я к у... Гривня — грошовий знак XVIII і XIX ст. ст. — 3 копійки.

⁵⁹ Щ о б х т о з О л і м п а к у ч м у д а в. Кучму дати — тут — когось образити.

⁶⁰ Щ о б з а р а з у ч и н и т ь я р м і з і d a л і. Ярміз — беспорядок. *К.* І р й с я (Іріс), за античними міфами, — прислужниця богів, головним чином Юнони, і богиня райдуги, веселки.

⁶¹ І в л і ж н и к з а р а з н а р я д и л а с ь... Ліжник — шерстяне покрывало. *К.* Покрывало на голову, шерстяна ковдра, килим.

⁶² П о б і г л а з н е б а, я к б и х о р т. Хорт — борзая собака. *К.*

⁶³ Л у к а в у в і д ь м у, з л у Б е р о ю... Бероя — в поемі Вергілія троянка, дружина Дорікла. В її образі і з'явилася Іріс, щоб підмовити троянок палити кораблі.

⁶⁴ А л е з д р у г и м и б а х у р у ю т ь... Бахур — волокита. *К.* Розпутник. Бахувувати — вдаватися до розпусти.

⁶⁵ Е н е й о д с т р а х у з п л и г у з б й в с я... — розгубився, втратив розум з ляку.

⁶⁶ О л і м п с ь к и х ш п е т и в н а в с ю г у б у... Шпетити — бранить, поносить. *К.*

⁶⁷ Т и б а з а р и н к у л ю б и ш б р а т и... Базаринка — взятка. *К.* Від польського «basarunek», що означало штраф, грошове стягнення за рани та каліцтво.

⁶⁸ І б р а т и к в а ш П л у т о н, п о г а н е ц ь і d a л і. Плутон, за античною міфологією, — бог підземних надр. П р о з е р п і н а (Персефона, Кора — в грецькій міфології) — дружина Плутона, втілення вегетативних сил землі. За міфами, Прозерпіна, — дочка богині землі та врожаю Церери (за грецькими міфами — Деметри), була схоплена Плутоном і завезена в його царство. Легенду про викрадення Прозерпіни розробив український письменник П. П. Білецький-Носенко в своїй травестійній поемі «Горпинида, або Ухоплена Прозерпіна».

⁶⁹ П у с т і т ь л и ш з н е б а в е р е м і ю... Веремія — колоброд. *К.* Метушня, замішання, біганина.

⁷⁰ А я в а м п і д н е с у р а л е ц ь. Ходити на ралець — по нарочитим праздникам ходить на поклон с подарками. *К.*

⁷¹ Б у в а в і в Ш л ь о н с ь к о м у з в о л а м и... Шльонське — Сілезія.

⁷² Н е в т е с о м в с і й о г о д р а ж н и л и. Невтес — один з попутників Енея.

⁷³ Я к о с ь А н х і з й о м у п р и с н и в с я... Анхіз — батько Енея. В «Енеїді» Вергілія розповідається, що Еней виніс на плечах старого батька з палаючої Трої, захопленої греками.

⁷⁴ А к о н і п р а в и в м а ш т а л і р. Машталір — кучер. *К.*

⁷⁵ К о б и л я ч а м о в г о л о в а... кобиляча голова — образ страховища з народної казки.

⁷⁶ К о л и, Н е п т у н, м е н і т и д я д ь к о і d a л і. За гомерівським епосом, Афродіта (Венера) — дочка Зевса (Юпітера) і Діани. Вона племінниця Посейдона (Нептуна), брата Зевса. За іншими міфічними переказами, вона виникла з шумовиння морського.

Звідси жартівливе переосмислення міфічного мотиву Котляревським — Венера називає Нептуна ще й хрещеним батьком, як владика моря.

Частина третя

⁷⁷ П р о С а г а й д а ч н о г о с п і в а л и і d a л і. Перелічуються народні пісні, зв'язані з певними історичними подіями. П і к і н е р а м и

називалися рядові піхоти чи кавалерії, озброєні списами або піками. Пікінерські полки були утворені в другій половині XVIII ст. з козаків. 1783 р. пікінерські полки перетворено на три полки легкої кавалерії. Ці події знайшли своє відбиття в ряді пісень, так само як і події, зв'язані з перетворенням козацьких слобідських полків у гусарські полки, що почалося ще в першій половині XVIII ст.*. Пісні про «Полтавську Шведчину» — про перемогу над шведськими агресорами під Полтавою 1709 р. Згадка про Бендери — колишню фортецю в Бессарабії — зв'язана з подіями другої турецької війни наприкінці XVIII ст. 1789 р. російські війська під командою князя Потьомкіна обложили Бендери — на той час турецьку фортецю, — і турецький гарнізон без особливого опору капітулював. Фаворит Катерини II князь Потьомкін жив у Бендерах розкішно, тим часом осіння сльота і холод, нестача провіанту призвели до поширення різних хвороб і голоду серед російської армії, що здійснювала в цей час облогу міцної турецької фортеці Ізмаїла. Про це й натякається в словах «Без галушок як помирили».

* Див., наприклад, М. Драгоманов, Нові українські пісні про громадські справи, 1881. Його ж, Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. ст., т. 1, 1883, т. 11, 1885.

⁷⁸ С я К у м с ь к о ю з е м е л ь к а з в а л а с ь... Куми — місто-державна античних часів у південній Італії. Найраніше місце поселення колоністів з Греції.

⁷⁹ В н і с к а, в п а р и, у л а в и, в ж г у т і д а л і. Перелік картярських ігор. Те ж саме і гра «в сім листі в», про яку згадується тут. Хоч гра в «жгут» не є, як згадано вище, картярською грою, проте в картярських партіях іноді карали «жгутом», тобто били туго скрученою носовою хусткою того, хто програв партію.

⁸⁰ І, я к в н а м и с т і, в с я в ж о в н а х. Жовни — желваки. К.

⁸¹ Я К у м с ь к а я з о в у с ь С і в і л л а і д а л і. В «Енеїді» Вергілія, як і в інших творах античності, — ім'я жінок-пророчиць. Сівіллам привласнювали дар відгадувати майбутнє, пророкувати. Вони звичайно були жрицями при храмах бога Аполлона, який в міфології є богом-провидцем майбутнього. Сівілли, і Кумська в тому числі, могли пророкувати здебільшого в стані екстазу. Див. в зв'язку з цим образний опис «мордування» Сівілли в «Енеїді». Сівілла згадує про те, що вона діувала «при Шведчині», тобто під час російсько-шведської війни, а «замужем була» тоді, як набігала «татарва». Татари почали наскоки на Україну з 1735 р., коли почалась війна з турками. Але згодом були вигнані до криму» *.

* Памятная книжка Полтавской губернии за 1785 год. Составлена Павлом Бодянским. Полтава, 1865, стор. 50.

⁸² «П е р ш а с а р а н а», про яку згадує Сівілла, спустошувала українські степи в 1748 і 1749 рр. На боротьбу з нею виведені були в поле всі козацькі полки разом з військовою старшиною.

⁸³ Н а с в і т і в с я ч и н у я з н а ю і д а л і. В цій строфі дається характеристика Сівілли як типової сільської ворожки і шептухи.

⁸⁴ Т а м Ф е б о в і т и п о к л о н и с ь... Феб (ясний) — бог Аполлон. За грецькими міфами, — син Зевса і Лети, дочки одного з титанів, бог-захисник порядку у всесвіті, бог-провидець, покровитель мистецтва, зокрема музики. Треба відзначити, що в античній Греції це був бог аристократії, на відміну від селянського бога виноградарства Діоніса.

⁸⁵ О р ф е й, я к и й у ж е н е г і д н и й і д а л і. Орфей, за античними міфами, — великий співець і музикант, син Аполлона. Втративши свою дружину Еврідіку, добився до підземного царства Плутона. Зачарувавши своїм співом і музикою його властителів, він дістав дозвіл вивести Еврідіку, але з умовою не оглядатися на неї, доки не вийде звідти. Орфей порушив цю умову і знову втратив Еврідіку. Г е р к у л е с, Г е р а к л — улюблений народний герой грецької міфології. Син Зевса і смертної жінки Алкмени, він робить ряд подвигів, очищаючи землю від усяких страховищ і лиха. Один з його подвигів — виведення з Тартара пса Кербера, чи Цербера. Це й має на увазі Еней.

⁸⁶ Т о б і я д а м н а д в і о х в о т и... Охвота — род юбки. К.

⁸⁷ Я к п і д н е с у т ь і з о ц т о м ф и г и і d a л і. Фиги — винные ягоды. К. Фігуральний вираз — як піднесуть дулю. Л у н ь й о г о в х о п и т ь — он околеет. К. Лунь — птах, сарич. Народна приповідка: «Щоб тебе лунь ухопила».

⁸⁸ Т о я п р и й м у с я м у с о в а т ь... Мусувати — міркувати, додумуватись, вигадувати.

⁸⁹ І з д е р е в а с ь о г о з л о м и т и... Йдеться про золоту гілку (символ життя), яку мали приносити Прозерпіні — богині підземних надр — відвідувачі.

⁹⁰ З л о м и в ш и ж, з а р а з у б и р а й с я... Тут і далі дається зображення «зачарованого» лісу, що дуже нагадує такі ж описи в оповіданні Гоголя «Вечір напередодні Івана купала».

⁹¹ З в е л і в з б и ч н і в о л і в п р и г н а т и... Бичня — обора для волів.

⁹² Г о д и н а ж с т а л а б а л а г у р н а і d a л і. Настав слухний час. З а к а м е ш и т и с я — забігатися, зароїтися.

⁹³ Р о з к л а в г а р н е н ь к о ї х р я д а м и... — поширене у стародавніх римлян ворожіння по тельбухах забитих тварин.

⁹⁴ І х а р а м а р к а л и д я к и. Харамаркати — зневажливе визначення читання дяків без інтонації і без виразної вимови слів. Харамаркати — гугнити собі під ніс.

⁹⁵ Н е х а й й о м у л и х и й п р а с у н о к... Прасунок лихий — злая немочь. К. В інших відтінках думки прасунок — скорбота, турбота.

⁹⁶ В г а м у й т е с ь т р о х и, н е г а л і т е... Галити — торопить. К.

⁹⁷ Вергілій же, нехай царствує. Публій Вергілій Марон (70—19 рр. до н. е.) — великий римський поет часів Августа, працював над «Енеїдою» близько 10 років і створив велику епічну поему на 12 пісень, в якій прославив режим диктатора Августа і могутність Римської держави. В цій строфі Котляревський виявляє своє ставлення до римського оригіналу і підкреслює самостійність свого зображення пекла.

⁹⁸ Тімасінашому Енею. Тімаха — повеса. *К.* Але з другого боку — дотепний, людина, що добре розуміється у якійсь справі чи в якійсь спеціальності.

⁹⁹ А потім Смерть до артикулу і далі. До артикулу — в даному випадку за військовим уставом. Бешиха — рожа. *К.* Шолуді — нашкірна хвороба, парші, струпи на голові.

¹⁰⁰ Ісправники все ваканцьові... Ваканцьовий — лишній. *К.* Заштатний, у відставці.

¹⁰¹ Моргух, мандрьох, ярийжниць, п'яниць і далі. Мандрьоха — бродяга. *К.* Повія. Ярижниця, від слова «ярижка», тут в значенні — сутяга, обманщик. Число «бахурів», тобто розпутників, визначається «технічним» терміном «цілий плуг». Цей вираз відповідає виразові «плуг волів», тобто кількість волів, потрібна для того, щоб тягати плуга під час оранки. Хльорки — розпутниці. За стародавніми народними звичаями, виявлену розпутницю карали тим, що обрізали їй коси і підрізали пелену. Панночки фільти фікетні — манірні.

¹⁰² Мовсидяохляпнаконі. Сидіти на коні «охляп» — без сидла.

¹⁰³ Хватавсь за дергу і туливсь... Дерга — відповідно до російського «дерюга» — товста, груба тканина. В даному разі — жіночий вовняний одяг, що його носили старі жінки замість плахти, від якої дерга відрізнялася чорним кольором.

¹⁰⁴ Небаскаличивсьбитайшов... Баскаличитись — рватися, метаться. *К.* Зволікатися, супротивитися.

¹⁰⁵ Сярічка Стіксом називалась... За грецькою міфологією, Стікс — назва річки, що протікала в підземному царстві і разом з іншими річками — Ахеронтом, Коцітом, Фелегефонтом — оточувала пекло.

¹⁰⁶ І перевізчик тут явивсь і далі. За античними віруваннями, душі, чи, власне, тіні померлих, у підземне царство перевозив Харон. «Смуглацера» Харона — смугла шкіра на обличчі. Повстка — повсть, скомшитися — збитися в грудку.

¹⁰⁷ Злий з сина був старий дундук. Дундук — говориться об упрямых и суровых. *К.* Вживається в глумливому значенні — старий шкарбун.

¹⁰⁸ Оскілками на їх дививсь... Оскілками дивитися — спочатку означало — вискаляти зуби, а пізніше — дивитися на когось неприязно, вороже.

¹⁰⁹ Бач, гиряві, чого хотять! Гирявий — обстрижений. Тут ужито в лайливому значенні. Бо, як пояснено це слово в першому болховітіновському списку «Енеїди», «гирявими називають в домах малолетних мальчиків и девочек, неопрятных, запачканных и у коих всегда опалены головы от топки печей, или от паршей обриты, или остригкены».

¹¹⁰ Кальною річкою сією. Кальна — брудна.

¹¹¹ Взяв пів-алтина за труди і далі. Алтин — три копійки. Гони спочатку визначали довжину зораного поля, а потім — степу чи взагалі площі в довжину. Добрі гони — 120 саж., середні — 80 саж., невеликі — 60 саж. За сучасною мірою, приблизно 242 м, 163 м і 121 м. Бровкомуругий — тобто мурої, сірої масті з смугами темнішого кольору.

¹¹² Три голови мав пес сей мурій... Говориться про пекельного триголового (чи навіть багатоголового) пса Кербера, або Цербера, що вартував вхід до підземного царства. Впускаючи до Тартара, він нікого не випускав звідти. Одним з подвигів Геркулеса, як згадувалося вище, було те, що він вивів самого Цербера з Тартара.

¹¹³ Товклиумужчиряхїхруки... Мужчир — ступка, маленькая мортира. *К.*

¹¹⁵ Давали в пеклі добрухльору і далі. Хльору дати — дати чосу. *К.* Цехмістри, ратмани, бургомістри — представники магістрату міського за феодальної доби. Цехмістри — начальники ремісничих цехів, ратмани — виборні члени ратуші, тобто органу самоуправління в містах, а бургомістри — вибрана цехами і купецькими гільдіями вища адміністративна влада міста.

¹¹⁵ Ченці, попи і крутопопи... крутопоп — іронічне переосмислення слова «протопоп» в дусі народної етимології.

¹¹⁶ І ті були там лигомиїці... Лигоминці — ласуни, похідне від слова «легомини» — ласощі.

¹¹⁷ І на аршинець на підборний і далі. Підборний — подложный, фальшивий. *К.* Фиги-миги — іронічно осмислена назва інжиру в дусі народної етимології.

¹¹⁸ Як усьо собу мацапуру і далі.— Перші біографи Котляревського стверджують, що в цій строфі слід вбачати випад автора проти Парпури — першого видавця «Енеїди». І характер випадку, і співзвуччя «Мацапура» — «Парпура» надають цим твердженням достатньої імовірності, хоч треба сказати, що випад Котляревського був несправедливим. Ім'я «Мацапура» вжито Котляревським у загальному значенні, і воно, напевно, уже вживалося в такому значенні за його часів. Мацапура — потвора, опудало, страховисько. («Чортова мацапура»). Можна гадати, що це прізвисько пішло від злочинця і ката Павла Мацапури, що, як свідчить указ Ніжинської полкової канцелярії 1740 р., відзначився страшними злочинами, серед яких — «ядение человеческого мяса и прочие богопротивные злодеяния» *. Розпинать на бик у. Бик —

знаряддя для катування в добу феодалізму. Восьма заповідь — не украдь.

* Происхождение слова «мацапура», «Киевская старина», 1901, кн. I, стор. 5.

¹¹⁹ Були там чесні пустомолки... Пустомолки — іронічно осмислене «богомолки».

¹²⁰ Мандрюхи, хльорки і діптянки... — різні означення повій.

¹²¹ Се чесніі, не потіпахи... Потіпаха — волоцюга, розпутна жінка. Отже, Котляревський іронічно говорить про нібито чесних жінок з панських верств, що віддавались розпусті таємно.

¹²² Бо що ки терли манією і далі... Манія — сурик, блейвас — білила.

¹²³ Відьом же тут колесовали і далі. В цій строфі подаються стародавні народні уявлення про відьом, шептук та ін.

¹²⁴ Були в дульетах і в капотах... Дульети — род плаття женского. *К.* Жіноче плаття з м'якої шовкової тканини.

¹²⁵ І що то значить наш Статут... Йдеться про «Литовський статут», тобто загальношляхетський кодекс прав Литовської держави XVI ст., що мав три редакції (1529, 1566, 1588 рр.). Після приєднання України до Росії кодекс перейшов до російського законодавства і діяв протягом XVII, XVIII і почасті XIX ст. В першій половині XVIII ст. на підставі «Литовського статуту» була розпочата робота по кодифікації «прав, по которым судится малороссийский народ». Формально «Литовський статут» перестав діяти з 1840 р., але деякі його положення (про «межеві суди») залишалися в силі для Чернігівщини і Полтавщини аж до жовтневої революції.

¹²⁶ І толковав якихсь монадів і далі. Монада — у античних математиків — одиниця. Пізніше терміном «монада» стали користуватися філософи-ідеалісти для визначення «окремих діяльних і одухотворених сутностей», які нібито є основою усієї різноманітності явищ всесвіту. *Мартопляс* — франт. *К.* Вертун, джигун.

¹²⁷ З слабительним і спермацетом... Спермацет — витоплене з мозку кита сало, відповідним чином препароване. Вживався для лікування виразок на шкірі.

¹²⁸ Ласощохлисти походжали і далі. Ласощохлист — сластолюбец. *К.* Фертик — модник, вертун, пуста людина.

¹²⁹ В сі кухарі і скороходи... Скороходи — в дворянському суспільстві категорія слуг, що мали виконувати всякі доручення, сповіщати своїх господарів про прибуття гостей, тобто випереджати екіпажі пішки.

¹³⁰ Там придзигльованки журились... Придзигльованка — вертлявая жінчина. *К.* кокетка, вертушка.

¹³¹ Що так пахолок застоявся... Пахолок — парнишка, мальчик. *К.*

¹³² Як баба бридка, криворота... Тут згадується міфічний образ Тізіфони. Тізіфона — одна з фурій (в грецьких міфах — ерінії), богинь помсти, що за провини людей переслідували їх за життя і після смерті. Великий грецький драматург Есхіл зображує їх страшними бабами, повитими гадюками; на головах у них замість волосся клубочаться гадюки.

¹³³ Що в пеклі є суддя Еак... Еак — герой грецьких міфів, син Зевса і Егіні — дочки бога річок Азона. Він правив островом Егіною, а після смерті за його праведність боги вшанували його тим, що призначили суддею померлих душ в Аїді.

¹³⁴ Ні гич, ні гаріля пилинки... — нічого, анінайменшої пилинки.

¹³⁵ Не тютюнкову і непінну... Тут і далі перелічуються напої, що їх споживали в раю «праведні». В нагороду за своє благочестиве життя вони не п'ють горілки простої, настояної на тютюні («тютюнкову»), а найбільш очищену, «перегінну», «третєпробну» і різні настоянки. *Ганусівка* — горілка, настояна на ганусі (анісі), на бодяні. *Підчелюстями запікану* — тобто горілку з різними спеціями, витриману протягом 12 годин у гарячій печі. До спецій належав, між іншим, і шапран (шафран).

¹³⁶ Сластьони, коржйки, стовпці... Тут і далі перелічуються страви, які споживають «праведники». Сластьони — пышки. *К.* Підсмажене пшеничне тісто на маслі або олії. *Стовпці* — гречишники. *К.* Печиво з гречаного тіста на олії, що мало форму перевернутої скляночки з вузьким денцем. Далі наводяться такі «ласощі» на десерт, як *паслін* — дика рослина з чорними і червоними ягодами, *рогіз* — ситняг, *водяна* і *болотна* рослина, *козельці* — трава, *спаржа*, *глід* — рос. «боярышник» та ін.

¹³⁷ Не тісе, що в цвітних жупанах і далі. Цвітні жупани, кармазини, сап'яни — одяг панства і старшини, яким немає місця в раю. кармазин — красное сукно. *К.* В минулому — дорогий гатунок товстого сукна червоного або малинового кольору. *Сап'ян* — дорогий гатунок шкіри на взуття. Говорячи, що до раю не потрапили ті, що «в золотих шапках», Котляревський має на увазі попів, бо «золота шапка» була частиною культового одягу попів вищих рангів, а також і тих, що виголошують «і паки», тобто дияконів.

¹³⁸ А послівбгались і в оклад... Говорячи про сиріт, які вбгались в оклад, Котляревський має на увазі сиріт, що утримувалися в «домах притулку», а досягши повноліття, мали приписуватися до якогось стану і сплачувати податки. «Бути в окладі» означало бути обкладеним податком,

¹³⁹ Бувають військові, значкові і далі... *Значкові*, чи *значкові* товариші, в козацькому війську після Хмельницького, як і *бунчові*, чи *бунчукові* товариші. належали до козацької старшини.

¹⁴⁰ Т о г д і — т о в п е к л і в е ч е р н и ц і... Тут і далі Котляревський зображує типову картину ворожіння та ігрищ. Ворон — весняна хоровадна гра, в якій беруть участь тільки дівчата. Тісна баба — відома гра. В е г е р і — угорський танець.

¹⁴¹ І с а м е у х о п р е х и х е і далі. В розумінні — дуже гостра, глузлива, насмішувата; х в и с т к а — гнучка, п о р с к е н ь к а — швиденька, дуже жвава.

¹⁴² Н о г и ч и є ї с ь п о с т о л а — тобто римляни пануватимуть доти, доки не схиляться під владу папи, глави католицизму, і не будуть цілувати йому пантофлі.

Частина четверта

¹⁴³ Б о р щ і в я к т р и н е п о д е н ь к у є ш... Тут і далі наводяться зразки жартівливої «тарабарської» мови, поширеної серед бурсаків того часу. Досягається це перестановкою частин слова і зміною кореня. Тарабарщина ця була поширена і в народних анекдотах. крім того, вона входила, очевидно, і в жаргон злодіїв і вживалася з метою «зашифровки» їхніх «професіональних» розмов при сторонніх. Ці дві строфи розшифровуються так:

Як три деньки не поборщуєш,
На серці замоторошнить,
І зараз кишкою затяглюєш,
І в кендюсі забуркотить.
Коли ж що язиком напхаєш
І добре в живіт стеребиш,
То на нутрі завеселить.
Об землю лихом удариш,
І голод весь свій забудеш,
І чорт од горя забіжить.

Та що абищо верзти.
Не казкою кормлять солов'я,
Ось ну калиткою забрязкай,
То радощі заденежать,
коли з п'ятак даси.
То, може, новину почуєш:
Як, що з тобою (буде) спереду,
куди на човнах плавати,
Як угодить Юноні,
Як Еней замінервить (порозумнішає).

¹⁴⁴ Ш а г і в з д в а н а д ц я т ь в р у к у д а в. Шаг — грош. К. Дрібна монета, що відповідала приблизно півкопійці.

¹⁴⁵ Щ о б н е д а л а Ю н о н в ш в а б у... Швабу дати — задати копоти. К. Покарати, дати хлости.

¹⁴⁶ І, м о в м е н ь к и, п о в и в е р т а л и с ь... Меншок — налим. К. Риба мень.

¹⁴⁷ З а к л я т и й о с т р і в п е р е д н а м и і далі. Острів Еа, на якому, як розповідається в «Одіссеї» Гомера, жила чарівниця кірка, або Цірцея, котра перетворила частину супутників Одиссея на свиней. Тільки після прохань Одиссея, що став коханцем чарівниці, їм зрештою повернуто було людську подобу.

¹⁴⁸ Д о б р о в а р я д р о в а т а с к а т и і далі. Бровар — пивовар, броварня — пивоварня. К. Бовкун — бык в упряжке один. К.

¹¹⁹ І «н е п о з в а л и м» т а м з а б у д е і далі. Тут — натяк на так зв. «liberum veto» на сеймах шляхетської Польщі, тобто право кожного посла сейму зірвати будь який проект одним вигуком «не pozwalam», тобто «протестую». В першій половині XVIII ст. в зв'язку з загостренням групової боротьби між магнатством і шляхетством зриви постанов сейму стали звичайним явищем, і це майже паралізувало діяльність центральної королівської влади, зводило її, нанівець і віддавало Польщу в руки великих панських родин, що ворогували між собою. Д о й д а, Ч у х р а й — клички мисливських псів, хортів.

¹⁵⁰ Ц е с а р ц і х о д я т ь ж у р а в л я м и... Цесарці — австрійці.

¹⁵¹ Ф р а н ц у з и ж, д а в н і ї с і п а к и і далі. Згадуючи про те, що французи «за горло всякого хватають» і що вони обернуті на собак, які «гризуть чужі маслаки», Котляревський, можливо, має тут на увазі війни Директорії, уряду великої буржуазії, що прийшла до влади у Франції після падіння якобінців і Робесп'єра. Саме в цей час визначився як полководець Наполеон Бонапарт.

¹⁵² О т Т і б р п е р е д н о с о м у н а с... Тібр — головна річка Лаціуму, на березі якої знаходиться Рим. За міфологією — назва пішла від імені албанського царя Тіберіна.

¹⁵³ З е м е л ь к а с я б у л а Л а т и н с ь к а і далі. Латинська земля — тобто Лаціум. В античні часи — одна з трьох західних областей Середньої Італії. Латин — міфічний цар латинців. В «Енеїді» Вергілія його батьками вважаються Фавн — бог поля та лісу і німфа Маріка. Г а л а н ц і — узкие панталони. К. Українські пани одягали своїх прислужників, зокрема т. зв. козачків, у фалендишові (fein hollandisch, тобто голландські) сукна, звідки й пішла назва «галанці». Грати крашанками в кітьки — котити крашанки.

¹⁵⁴ М е р й к а, к а ж у т ь, й о г о м а т и... Котляревський неправильно передав ім'я матері Латина (Magica).

¹⁵⁵ О д и н б у в Т у р н, ц а р ь о к н е ш п е т н и й... Турн в «Енеїді» Вергілія — цар рутулів, італійського племені, підкореного римлянами. жило це плем'я в Лаціумі; місто Ардея. Турн — небіж цариці Амати, дружкини Латина. Нешпетний — изрядный. К.

¹⁵⁶ Р я б к а, т е т е р ю, с а л а м а х у... Рябко — род кушання. К. Саламаха — давня народна страва, зварене гречане тісто, рідке, на олії або коров'ячому маслі.

¹⁵⁷ Еней оставив із носатку... Носатка — род кувшина. *К.* Старовинний посуд для вина, на зразок глечика, але з довгим носиком.

¹⁵⁸ Купить піярську граматку і далі. Найпоширеніша шкільна граматики латинської мови в Польщі, що вийшла 1741 р. і потім часто перевидавалась аж до середини ХІХ ст. Назва «піарська» пішла від чернечого ордену шарів, що мав на меті виховувати дітей в католицькому дусі. Вперше видана на Україні 1756 р., до того часу поширювалась в рукописах. Полуставці, октоїх. Полуставець — святці, молитовник з місяцесловом. Октоїх — церковна книга. Тму, мну, здо, тло — назви складів у церковнослов'янській мові.

¹⁵⁹ Тройчаткою всіх приганяв і далі. Тройчатка — нагай з трьома кінцями. Давати субітки — звичай у школі доби феодалізму, зокрема в дяківських школах, карати учнів по суботах (тобто наприкінці тижня), щоб очистити їх від провин навмисних і ненавмисних. Причому кара різкими супроводжувалась іноді читанням молитви на цей випадок: «Помни день субботний...»

¹⁶⁰ Клечання по двору саджат й... Дерев'я с листьями срубленнши. *К.* Зрублені молоді дерева або гілля, якими прикрашали селянські двори під час трійці.

¹⁶¹ Ось привезли і мальовання... Тут і далі подається опис малюнків, якими прикрашали палати царя Латина. Малюнки ці — лубочні картини, що продавались до революції по сільських ярмарках і прикрашали стіни селянських хат. Звичайно, тематика цих картинок мінялася з часів Котляревського, але жанр їх і стиль не зазнав значних змін. Цар Горох — казковий персонаж. Олександр і цар Пор — картини про античного завойовника Олександра Македонського (IV ст. до н. е.). Сюжет взято з стародавньої перекладної повісті «Олександрія», що поширена була вже в літературі київської Русі. картина зображує перемогу Олександра над індійським царем Пором, який не хотів скоритися йому (на цю тему було кілька картин, що відтворювали різні моменти зустрічі Олександра і Пору). Далі згадується популярна картина про куликовську битву. На цій картині зображувалась битва між руськими і татарами, а на першому плані — поєдинок між руським богатирем ченцем Пересветом і татарським богатирем Челубеєм. (З цього поєдинку, як говорить літопис, і почалася битва). картина називалась «Мамаєво побоище».

Темою лубочних картин часто були подвиги Іллі Муромця — героїчного персонажа народних билин і казок. Особливо популярні були перші подвиги Іллі, його перемога над Солов'єм Розбійником («Соловей Харциз» — у Котляревського). картини про пригоди богатира Бови королевича виникли на ґрунті народної казки («Сказка о славном й храбром богатыре Бове королевиче й о прекрасной королевне Дружневне»), що виникла на ґрунті перекладної Повісті *.

Далі згадується образ Махсима Залізняка, славного ватажка селянського повстання проти польської шляхти на Правобережній

Україні в 1768 р. Француз Картуш - Луї Домінік (1693—1721)—відомий розбійник, син шинкаря, став отаманом численної банди, що орудувала в Парижі та його околицях. Виказаний одною з близьких до нього осіб, картуш тільки перед стратою назвав людей, з якими він був зв'язаний, в тому числі і представників знаті. Пригоди картуша послужили матеріалом для драматичних творів. Звідси його популярність і в народній традиції. Гаркуша Семен (1739—1784)—відомий повстанець, що наприкінці ХVІІІ ст. нападав на поміщицькі маєтки. Гаркуша користувався популярністю серед народних мас. Про його боротьбу з українським панством ходило в народі багато переказів. На основі цих переказів про Гаркушу писали такі письменники, як Г. Квітка-Основ'яненко, В. Нарезний, О. Стороженко, Гр. Данилевський. Ванька Каїн — відомий злодій, жив у першій половині ХVІІІ ст. Персонаж російських народних оповідань.

* Русские народные картинки, собрал и описал Д. Ровинский, СПб, 1881, кн. II.

¹⁶² На був на ноги кинді нові... кинді — теплі калоші, валянки.

¹⁶³ Царя на дзиглик посадили... Дзиглик — стул. *К.*

¹⁶⁴ В едамашковому шушоні... Шушон — род капота. *К.* Єдамашка — стародавня тканина з Дамаска, товста, з візерунками того ж кольору, що й сама тканина. Поширена була серед української шляхти і козацької старшини («королевич Владислав... прислав гетьману Сагайдачному... палатку свою, новою зеленою адамашкою Венецькою підшитую». Величко).

¹⁶⁵ В німецькім фуркальці була і далі. Фуркальце — фуру. *К.* Частина жіночого одягу. Верцало — дзеркало, люстро. Військо зальотне, волове. Волове військо — обозна частина.

¹⁶⁶ А старший рацію сказав... Рація — промова.

¹⁶⁷ Енеус ностер магнус панус і далі. В цій промові посла Енеєвого Котляревський дає дотепну пародію на учену мову «академістів» ХVІІІ ст., що любили домішувати до польської чи української мови латинські слова або вирази. В літературі барокко така словесна мішанина була дуже поширена, особливо в польській літературі, як у поезії, так і в прозі, а особливо в промовах. Ця «макаронічна мова» вважалась тоді ознакою ерудиції і «високого стилю». В своїй пародії Котляревський, по-перше, додає до українських слів латинські закінчення «us», «um», по-друге, вставляє в український текст слова латинські. Промова «посла» в «перекладі» виглядає так:

Еней, наш великий пан
І славний троянців князь,

Шмигляв по світу, як циган.
 До тебе, о царю, прислав тепер нас.
 Просимо, пане Латине,
 Нехай наша голова не загине,
 Дозволь жити в землі своїй,
 Хоч за гроші, хоч задарма,
 Ми дякувати будем досить
 За твою милість.

О царю! Будь нашим меценатом
 І ласку твою покажи, Енеєві зробися братом,
 О найкращий! Не одкажи;
 Еней — вождь ест моторний,
 Вродливий, гарний і проворний,
 Побачиш сам особисто (в імені — in nomine).

Вели прийняти подарунки
 З ласкавим видом і без сварки,
 Що прислані через мене.

¹⁶⁸ Меценат Гай Цільній — вельможа і державний діяч часів імператора Августа в Римі (кінець I ст. до н. е.). Підтримуючи новий режим, він намагався привернути кращих поетів того часу на бік Августа. До «гуртка» Мецената належали, між іншим, Вергілій і Гораций. Пізніше ім'я Меценат визначало всякого покровителя літератури і мистецтва.

¹⁶⁹ Бу в борщ до шпундрів з буряками і далі. Шпундрі з буряками — давня народна страва. Свиняча грудинка, підсмажена з цибулею, а потім зварена в буряковому квасі з буряками і здобрена борошном. Шарпанина — давня народна страва. Одварена тарань чи чабак, здобрені розбавленим на цьому бульйоні борошном, потім, разом з цим тістом, до нього додається підсмажена цибуля і перець, все це вистоюється в духовій печі, поки не підніметься. Крохмаль — крохмаль.

¹⁷⁰ Пилиски з ку, деренівку і далі. Деренівка — настоянка на терні чи кизилі. Айвовка — настоянка на айві. Стріляти на віват — на привітання. Мущир — мортира. До нас дійшли зразки артилерії Запорозької Січі, а серед них і мортири мусянжеві, тобто бронзові. Вони являють собою мідну ступку довжиною 100 мм, шириною 90 мм і мають отвір 40 мм.

¹⁷¹ Корито опішнянських слив і далі. Містечко Опішня на Полтавщині славилось високим гатунком і добрим смаком слив. Смажені горіхи. Звичайні горіхи засипають до натопленої печі, а потім кладуть їх у холодну воду. Пряжені пундики. Давня народна страва. Пундики робилися з кислого тіста на зразок коржиків, ці коржики покривали цибулею, підсмаженою на олії, а потім клали

один на одного до 15—20 шарів, потім все це ставили в піч. Скормні пундики робили з пшеничної локшини, звареної на молоці, перемішували з коров'ячим маслом та яйцями і ставили в піч у макітрі. Далі згадуються села Полтавщини, знамениті якимсь виробництвом або худобою. Так, Решетилівка славилась своїми вівцями, звідси відомі на всю Україну шапки решетилівських смушків.

¹⁷² Ірися, цьохля проклятуща і далі. Цьохля — живая девка, проворная в дурном смысле. К. Мчалка — вестница. К.

¹⁷³ Ого! провчу я висікаку... Висікака — бойкий, дерзкий. К. Нахаба, зухвалий.

¹⁷⁴ Іна! через штафетк Плутону і далі. Штафет — естафета. Берлин, дормез, ридван і портшез — старовинні екіпажі. Перші три — різновидності карети. Берлин і ридван — карета для подорожей, в яких вояжували шляхта і панство. Дормез (від франц. dormir — спати) — м'яка карета, пристосована для сну під час подорожі. Портшез — ноші, в які не запрягали коней; носили їх слуги. Перекладними називались казенні ямщицькі підводи, до яких на кожній станції впрягали «свіжих» коней. Заплатити на три прогони — тобто оплата подорожніх витрат в потрібному розмірі тим, хто їхав у казенній справі.

¹⁷⁵ Зробила обсобілепорт і далі. Лепорт — рапорт, донесення. Гайдук — в даному контексті — слуги при панських дворах.

¹⁷⁶ А також пхнув він драгомана... Драгоман — перекладач, тлумач при посольстві, при дипломатичній місії або в переговорах.

¹⁷⁷ Но «горе грішникові суш у...» — Тобто горе тому грішникові, який не має добрих діл.

¹⁷⁸ Давала чиншу до двора. Чинш — податок за володіння землею.

¹⁷⁹ Лавиніік Петрумандрик і далі. Мандрики — тут паляниця з сиру, борошна та яєць, щось на зразок млинців, які готували на «розговіння» після посту до християнського свята апостолів Петра і Павла — 29 червня за ст. ст. Ставник — підсвічник у церкві. Півміткйпряжі — міра висукання ниток — від 20 до 30 пасом.

¹⁸⁰ Не дуже простий — родом муцик і далі. Муцик — порода псів, рос. мопс, моська. Тіменці — брудне нашарування на голові, на тім'ї, струп.

¹⁸¹ Стременний думав, що то звір. Стременний при панських дворах належав до мисливської челяді.

¹⁸² Підніс їй клали асафету і далі. Асафета, чи асафетида (вонюча камедь), — згущений сік з рослини (родини зонтикових). Складові частини камеді — смола та ефірне масло з домішкою сірки, фосфору та різних солей. У старій медицині камедь, відповідним чином препаративана, вживалась як ліки при різних хворобах, зокрема при нервових захворюваннях або нервових розладах, як у даному

випадку. Настій з р о м н у (ромашки) — вживався як засіб для полегшення болю.

¹⁸³ З д і й н и ц е й р и ч к а н а с т у п а л а... коровниця. К. жінка в панських маєтках, що ходила за коровами.

¹⁸⁴ Я к у м и в а л о с я м а з к о й... Мазка — кров.

¹⁸⁵ К о л и п а н в о з н и й п о з о в д а с т ь... Возний — службовець при старому суді ще в часи чинності «Литовського статуту». Возний повинен був подавати позови до суду, вводити у власність, свідчити наявність 'валту, вчиненого над кимсь, та ін.

¹⁸⁶ Х т о б у д е з в а с п р о в і я н т м е й с т е р... Провіантмейстер у царській армії відав матеріальною частиною, зокрема харчуванням. Провіантмейстри бували звичайно в чині генерала. Посада генерал-провіантмейстра запропонована Петром I 1718 р. Скасована 1864 р.

¹⁸⁷ К р и г с ц а л ь м е й с т е р — службовець при війську, що відав грошовими справами, мав виконувати бухгалтерські обов'язки, зводити рахунки видатків і прибутків, вести контроль. Вони входили до штату розрахункової контори, утвореної при одному з департаментів, і відали постачанням армії. контори ці утворені були після 1731 р.

¹⁸⁸ С л у ж и т ь в а м р а д м а л а х а я м и... Малахай — плетть. К. Татарський нагай.

¹⁸⁹ Б о я р с ь к і г р о ш і ш а ф о в а т ь. Шафувати — витратити.

¹⁹⁰ О м у з о, п а н н о ч к о П а р н а с ь к а! Музи, за грецькою міфологією, — богині мистецтв і науки. їх було дев'ять: Калліопа — богиня епічної поезії, Евтерна — лірики, Мельпомена — трагедії, Полімнія — урочистих співів (гімнів), Ерато — еротичної поезії. Фалія — комедії, Терпсіхора — танців, Кліо — історії, Уранія — астрономи. У римській міфології музам відповідають камени. П а р н а с — гірське пасмо в Греції, у вузькому розумінні — найвища верховина цього пасма; за античною міфологією, — місце перебування муз.

¹⁹¹ Н а к о н я х с о т н и к и ф и н т и л и і далі. Тут, як і в наступній строфі, Котляревський згадує про адміністративно-військові порядки на Україні в другій половині XVII і в першій половині XVIII ст. С о т н и к и, о с а у л и, х о р у н ж і та ін. — різні чини в козацькому війську тих часів.

¹⁹² Л у б е н с ь к и й, Г а д я ц ь к и й, П о л т а в с ь к и й. Назви козацьких полків за назвами міст пояснюються тим, що назва «полк» визначала не тільки військову, але й адміністративну одиницю. Полковник, таким чином, об'єднував у своїх руках не тільки військову, але й адміністративну владу в Полтавському або будь-якому іншому полку. Так само і сотник, наприклад, не тільки командував сотнею під час походів, але й був начальником. певної адміністративної одиниці, що називалась сотнею. (Типове для феодального ладу поєднання військової і адміністративної влади). Після перемоги Хмельницького Україна поділялась на 17 полків.

¹⁹³ Б у л о т у т в і й с ь к о в о л о н т и р і... — добровільне, нерегулярне військо, з якого під час війни переважно складалась розвідка та ін. А с м о д е й — у стародавніх народів — демон, дух похитливості.

¹⁹⁴ Г в и н т і в о к, ф у з і й б е з п р у ж и н і далі. Тут перелічуються різні види вогнепальної і холодної зброї, якою озброєне було як козацьке військо, так і царська армія за старих часів. Ф у з і ї (від франц. la fusille) — вид гвинтівки, запроваджений в армії Петром I замість мушкетів, які вживалися раніше. Різниця між ними та, що мушкети мали довшу цівку (ствол), були більшого калібру і під час стрільби упиралися на підсішки. Фузія мала кремінний замок і тригранний багнет. Ф л і н т а (від нім. Flinte) нічим, власне, не різнилася від фузій, крім замка. Б у л д и м о к — коротка запорозька рушниця. Я н и ч а р к и — рушниці, якими озброєне було турецьке військо — яничари, що формувалося з християн, взятих у полон ще дітьми. Р а т и щ а — списи, г а к і в н и ц і — великі фортечні рушниці.

¹⁹⁵ Д н и щ а, о с н і в н и ц і, в е т у ш к и і далі. В цій і наступній строфах дається жартівливе зображення готування до війни в душі народних гумористичних казок і приказок про те, як зброєю ставали речі домашнього вжитку, а солдатами — старі баби та ін. Днища, оснівниці, ветушки — пристрої для прядіння. Днище — дошка, на одному кінці її сидить пряжа, а на другому встановлено куделю або гребінь; оснівниця, або снувавка — невеличка дощечка з двома отворами, через які проходять нитки основи; витушка — прилад для змотування ниток у клубки. Б е н д ю г и — тип селянського воза, призначеного для перевозки вантажів. К а р и — водовозка. Ц е р к о в н і м а р и — ноші для перенесення труни з покійником з церкви до цвинтаря. Ноші з ніжками, щоб можна було ставити їх на землю під час поховальної процесії.

¹⁹⁶ Н е м а л и п а л а ш і в, н і ш а б е л ь і далі. Палаш — вид шаблі, з прямим гострим з обох боків клинком, з ефесом, що мав чашечку або гратки для захисту пальців, довший за звичайну шаблю, — близько 1 арш. 3 верш. Був запроваджений у XVIII ст. як зброя кавалерійських полків російської армії — драгунів, кірасирів, лейб-гвардійців та ін. Т у л а славилася своїми заводами військової зброї, особливо з часів Петра I.

¹⁹⁷ В з я л и п о д и м н е о д д в о р і в і далі. Подимне — особлива форма податку в добу феодалізму за отоплювану хату. П і д с у с і д к и — селяни без ґрунту і обійстя, що жили в чужій хаті, платячи за це грішми або натурою. (Вираз — «іти в сусіди»).

¹⁹⁸ К о л и п і ш к о м — т о м а р ш ш у л ь г о ю. Шульга — ліва нога або рука.

¹⁹⁹ М о в п о с п о л и т е є р у ш е н н я... — всенародний рух. Але цей термін має свій історичний зміст. Посполитим рушенням у феодальній Польщі називалась мобілізація під час війни шляхти, що поряд з

коронним військом мала вирушати в похід з своїми загонами, озброєними на власний кошт.

²⁰⁰ З н о с и л и в с я к е з б і ж ж я, з л и д н і... Злидні — тут у розумінні: останнє, що в кого було.

²⁰¹ Г у д е в Л а т і ї д з в і н в і щ о в и й... — дзвін, що скликав на віче, на народні збори.

²⁰² Д л я Я н у с а, с е р д и т а б о г а і далі. Янус, за римською міфологією, — бог входів і виходів (в будинку, в місті), всяких починань і завершень. Його зображували з двома обличчями, одним — назовні, другим — в середину храму. Коли починалась війна, храм Януса відкривався, і це означало, що країна перебуває в стані війни; коли храм було замкнено — це означало, що Рим перебував у згоді з іншими державами.

²⁰³ Б у л и з л а т і ї д н і А с т р е ї і далі. Астрея, або Діке, — богиня справедливості. Астрея (зоряна діва), за міфологією, жила на землі в «Золотий вік», що його оспівав у своїй поемі «Труди і дні» грецький поет Гесіод (VIII—VII ст. ст. до н. е.). Пізніше, засмучена лихом, що запанувало в людському житті, вона останньою з богів відійшла на небо. В сузір'ї Зодіака вона має назву Діви. Ф і г л я р і — блазні театральні. О б т е к а р — аптекар. Г е в а л ь д и г е р — так називався офіцер у царській армії, що виконував поліцейські функції. Посада ця, запроваджена Петром I в армії, скасована після реформи 1861 р.

²⁰⁴ Б о Т у р н і с а м д з і н д з і в е р з у х — молодецький, завзятий.

²⁰⁵ В А р д е ю — г о р о д п о с п і ш а. Ардея — столичний рутульський город. К.

²⁰⁶ М е з е н т і й н а п е р е д т і р р е н с ь к и й і далі. Легендарний цар Етрурії (провінція в Італії), допомагав рутулам. В «Енеїді» розповідається, що його убив Еней. Лубенський полк діяв під час осади Полтави шведами.

²⁰⁷ Б а й с т р ю к А в е н т і й - п о п а д и ч... Авентий рожден от жрицы Реи и Геркулеса. К.

²⁰⁸ О т а м а н з в а в с я П о к о т и л л о с і далі. Покотиллос — українське прізвище Покотило з грецьким закінченням. К а р а с п у л о — знову-таки українське прізвище карась з грецьким закінченням. П р о с к і н о с и (грецьке) — тут: передові частини. М о р е я — півострів у Греції, Д е л ь т а — півострів біля Босфору, К е ф а л о с, або К е ф а л о н і я, — острів коло Греції. К а п а м а (грецьке) — сорт тістечок, к а л о с к е б а б (грецьке) — смачне смажене м'ясо. В цій строфі Котляревський гумористичне пов'язує античних еллінів з сучасними йому греками, привласнюючи античним грекам комерційну і торговельну діяльність сучасних йому греків на Україні.

²⁰⁹ Ц е к у л, п р е н е с т с ь к и й к о в а л е н к о — народжений від Вулкана — бога вогню і ковальського мистецтва. Тим-то й називає його Котляревський коваленком. Союзник Турна, латинець з м. Пренести (тепер м. Палестріна), за 20 миль від Рима.

²¹⁰ А г а м е м н о н е н к о Г а л е с... — тобто нащадок царя Агамемнона,

одного з центральних персонажів легенд про Троянську війну та «Іліади» Гомера. Трагічний кінець царя, забитого власною дружиною, знайшов своє відображення в численних драматичних творах.

²¹¹ Т е з е й о в и ч п а н І п о л и т... Іполит — син легендарного царя Тесея, або Фесея, нібито засновника Афінської держави. Згадка про те, що Іполит «підкусив мачуху», зв'язана з міфом про кохання до нього цариці Федри, його мачухи. Цей міф часто розроблявся драматургами античної літератури, зокрема Евріпідом.

²¹² С я з в а л а с ь д і в а — ц а р К а м і л л а... За міфологією, Камілла — дочка царя Метаба з міста вольських (народність в стародавній Італії) — Пріверни. Батько привчив її до війни, в боях відзначалась хоробрістю і завзяттям. Убита Арунтом.

Частина п'ята

²¹³ П р е д н и м с т о ї т ь с т а р и й д і д и щ е... В образі «очеретяного діда» Котляревський виводить бога ріки Тібру — Тіберіна.

²¹⁴ І у л п о с т р о ї т ь А л ь б у — г р а д... Іул, чи Асканій, — син Енея. Альба-град — Альба Лонга — місто, яке нібито заснував Іул. Його наступником був молодший брат Сільвій, з роду якого вийшли Ромул і Рем, що через 300 років після того заснували місто Рим. А р к а д я н и — грецьке плем'я, що в античні часи розселилось у південній частині Греції (півострів Пелопоннес). В «Енеїді» іде мова про легендарних виселенців з Аркадії, що під проводом царя Евандра переселились до Італії і осіли в Лаціумі, недалеко від того місця, де пізніше засновано було місто Рим. За поемою Вергілія, Евандр — союзник Енея у війні з латинцями та рутулами. Про укладення союзу між Енеєм та Евандром і про призначення Палланта, сина Евандра, привідцею союзних Енеєві аркадян і говориться в наступних строфах.

²¹⁵ К Е в а н д р у п о м о ч і п р о с и т ь... Звандр, царь аркадский. К.

²¹⁶ Д е г а р д о в а в Е в а н д р з п о п а м и... Гардовать — гулять. К.

²¹⁷ Т е п е р т е б е я с у п л і к у ю... Суплікувати — просити.

²¹⁸ П р о с і л н е з у ш к а м и, з г р і н к а м и і далі. Тут знову перелічуються стародавні, але «панські» страви. П р о с і л н е — с засолом. К. Страва на зразок російського «рассольника». Т е л я ч и й л и з е н ь — язык бычий. К. Я г н и — род кушання, с греческ. К. Д о с о ф о р к у к у р и — с фаршем. К. В и р а з т р и г у р й в ж и т о тут у розумінні дуже багато.

²¹⁹ Х в а л и в І р а к л о в і п р о к а з и... Евандр розповідає про один з подвигів Іракла (Геркулеса), як той убив розбійника — страховисько Кака, що вкрав у нього кілька корів з череди. Подія ця відбулася неподалік від столиці Евандра — Паллантей. На місці цього подвигу Евандр поставив жертovníк на честь Геркулеса.

²²⁰ Е н е й в к е р е ю з а м о т а в с я... Керей — род епанчи. К. Старовинний теплий плащ.

²²¹ К Вулкану підтюпцем ішла... Вулкан — в римській, Гефест — в грецькій міфології — бог вогню і ковельської майстерності, син Юпітера і Юнони (Зевса і Гери). Античні міфи зображували його кривим і незграбним, закуреним у диму. В «Одіссей» Гомера дружиною його названа богиня краси Афродіта (Венера). Вслід за Гомером і Вергілій в «Енеїді» зображує Вулкана і Венеру як подружжя.

²²² І прилабузнівсь до Кіпріди... Кіпріда — друге ім'я Венери за назвою острова Кіпр, де культ її виник раніше, ніж деінде.

²²³ Уже онагри захрючали і далі. Онагр — осел. Фіндюрка — повія.

²²⁴ А доки в паці будеш грати? — гратися в бабки.

²²⁵ Поодазь був малий Телешик... — образки на щиті Енея, взяті з народних казок; те А і в наступній строфі. Жеретія — гадюка, що лазить по деревах.

²²⁶ А на зикратого сам сівшй... Зикратий — білобокий.

²²⁷ Турнім ізволив тимфи дати... Давати тимфи — жарт, поширений серед бурсаків. Щоб розбудити кого-небудь з своїх товаришів, застромляли йому в ніс паперову дудочку з бавовною і підпалювали її.

²²⁸ Цібелла де жила старая... Цібелла, чи Кібелла, — мати Юпітера, Юнони, Нептуна та інших богів, дружина Сатурна, що, за міфологією, правив богами і людьми до Юпітера.

²²⁹ К Зевесу шокала стара. Шокати — шамкати.

²³⁰ Мою ти знаєш гору Іду... Іда — гора на острові Крит, де був поширений культ Цібелли.

²³¹ Стояли Евріал і Низ... Низ і Евріал — найпривабливіші герої «Енеїди» Вергілія як відвагою і військовим завзяттям, так і своєю самовідданою дружбою. В зображенні Котляревського Низ і Евріал показані і як патріоти, що для них служіння вітчизні — найвищий і найпочесніший обов'язок.

²³² Мій батько був сердюк опрічний... Сердюки — гетьманська гвардія. Наймані війська, що мали «охороняти» особу гетьмана на випадок народних повстань. Непопулярні через свою антинародну політику гетьмани, такі, як, наприклад, Мазепа, власне, тільки й могли спиратися на сердюків.

²³³ «Іноси!» — Низ сказав, обнявши сь... Іноси — добре, згоден.

²³⁴ І красовулю піднесли... — піднесли велику чарку горілки.

²³⁵ Потиснув, мов Хому Ярема... Хома і Ярема — персонажі жартівливих пісень. Пригоди їх були темою для народних сценек.

²³⁶ Без крику крадуть слимаки і далі. Слимаки — монастирські служки, так само як і бурсаки. І знову в цій строфі — яскрава картинка з побуту школярів старих часів («курохватів»), які добували собі на прожиток не завжди достойними способами. Цікаво відзначити, що для них господарі, у яких вони крали, то «вороже

плем'я» — гевали і амаліки. За біблією, Амалік — родоначальник племені амалікітян, що ворогувало з євреями, а гевали — назва народу арабського походження — гевалітян, — що так само ворогував з Ізраїлем. Звідси в біблій, а потім пізніше і в мові духівництва ці назви стали загальною означати людей «чужих», «ворожих». Причому назву «гевал» вживали в зневажливому значенні — простак, грубіян та ін. Це зневажливе ставлення до міщанства і селянства з боку школярів типове для тих часів, коли учбові заклади були ізольовані, користувалися самоврядуванням, і школярі, або «спудей», розвивали в собі професійну замкненість і деяку погорду до інших, «неосвічених» станів. (Так само, як, наприклад, для німецьких студентів середньовічних університетів, всі, хто не належав до «ученого стану», називались звисока «філістимлянами», або скорочено — «філістерами». Знову-таки біблійська термінологія — філістимлянин — народ, що ворогував з євреями).

²³⁷ Дали рутульцям накарпас і далі — дали прочухана. Піднятися по сам пас — закотити одягу до пояса, щоб не забруднитися.

²³⁸ Пеккатум робиш, братер милий і далі. Знову зразок «макаронічної мови». Слід читати:

Гріх робиш, брате милий,
Невинному смерть завдаєш:
Я дурний, розбійник, розбишака,
Найбільший негідник і гайдамака...

²³⁹ Мов пару гарних дубівок... Дубівки — сорт динь.

²⁴⁰ Кричала, 'едзала сь, качала сь... Гедзатися — від слова «'едзь» (овод). Від укусу 'едзя 'едзається, тобто кидається, худоба. Про людину говорять «'едзається», коли вона вередує або під впливом гострого перебивання дуже побивається.

²⁴¹ Старих нехай брика Пегас. Пегас, за грецькою міфологією, — крилатий кінь, що приносить Зевсу грим і блискавку. Пізніше — кінь муз, богинь мистецтва.

²⁴² Як можна швидше тарани. Таран — осадка зброя за старих часів. Тараном користувалися для розбивання стін і брам ворожих фортець. Таран являв собою довгу колоду з металевою баранячою головою на кінці. Ця колода привішувалася на ланцюгах до пристрою на колесах. Пристрій підвозили до стіни і тараном били по ній.

²⁴³ Горлань, верлань, кулачник страшний і далі. Верлань — крикун. К, кундель — степова собака вівчарка.

²⁴⁴ Пробралися подуть тічок... Тічок — зменшене від слова «тік» — витоптане і вирівняне поле. Подути тічок — помірятися з кимсь силами.

²⁴⁵ Лигать латинськії потапці? Потапці — маленькі

сухарики, що їх їдять з гарячою юшкою або з медовою ситою.

²⁴⁶ По – с е р б с ь к и в е л и ч а л и в і р у... — лаялися матерщиною.

²⁴⁷ Н о ї х О б о з н и й Г е н е р а л ь н и й... — головний начальник артилерії та матеріальної частини в козацькому війську.

Частина шоста

²⁴⁸ Б і ж а т ь в о л і м п с ь к у к а р в а с а р. Карвасар — старинний суд, заседавший по городам и селам на базарных площадях. *К.*

²⁴⁹ Т е р п і л и г і р ш е П р о м е т е я і д а л і. Прометей — одна з найпривабливіших постатей античних міфів — образ борця за щастя людей проти жорстокості богів. Великий античний драматург Есхіл (524—456 рр. до н. е.) звеличив цей витвір народної фантазії у своїй трагедії «Прометей Прикутий», зробивши з нього творця культури і заступника людей проти несправедливості богів, за що Прометей і зазнав від них жорстокої кари. Маркс називав Прометея найблагороднішим святим і мучеником у філософському календарі і вважав, що в цій трагедії Есхіла боги Греції, тобто релігія, були смертельно поранені. Цей образ хвилював найбільших письменників нового часу. Гете, Байрон, Шеллі, Шевченко, Леся Українка в своїх творах підносили цей образ борця проти тиранії. Згадка «н а л ю л ь к у щ о о г н ю у к р а в» натякає на те, що, за міфом, Прометей викрав вогонь з олтаря Зевса і приніс його людям.

²⁵⁰ Н і к ч е м н а з в о д н и ц я ц і т е р с ь к а... Цітерська — пішло від назви острова Цітера, на горі якого нібито перебувала Венера. культ Венери був особливо поширений за античних часів на цьому острові.

²⁵¹ А з М а р с о м ч и д а в н о п і й м а в ш и і д а л і. В «Одісеї» Гомера розповідається, як Гефест (Вулкан) застав свою дружину Афродіту (Венеру) на любовному побаченні з богом війни Аресом (Марсом) і накрив їх мідною сіткою, а потім привів усіх мешканців Олімпу на це місце. У Котляревського кара ревнивого чоловіка зображена в дусі давніх народних звичаїв: Вулкан підрізав пелену Венері. В зв'язку з цими любовними пригодами Венери треба розуміти і жарт Котляревського з приводу того, що «Венера... все з воєнними жила». Адже Марс — бог війни. Р е т я з о к — ланцюг, ланцюжок.

²⁵² Т о в е р б “ я з о л о т е р о с л о. Верб, за українськими народними віруваннями, — дерево нещастя. Отже, Юнона цими словами хоче сказати, що там, де замішана Венера («підтіпанка», як її вона називає), завжди буває якесь лихо або нещастя.

²⁵³ Н е в и н н и ч а є т ь, м о в С у с а н н а... За біблійними переказами, — образ цнотливої дівчини-красуні. Вона зазнавала переслідувань з боку двох похитливих дідів, що, не добившись від неї згоди піддатися їм, звинуватили її в розпусті. На суді її врятував «пророк Даніїл».

²⁵⁴ І с т а т ь н а Ш в е д с ь к у ю м о г и л у... Шведська могила —

братська могила, в якій поховані 1345 російських воїнів, що загинули в битві з шведами під Полтавою. Могила стоїть на місці Полтавської баталії, недалеко від редутів (укріплень) російської армії, близько шести кілометрів від Полтави.

²⁵⁵ Я з й к й о г о т о ж н е к л е с а ч к а... клесачка — шевське приладдя для розгладжування швів.

²⁵⁶ І з С т е х і в к и т о ш и н к а р е н к о і д а л і. Стехівка — село недалеко від Полтави. Я р и г а — шахрай, судовий «крючок». У цій і двох наступних строфах перелічуються імена союзників Енея за поемою Вергілія, але Котляревський надає їм типових рис волоцюг і розбишак свого часу.

²⁵⁷ З р о б и л а п а н о м і з ч у п р у н а... Чупрун — людина, що вибилась у пани з соціальних «низів». Прості козаки за часів Котляревського носили чуприну.

²⁵⁸ Н а д к а р б і ж е м т о ж н е т р у д и л а с ь... Котляревський жартівливо закидає музі незнання лічби — вона не тільки не вміє орудувати на рахівниці, але не осягла навіть «премудрості» карбіжу, тобто вміння нарізувати на дереві risks для лічби. «карбували» звичайно люди неписьменні.

²⁵⁹ У ж е В о л о с о ж а р п і д н я в с я і d a л і... Волосожар — сузір'я Плеяд. П р у д и т и с я у к а б и ц ь — виловлювати в одязі бліх, вошей, сидячи біля кабиці, тобто коло літньої печі надворі.

²⁶⁰ Ц а р я Л а т и н а у с к р о м и т и... Ускромити — утихомирити, приборкати.

²⁶¹ Г і б с о н і д у т е л я і з ї в. Дутель — порожній горіх, тут дутеля з'їсти — загинути.

²⁶² І в и ж л у к т и в п і д п і н к а ч а р у... Підпінок — проста горілка.

²⁶³ В к е р е ї б і д н о г о С і х е я... Тільки один раз, саме в цій строфі, згадує Котляревський забитого чоловіка Дідони — Сіхея.

²⁶⁴ Щ о т а к н е г р е ч і к л и ч е к б о ю... Не гречі — нечемно, негречно.

²⁶⁵ Н а д н и м а р к а д с ь к и й п і д к о м о р и й і d a л і'. Підкоморій — у феодальній Польщі наглядач за маєтками короля, пізніше — урядовець, що розсуджував земельні суперечки між шляхтою. Г а й с т е р — квітка айстра, астра.

²⁶⁶ Н е с л и в м і с т е ч к о П а л л а н т е й. Паллантей — столица царя Звандра. *К.*

²⁶⁷ «Л а т и н у с р е к с є с т ь н е в г о м о н н и й...» і далі. В цій і наступній строфі знову маємо приклад «макаронічної мови». «Промова» Енея в «перекладі» така:

Латин єсть цар невгомонний,
А Турн найгірший дурак.
І нащо воювать вам зі мною,
Латина вважаю за сліпого,
А вас, сенатори, без ума;

Латину радий дати мир,
Дозволю поховати мертвих,
І злості на вас у мене нема.

Один тільки Турн єсть мій ворог,
Сам, отже, повинен воювать;
Велить так доля, щоб Еней
Вам був цар, Амагі зять.
Щоб привести до кінця війну,
Ми зробимо з Турном поєдинок,
Про що кров всіх проливать.
Чи Турн буде, чи Еней
Управлять латинським скіпетром,
Укажуть меч або бог.

²⁶⁸ І з к о н е б е х а п т у р н и й р і д. Ісконібе (церковнослов'янське)
— споконвіку був.

²⁶⁹ В о г о н ь ш п у р л я л и р і з н у з б р у ю і д а л і. За поховальними
звичаями римлян, при спалюванні трупів кидали в огонь різні речі,
якими мав «користуватися» небіжчик після смерті. К е л е п — ста-
родавня козацька зброя, палиця з обухом на кінці. К у л ь б а к а —
сідло, т р о к й — ремені коло задньої луки сідла.

²⁷⁰ Б р е х у н, ю р и с т а, к р ю к, п і д т я г а... Підтяга (від слова
«тягнути») — злодій.

²⁷¹ Я к о с ь о д х а н а Д і о м и д а... Діомед — один з персоналів
«Іліади» Гомера.

Разом з іншими грецькими героями (ахеянами) воював проти Трої.

²⁷² М а л ь о в а н і ї п о т и б е н ь к и. Потибеньки — шкіряні лопаті
з обох боків сідла. Звідси прізвище — Потебня.

²⁷³ П л а з у й т е п е р е д с и м т р о я к о м... — Зневажливе
прізвисько троянця.

²⁷⁴ В І в а ш к и, М и л ь ц і, П у ш к а р і в к у і д а л і. Івашки, Мильці,
Пушкарівка, Г о р б а н і в к а, М а л і Б у д и щ а — села біля
Полтави.

²⁷⁵ М і ж н и м и б у в п р о с т о р и й п л е ц ь... Плєць — майдан,
площа.

²⁷⁶ К л и к н у л а м а в к у в о д Ю т у р н у... Ютурна, за римською
міфологією, — німфа вод, сестра Турна, народжена від Юпітера.

²⁷⁷ І с п о т и н ь г а в с т е г н о в п “ я л а с я... Спотиньга — нишком.

²⁷⁸ В і н ш п е н и к в р а н і р о з г л я д а в... Шпеник — вістря,
гострий кінчик.

²⁷⁹ Г а р л е м с ь к и х к а п е л ь п і д д а л и... Гарлемські краплі —
назва пішла від Гарлема, міста в Голландії. Ліки сечогінні, вживалися
при захворюваннях сечогінних каналів.

²⁸⁰ Щ о с т а в п о х о ж и м н а в е р з у н... Верзун — постіл, лапоть.

²⁸¹ Т а к и й, я к б у в Н е ч е с а – к н я з ь... Нечеса — князь

Потьомкін. Уряд Катерини II, вирішивши ліквідувати Запорозьку Січ
після ослаблення кримської орди, деякий час вважав за потрібне
триматися «дипломатичне» з запорожцями. князь Потьомкін, що саме
в цей час був найвпливовішим діячем в уряді Катерини, навіть за-
писався до Січі під іменем «Грицько Нечеса». Після ліквідації
Запорозької Січі і утворення т. зв. «Чорноморського війська» з козаків
він прийняв титул «Великого гетьмана козацьких, катеринославських
та чорноморських військ».

²⁸² І з о л о т а н а н і й к а р у н к а. Карунка — позумент.